

ประเพณีไทยภาคเหนือ

ห้องขจร
อ
390.959
ส138ป

☐ เป็นหนังสือเล่มแรก ที่รวบรวมประเพณีท้องถิ่น
ในภาคเหนือ เหมาะสำหรับนักศึกษาและผู้สนใจ

△ สงวน โชติสุขรัตน์

370. 10 ม.ค. 1951/10 ม.ค. 1951 ส.ร.ท. 1/10 ม.ค. 1951
1382

23 4 2510

ประเพณีไทยภาคเหนือ

โดย ดงวน โขศิษฐ์

สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
เลขที่ 20 ถนนวิภาวดี กรุงเทพมหานคร โทร. 2021878, 2018000

☐ ว่าด้วยประเพณีท้องถิ่นใน
ภาคเหนือ ให้ท่านได้
ศึกษา และเข้าใจในประ
เพณีท้องถิ่น ของชาวภาค
เหนือยิ่งขึ้น เหมาะสำ
หรับนักศึกษา และผู้สนใจทั่วไป ▲ ▲

26 พ.ค. 2524

สภาธรรมวิทย์ ภาคพายัพ

จัดพิมพ์จำหน่ายโดยแพร่ ร.ลาด

781.51

84696

51906

คำปรารภ

ในนามแห่งสมาคมนักวิจัยภาคพายัพ ซึ่งแม้จะเกิดขึ้นไม่ถึงหนึ่งเดือน ก็มีความยินดีที่จะแจ้งให้ทราบว่า ผลงานอันงดงามได้เกิดขึ้นแล้ว นั่นคือ หนังสือ “ประเพณีไทยภาคเหนือ” ซึ่งนายสงวน โชติสุขรัตน์ กรรมการสภาผู้หนึ่ง ได้เรียบเรียงขึ้น นายสงวน โชติสุขรัตน์ เป็นนักโบราณคดีล่านนาผู้เรืองนาม เคยเขียนตำนาน, ประเพณี, นิทาน เกี่ยวกับล่านนาไทยมามาก ทั้งนี้ ก็ด้วยความสนใจเอาใจใส่สืบสวนค้นคว้า อาศัยสติปัญญาและความทรหดอดทนเข้าช่วย งานประพันธ์ของเขาจึงสำเร็จผลงดงาม ข้าพเจ้าก็มีส่วนร่วมร่วมสร้างหนังสือเล่มนี้พอสมควร เช่น การหาข่าวสลาภ, การพึงธรรมชาติ แม้หนังสือเล่มนี้จะไม่ถูกต้องสมบูรณ์ทีเดียว แต่ส่วนมากที่สุดก็ถูกต้องตามจริง หวังว่า จะเป็นประโยชน์ของท่านผู้อ่าน ที่นายสงวน

(๑)

ประวัติศาสตร์นี้ ได้อุทิศสำหรับพยายามเขียนมาให้อ่าน ซึ่งต้องใช้
เวลายาวนาน

แท้จริง ขนบประเพณีของชาวลานนาไทย ก็คือ
ของเดิมของชาวไทยทั้งผองนั่นเอง เป็นแต่มีพิธีรีตองถ้อย
คำและกาลเวลาแตกต่างกันไปบ้าง แต่หลักเดิมและวัตถุประสงค์ก็
เป็นอันเดียวกัน เช่น ประเพณีสงกรานต์, ทาน
ข้าวสลาก (สลากภัต) ลอยกระทง, การเทศน์มหาชาติ
เรียกขวัญ, สงเคราะห์ (บูชาเทพเคราะห์) เป็นต้น ขนบ
ประเพณีที่มีเพิ่มเติมภายหลังเมื่ออยู่ห่างไกลกันก็มีบ้าง บาง
อย่างก็มีเฉพาะท้องถิ่น เช่น การเข้าอินทขิล, การตักบาตร
อุปคุต มีเฉพาะจังหวัดเชียงใหม่ การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงและการละเลิกก็ย่อมจะมีบ้างเป็นธรรมดา เพื่อให้
เหมาะสมแก่กาลเทศะและความนิยม สิ่งที่เห็นว่าไม่ดีหรือ
ล้าสมัยก็ย่อมละเลิกกันไป เช่น การฆ่าสัตว์เช่น ไก่ ไข่ ซึ่ง
ค่อยๆ หายไป

เพื่อให้ท่านผู้อ่านที่ไม่เข้าใจถ้อยคำลานนา ในหนังสือเล่มนี้บ้างคำ จึงขออธิบายเพียงสังเขป คือ

(ก)

๑. การเขียนหนังสือไทยเป็นภาษาลานนา เขียนเทียบอักษรบ้าง เขียนตามสำเนียงพูดบ้าง คณะสงฆ์ภาคนี้ ได้ประชุมพิจารณาทกลงกันให้เขียนโดยเทียบอักษร ซึ่งเป็น การยากแก่ผู้ที่ไม่เข้าใจหนังสือไทยลานนาอยู่บ้าง แต่ถ้ามีความสนใจเล็กน้อยก็จะสามารถเทียบได้

๒. บางคำที่ปรากฏในหนังสือเล่มนี้ คือ-

พ่อนเจิง-พ่อนเซิง เซิงก็เซิง ท่านาง, แบบ พ่อนคาบ สังขาร คือสังขานต์ มาจากภาษาสันสกฤต คือ สง-กรานต สงกรานต์ แต่วิธีอ่านหนังสือลานนากร อ่านเป็น ข กรานต์จึงเป็นขานต์ ไม่ใช่สังขารร่างกายที่บางคนเข้าใจกัน ตามลัทธิพราหมณ์สังกรานต์เป็นตัวตน เช่น กุญชร พยัคฆ์ เป็นต้น แปลว่า ล่องไปแล้ว ก้าวล่องแล้ว หม้อฮ่อม น่าจะเป็น หม้อห้อม ตามตัวหนังสือและสำเนียงฮ่อม ลานนาเรียก ร่องทางเดินสู่แม่น้ำลำคลอง อักษรต่ำ หม้อห้อม-สีคราม เป็นอักษรสูง ผาเสริฐ ออกจะใกล้เคียงเขียนเป็น ผะเสริฐ เอา ปร เป็น ผ ตามหลักภาษาลานนาเมียง ควรเขียนเป็น เหมียง ตามตัวหนังสือและสำเนียงอย่างน้อยควรเขียน เหมียง

(ง)

ขออนุโมทนาในวิริยะอุตสาหะของ นายสงวน โชติ
สุรรัตน์ ที่สามารถบรรเทาให้หนังสือเล่มนี้เกิดขึ้นมาสู่
บรรณโลก ขอเชิญชวนท่านอ่านด้วยความสนใจด้วยดี.

พระธรรมราชานุวัตร

ประธานกรรมการบริหาร

สภาธรรมวิจัยภาคพายัพ

๑๑ มกราคม ๒๕๑๐

คำนำของ ‘เสฐียรโกเศศ’
(ศาสตราจารย์ พระยาอนุนามราชชน)

ข้าพเจ้ามีความยินดีและพอใจ เมื่อได้อ่านหนังสือ
เรื่องประเพณีไทยภาคเหนือ ซึ่งนายสงวน โชติสุขรัตน์
เป็นผู้เรียบเรียง รวบรวมไว้เป็นเล่มเดียว ผู้เรียบเรียง
กล่าวไว้ในคำนำว่า ได้ท่องเที่ยวไปศึกษาในที่ต่างๆ ของ
ภาคเหนือเกี่ยวกับเรื่องประเพณี เพื่อรวบรวมเป็นหนังสือ
ชุดประเพณีไทยภาคเหนือ และเล่มนี้เป็นเล่มแรก
และจัดพิมพ์ขึ้นในเวลาจำกัด อาจมีข้อความผิดพลาด
พร่องบ้างเป็นธรรมดา ขอนึกเห็นใจ ควรให้อภัย

ข้าพเจ้าเคยนึกใฝ่ฝันอยากทราบประเพณีไทยของ
ภาคต่าง ๆ เพื่อการศึกษา แม้จะมีผู้เรียบเรียงและตีพิมพ์
เรื่องอย่างมาแล้วบ้าง แต่ก็มีลักษณะเป็นเรื่องราวประเพณี
ใดประเพณีหนึ่งโดยเอกเทศ และตีพิมพ์อยู่ในที่ต่าง ๆ
กระจัดกระจายกันอยู่ ไม่ได้รวมเป็นเล่มเดียวกันหรือ

(ก)

เป็นชุด และมักกล่าวแต่เรื่องที่ปรากฏเป็นอยู่ในปัจจุบัน ส่วนเรื่องที่เลิกไปแล้ว หรือกำลังจะสูญไปเพราะเสื่อมความนิยม มักไม่มีใครได้อ่านพบ เพื่อการศึกษาหาความเข้าใจ ในวิถีชีวิตของประชาชนชาวไทยถิ่นต่างๆ ทั้งนี้ก็เพราะปัจจุบันนี้ บ้านเมืองกำลังมีความเจริญตามแผนสมัยใหม่รวดเร็วไปอย่างรวดเร็ว ถ้าไม่เก็บรวบรวมเรื่องเก่าเหล่านี้ก่อนที่จะสูญไป ก็จะเป็นที่น่าเสียดายหาบอชไม เพราะเราจะดูวิถีชีวิตของคนทั้งกันอยู่เป็นสัณฐานว่ามีความคิดเห็นและความเชื่อถือเป็นอย่างไร ก็อาจได้โดยอนุมานจากเรื่องประเพณีของคนในสังคมนั้น ทั้งนี้ก็เพราะประเพณีที่สืบๆ ต่อกันมาแต่ปรัมปรา ซึ่งคนในสังคมนั้นมรดกมาแต่อดีต มีจารีตประเพณีเป็นต้นก็คือ ร่องวัฒนธรรมนั่นเอง ที่บนคนให้เป็นคนในชนชาติหนึ่งหรือถิ่นนั้นเป็นเฉพาะ

ด้วยเหตุนี้ ประเพณีของแต่ละประเทศชาติ เช่น ประเทศไทย ถ้ากล่าวรวมอย่างทั่วๆ ไป ก็อาจกล่าวได้ว่าเหมือนกัน แต่ถ้ากล่าวแยกเป็นเฉพาะแต่ละถิ่น แต่ละพวกก็ไม่เหมือนกันทีเดียว จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงกัน

(ข)

ออกไปไม่มากนักน้อยเป็นธรรมดา เพราะเงื่อนไขสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ทางประวัติศาสตร์ และทางสังคม มีไม่เหมือนกันนั่นเอง ที่ประเพณีลงประเพณีต้องสูญไป ก็เป็นเรื่องธรรมดาอีกเหมือนกัน เพราะประเพณีต่างๆ หรือรวมหมดไม่ว่าสิ่งอะไรในโลกนี้ ที่จะอยู่คงที่ ไม่มีเสื่อมและไม่มีสูญไป หาไม่ได้ เหตุด้วยสิ่งทั้งหลายย่อมเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ไม่มากนักน้อย หรือไม่ช้าก็เร็ว ถ้าต้องการไม่ให้เสื่อมไม่ให้สูญไป ก็ต้องมีสิ่งใหม่เข้าไปเจือปนต่อเชื่อมสิ่งเก่า ให้สืบต่อชีวิตไว้ และที่จะมีสิ่งใหม่เข้าไปต่อสิ่งเก่าได้ ตัวการสำคัญก็ได้แก่ความรู้ที่เรียกว่าวิชา เพราะวิชาใหม่ๆ นั้นเอง ที่ทำให้โลกเกิดความเจริญก้าวหน้า ถ้าขาดวิชาใหม่ๆ เสียแล้ว โลกก็จะหยุดอยู่ที่ ไม่มีความก้าวหน้าได้ต่อไป ฉะนั้น แล.

เสฐียรโกเศศ

๕ ม.ค. ๑๐

คำนำ

“ประเพณีไทยภาคเหนือ” ที่ปรากฏอยู่ในมือของท่าน^{นี้} เป็นประเพณีของชาวบ้าน ซึ่งผู้เขียนได้เรียบเรียงขึ้น จากการท่องเที่ยวไปศึกษาตามหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัดต่าง ๆ ในภาคเหนือ และตั้งใจไว้ว่าจะรวบรวมพิมพ์ให้จบในเล่มเดียว แต่เนื่องด้วยหนังสือเล่มนี้มีเวลาจัดทำจำกัด เพราะเกรงจะคลาดเคลื่อนกำหนดวางตลาดตามที่ได้ประกาศไว้ และประเพณีบางอย่างที่ยังไม่ได้ปรากฏในหนังสือเล่ม^{นี้} จำเป็นจะต้องสืบค้นและศึกษาให้ละเอียดถี่ถ้วนกว่าที่ได้ทราบมา จึงจำเป็นต้องงกไว้ก่อน และเท่าที่ได้นำมาจัดพิมพ์ไว้ในเล่ม^{นี้} ก็อาจมีผิดตกบกพร่องบ้าง ผู้เขียนขอท่านผู้รู้ได้โปรดให้อภัย เพราะประเพณีต่าง ๆ ที่เขียนมานี้ บางท้องถิ่นก็มีแตกต่างกันไปบ้าง และประเพณีบางอย่างผู้เขียนอาจรู้ไม่ถึง ฉะนั้น หนังสือชุด “ประเพณีไทยภาคเหนือ”^{นี้} อาจมีเพิ่มอีกเล่มหนึ่งใน

(๗)

อนาค

ประเพณีไทยภาคเหนือ เป็นประเพณีประจำถิ่น และประเพณีบางอย่างก็ตรงกับทางภาคกลาง ประเพณีบางอย่างก็คล้ายคลึงกับภาคอีสาน จะผิดเพี้ยนก็เพียงข้อปลีกย่อยบางประการเท่านั้น ทั้งนี้ แสดงว่าแคว้นเวมเคิมขึ้นขึ้นต้นประเพณีมาจากแหล่งเดียวกัน หากแต่เมื่อชนเผ่าไทยทั้งมวลได้อพยพลงมาจากดินแดนจีนตอนใต้ และได้กระจัดกระจายกันอยู่ทั่วไปในบริเวณแหลมทอง ได้แยกกันอยู่ต่างถิ่นห่างเหินกันไป และได้ผสมสืบพันธุ์กับชนเผ่าเจ้าของถิ่นเดิม แลได้รับเอาประเพณีของเจ้าของถิ่นมาปะปนกับประเพณีเดิมของตน จึงทำให้ประเพณีต่างท้องถิ่นแตกต่างกันไปบ้าง เช่น ประเพณีเลี้ยงผีปู่แสะย่าแสะ แต่เดิมเป็นประเพณีของพวกเขาแล้ว หรือละว้า เจ้าของถิ่นเดิมต่อมาเมื่อเผ่าไทยเมือง(ไทยวนหรือคนเมือง) และไทยอ้ายลาวหรือไทยลาว ได้อพยพลงมาตั้งอยู่ในดินแดนที่เป็นแคว้นแคว้นดามนาไทยนี้ ก็ได้ผสมพันธุ์ปะปนกับพวกละว้า หรือละว้า จึงได้รับเอาประเพณีเลี้ยงผีปู่แสะย่าแสะไว้ตลอดมากระทั่งทุกวันนี้ การเลี้ยงผีปู่แสะย่าแสะ ยังคงทำกันเป็น

(ก)

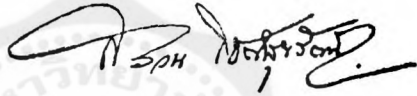
ประจำปียู่ที่หมู่บ้านแม่เหียะ อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ และประเพณีบางอย่างก็เป็นประเพณีที่เหลืออยู่ในตำรา ไม่มีใครปฏิบัติตาม เช่น ประเพณีการปลูกเรือนตามตำราแบบโบราณ ซึ่งเต็มไปด้วยพิธีการต่างๆ ซึ่งหากทำตามตำราทั้งหมด ก็จะทำให้ล่าช้าไม่ทันการเสียเวลาชาวบ้านในปัจจุบันจึงได้ตัดพิธีการต่างๆ ที่เป็นส่วนปลีกย่อยเสียบ้าง และสำหรับประเพณีการปลูกเรือนในเล่มนี้ ก็หยิบยกเอามาเขียนแต่พิธีการที่เป็นหลักในปัจจุบันเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนหวังว่าหนังสือเล่มนี้ คงเป็นแนวทางให้ท่านผู้สนใจและนักศึกษาประเพณีไทยภาคเหนือ คงได้เข้าใจในประเพณีพื้นเมืองของเผ่าไทยยวน ไทยลาว ในภาคเหนือ ซึ่งปัจจุบันชอบเรียกตัวเองว่า “คนเมือง” บ้างไม่มากนักน้อย

อนึ่ง ผู้เขียนขอแสดงความขอบพระคุณต่อ ศาสตราจารย์ พระยาอนุนามราชชน (เสฐียรโกเศส) และพระเชษฐาคุณ ท่านเจ้าคุณพระธรรมราชาวัตร วัดพระสิงห์ เชียงใหม่ ประธานกรรมการสภาธรรมวิจัยภาคเหนือ ซึ่งได้มีเมตตาให้คำแนะนำให้ผู้เขียนได้เขียนหนังสือ เล่มนี้ สำ

(ง)

เร็จ และขอขอบพระคุณ พ.ต. แสง จุลละจาริศักดิ์ ผู้ว่า
การรถไฟแห่งประเทศไทย ที่ได้กรุณาให้บัตรโดยสารแก่
ผู้เขียนได้โดยสารรถไฟไปคุประเพณีประจำดินต่าง ๆ ทั่ว
ประเทศไทย ในปี พ.ศ. ๒๕๐๘ ไว้ที่นี้ด้วย.

สวนการพิมพ์ เชียงใหม่
๒๔ ธันวาคม ๒๕๐๘

ประเพณีไทยภาคเหนือ

Δ สารบัญ	หน้า
1. ประเพณีตรุษสงกรานต์และคำห้วน	1
2. สืบชาติเมือง-สืบชาติบ้าน-สืบชาติคน	14
3. ทานข้าวสลาก	24
4. แอ้วสาว-เสียผี	34
5. ทุง	46
6. ลอยกระทง-ตามประทีป	55
7. ตั๋งธรรมหลวง-เทศน์มหาชาติ	67
8. ซอเมือง	83
9. เข้าอินทขีล	101
10. แฮกนา	111
11. พิธีสู่ขวัญควาย	117
12. ประเพณีส่งเคราะห์	119
13. ชนท้าวท่งศรี	127
14. ส่งหีบส่งคอน	135

(จ)

15. ช้องขวัญหรือเขียกขวัญ	137
16. ส่องแทน	139
17. พ้อนคาบ-พ้อนเจิง	145
18. การละเล่นของพื้นเมือง	153
19. บทเห่กล่อมภาคเหนือ	157
20. การนับถือผีของไทยวน-ผีป๋าย-ผีเจ้านาย หรือผิอารักษ์-ผิอารักษ์เจ้าหลวงคำแดง -ผีปู่แะย่าแะ	169
21. พ้อนผีต-พ้อนผีเม็ง	205
22. การปลุกเรื่อน	214
23. สุกรกัวม	225
24. การทำบุญปอย-ปอยหลวง-ปอยน้อย หรือ ปอยบวช-ปอยเข้าสังฆ์	228
25. พิธีขอฝน-แห่นางแมว-แห่ปลา แห่พระเจ้าฝนแสนห่า	244
26. ประเพณีจุดบั้งไฟ	248
27. เชื้อนเย็น	252
28. ประเพณีลากศทพระ	267

ประเพณี
ไทยภาคเหนือ

ประเพณีตรุษสงกรานต์ และดำหัว

เทศกาลตรุษสงกรานต์ หรือที่ชาวเมืองเหนือเรียก
ตามที่ได้ถือกันมาเป็นประเพณีแต่โบราณกาลว่า “วันขึ้นปี
ใหม่” นับเริ่มแต่วันที่พระอาทิตย์ย่างเข้าสู่ราศีเมษ ใน
เดือนเมษายน ซึ่งมีตรงกับวันที่ ๑๓-๑๔ เมษายน ซึ่ง
เป็นวันที่ชาวเหนือถือกันว่าเป็นวันสังขารล่อง คือเป็นวัน
สุดศักราชเก่า เป็นวันส่งท้ายปีเก่า และคำว่า สังขารล่อง
นี้ก็หมายถึงว่า อายุสังขาร คืออายุของมนุษย์เรานี้ ไค
ล่วงเลยไปอีกปีหนึ่งแล้ว

ในวันนี้ ในตอนเช้าตรู่จะได้ยินเสียงบันดังตามที
ต่างๆ เพราะเขายังบันไล่เสนียดจัญไร ให้ล่วงลับไปพร้อม
กับสังขาร อยู่ได้มากรายใกล้อีกในปีต่อไป ในวันที่ ชาว
บ้านจะตื่นกันแต่ยังเช้าตรู่ และจะทำความสะอาด บั้คกวาด

แล้วทางหยกไต่ตามบ้านเรือน และคามลานบ้าน (เมืองเหนือเรียกช่วงบ้าน) กวาดเอาใบไม้และเศษขยะมูลฝอยไปกองไว้ แล้วจุดไฟเผาเสีย จะเรียกว่าเป็นวันสาธารณสุขวันหนึ่งก็ได้ เพราะเขาถือเป็นประจำแบบนี้ตลอดมา หลังจากที่ทำความสะอาดบ้านเรือน ตลอดจนตามถนนหรือตรอกซอกซอยเข้าบ้านแล้ว ทางวัดก็มีการทำความสะอาดเช่นเดียวกัน เมื่อทำความสะอาดบ้านเรือนเรียบร้อยแล้ว ก็จะชำระร่างกายสระเกล้าคำหัวให้สะอาดมีจิตใจผ่องใส ที่หนุ่มสาวก็เก็บผ้าผ่อน เช่น เสื้อผ้า มุ้ง ไปซักกันที่แม่น้ำใกล้ ๆ บ้าน ซึ่งตามหมู่บ้านที่อยู่ฝั่งแม่น้ำจะมีพวกหนุ่มสาวไปซักผ้ากันเต็มไปหมด

เมื่อเสร็จจากการทำความสะอาดทั้งบ้านเรือนร่างกายเรียบร้อยแล้ว เขาก็จะไปเที่ยวตามหมู่บ้าน เรียกว่า “ไปแอ่วบ่ใหม่” แต่ปัจจุบันนิยมกันเหมารดย่นกันไปเที่ยวตามสถานที่ต่าง ๆ เช่น ห้วยแก้ว คอยสุเทพ น้ำตกแม่กลาง พระบาทตากผ้า บ่าซาง ลำพูน ถ้ำเชียงดาว หรือถ้ำตับเตา ฯลฯ วันนี้มีการเล่นรดน้ำกันแล้ว แต่ยังไม่สนุกสนานเช่นวันรุ่งขึ้น ซึ่งเรียกกันว่าวันชนทราย

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๓

วันชนทราย หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า วันเนา หรือวันเนาวันปุติ ตามแต่นิยมกัน วันนั้นเขาจะไม่ทำอะไรที่ไม่เป็นมงคล ไม่คำทอหรือทะเลาะวิวาทกัน ตอนเช้าต่างก็จะไปจ่ายตลาดเพื่อหาซื้อสิ่งของและอาหาร เตรียมไว้ทำบุญถวายพระ ในวันรุ่งขึ้น วันเตรียมอาหารและเครื่องไทยทานนี้ เรียกกันอีกอย่างหนึ่งว่า “วันดา” (คือวันสุกดิบทางใต้) วันนี้ ทุกบ้านจะทำกับข้าวชนิดที่เก็บไว้ได้หลายวัน เช่น แกงฮังเล หรือไม่ก็เตรียมอาหารชนิดที่จะทำได้ในตอนเช้า เช่น แกงเส้นร้อน แกงอ่อม ฯลฯ หรือไม่ก็จำพวกห่อหนึ่ง เช่น ห่อหนึ่งไก่ ห่อหนึ่งปลา ฯลฯ เขาจะเตรียมอาหารไว้ทั้งคาวหวาน และเครื่องไทยทานไว้พร้อม

ในวันนั้นที่ตลาดจะคับคั่งด้วยผู้คนที่มาซื้อของมากกว่าปรกติ และชายก็เป็นพิเศษหนุ่มๆ สาวๆ ก็จะไปดักคู่กันที่ตลาด และในวันรุ่งขึ้นจะงคขายของกันทุกแห่ง • วันในตอนบ่ายวันนั้น มีการชนทราย ทรายที่ไปชนกันจากแม่น้ำปิงนี้ จะนำไปไว้ที่วัดใกล้บ้าน โดยก่อเจดีย์ทรายตามลานวัด ซึ่งเจดีย์ทรายก่อขึ้นนี้ จะตกแต่งปักธงทิวสีต่างๆ ธงนี้เมืองเหนือเรียกว่า “ตุง” (โปรดอ่านเรื่องตุงประกอบด้วย)

ทำด้วยกระดาษสีต่างๆ ตัดเป็นรูปสามเหลี่ยมชายธง ติดไม้
 และมีการทานช่อ (ทำด้วยกระดาษสีต่าง ๆ เช่นเดียวกัน)
 ตัดเป็นรูปลวดลายต่างๆ ติดปลายไม้ สำหรับปักที่กองเจดีย์
 ทราย การทานธงและช่อต่างๆ^๕ กว๊ยถือคติว่า ช่วยให้ผู้
 บริจาคทานที่ตายไปแล้วคนรักได้อาศัยชายธง นั้น หอบ หัว
 ให้พ้นจากนรกได้ อาณิสสการทานธงหรือช่อ^๕ มีอยู่ในพระ
 ธรรมเทศนาใบลานมีตามวัดทั่วไป เจดีย์ทราย^๕ จะทำพิ
 ธีถวายทานในวันรุ่งขึ้น ซึ่งจะมีการปลี่ยนยกปลาก็กว๊ย

ในวันขนทราย^๕ จะมีการเล่นร่นน้ำกันอย่างหนัก
 และเป็นวันที่สนุกสนานมาก หนุ่มๆ สาวๆ จะเล่นน้ำกัน
 อย่างเปี่ยกโขก วันนี้อีกกันว่าเป็นวันประเพณี ผู้ใดไม่
 อยากเปียกน้ำก็ควรอยู่กับบ้าน หากออกไปนอกบ้านก็จะถูก
 ร่นน้ำจนเปียก ไม่มีผู้ใดถือโทษกัน การเล่นน้ำแม้จะเป็น
 ประเพณีก็อยู่ในขอบเขตของศีลธรรมอันดีงาม ไม่เล่นกัน
 อย่างทำให้เกิดความเสียหายแก่ผู้อื่น เช่น เอน้ำสกปรกรด
 หรือเอาระเบิดดอกไม้ตามหน้าตาและศีรษะ ซึ่งเป็นการนำ
 เกลียดมาก การเล่นร่นน้ำควรจะเล่นอย่างสุภาพ และควร
 รดกว๊ยน้ำบริสุทธิ์ที่จรงกว๊ยน้ำหอม ซึ่งย่อมจะยังความชื่น

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๕

ใจให้เกิดแก่ผู้ถูกรด ลงคนใช้น้ำแข็งห่อผ้าทาบตามหลัง
สุภาพสตรี หรือเมื่อรดน้ำแล้วก็ใช้มือลูบหลังด้วย ซึ่งเป็น
การเล่นที่เกินขอบเขตของประเพณี ซึ่งหากมีผู้ไม่พอใจขึ้น
แล้ว ก็อาจจะทำให้มีเรื่องราวอันไม่ดีไม่งามเกิดขึ้นได้

ทุกๆ ปีเมื่อถึงเทศกาลตรุษสงกรานต์ ชาวเหนือถือ
เป็นประเพณีอยู่อย่างหนึ่ง ก็การนำลูกหลานญาติพี่น้อง
ไป “สุมมาการวะ” ต่อญาติผู้ใหญ่ผู้สูงอายุ เพื่อขอขมาลาโทษ
ในความผิดพลาดต่างๆ อันพึงจะมีในกาลเวลาที่ผ่านมาแล้ว
หรือเป็นการแสดงออกซึ่งกตเวทิตะธรรมของผู้น้อยอันพึงมีต่อผู้
ใหญ่ ประเพณีอันนี้ เรียกกันว่า “การไปดำหัว” หรือ
“ประเพณีดำหัว”

การไป ดำหัว ของชาวเหนือ มักจะเริ่มกันใน “วัน
พระยวัน” (คือวันเถลิงศก) ในวันนี้ ตอนเช้าพวกชาว
บ้านจะจัดอาหารหวานคาวขนมข้าวต้มใส่สำรับไป ถวาย พระ
ที่วัด และไปให้แก่ผู้เฒ่าผู้แก่ ครูบาอาจารย์ หรือบุคคลผู้
ที่ตนเคารพนับถือ เรียกว่าไป “ทานขันข้าว” (ทานขันข้าว)
ในตอนเช้าวันนี้มีการตักบาตรที่วัดด้วย การทานขันข้าวนั้นนอก
จากจะทานให้พระ ผู้เฒ่าผู้แก่ที่เคารพนับถือก็กล่าวแล้ว ก็

มีการถวายทานเพื่ออุทิศส่วนกุศลถึงญาติพี่น้อง บิคารมารดาที่
ล่องลပ်ไป. แล้วอีกค่าย โดยพระที่วัดจะแยกย้ายกันนั่งประ
จำกันที่ในบริเวณวัด เพื่อให้ศีลให้พรแก่ผู้ไปทานขันข้าว
ซึ่งวันนั้นจะมีการทานขันข้าวอันมากเป็นพิเศษกว่าปกติ พระ
ให้พรกันจนไม่ไหวทีเดียว และนางคนก็จะเตรียมอาหารไป
ทานตามวัดต่างๆ หลายวัด

เสร็จจากการทำบุญตักบาตร ก็มีการถวายทานเจดีย์
ทราย ปล่อยนกล่อยปลา มีการสงฆ์น้ำพระพุทธรเจดีย์ มี
การค้ำตันโพธิ์ภายในวัดในหมู่บ้านก่อน แล้วก็จะมีการสง
ฆ์น้ำพระพุทธรูปสำคัญคู่บ้านคู่เมือง เช่น เชียงใหม่ที่มีการ
สงฆ์น้ำพระพุทธรูปเสด็จมณเฑียร (พระแก้วขาว) วัดเชียงมั่น
พระเจ้าทองทิพย์และพระพุทธรูปสังกั วัดพระสิงห์ พระเจ้า
แก้วคือ วัดสวนดอก เสาอินทขิลหรือเสาหลักเมือง (มีประ
เพณีทำพิธีสักการะบูชาอีกในเดือน ๘ เหนือ หรือราวเดือน
มิถุนายนทุกปี) ส่วนตามจังหวัดต่างๆ ก็จะมีการไปสักการะ
บูชาพระพุทธรูปสำคัญประจำบ้านเมืองของตนเช่นเดียวกัน
เช่นลำปาง ก็ไปสงฆ์น้ำพระแก้วมรกต ที่วัดพระธาตุลำปาง
หลวง เมืองน่านที่วัดพระธาตุแช่แห้ง และที่แพร่ก็ไปสง
ฆ์น้ำพระธาตุข่อแฮ เป็นต้น.

คำหวั

ในท่อนบ้ายของวัน^๕ และในวันรุ่งขึ้น เรียกว่า วันปากบิปากเดือน ก็จะมีการไป“คำหวั” ตามวัดต่างๆ ทั้งที่ใกล้เคียงและห่างไกล ซึ่งมีพระในวัดในหมู่บ้านนั้น เป็นผู้นำไป การไป“คำหวั” ตามวัดนี้ มักจะแบ่งแยกกันไปเป็นสายๆ เพราะบางวัดอยู่ห่างไกล แต่ก็ไม่ได้ไปกันทั่วทุกวัด นอกจากวัดที่เคยไปมาหาสู่กันเสมอ เรียกตามภาษาเมืองว่า “ไปเติงกัน” หรือเป็นวัดของเจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะจังหวัด หรือพระเถระผู้ใหญ่

ในการไป“คำหวั”^๕นี้ พวกศรัทธาก็จะไปกันเกือบหมดทั้งบ้าน และที่จะขาดไม่ได้คือพวกหนุ่มสาว หนุ่มจะแต่งกายด้วยชุด “หม้อฮ่อม” มีดอกมะลิร้อยเป็นพวงคล้องคอ ลางคนจะประแป้งเสียลายพริ้ว ลางคนจะทึ่มสุราพอให้ถึง ๆ หน้า เพื่อให้ครึกครื้นพอที่จะ “พ่อนเจิง” นำขบวนแห่ไป พวกสาว ๆ ก็แต่งกายอย่างสวยงามด้วยชุด “คนเมือง” เสียบดอกเอื้องผึ้งสีเหลืองอร่ามที่มวยผม ถือขันน้ำขมิ้นส้มป่อยร่วมในขบวนไปด้วย

เมื่อขบวนจำห้วไปถึงวัดที่จะ “จำห้ว” แล้ว ก็จะ
 จัดแบ่งสิ่งของเครื่องไทยทานที่จัดเตรียมไปนั้น พร้อมด้วย
 น้ำมันส้มป่อย ชันข้าวตอกคอกไม้รูปเทียน และดอกไม้
 เขาจะจัดทำเป็นพุ่มอย่างสวยงาม ตลอดทั้งเครื่องไทยทาน
 ก็จะจัดแต่งอย่างสวยงาม และสิ่งของที่เอาไปถวายทาน
 ส่วนมากมักจะเป็นของแห้ง เช่น พริก หอม กระเทียม
 เกลือ ข้าวสาร ปลาเค็ม สีย้อมผ้า ฯลฯ ทุกคนจะขึ้นไป
 บน “โอง” (กุฎิ) ซึ่งพระอาวุโสจะนั่งคอยต้อนรับอยู่ที่
 “เต็น” (ห้องโถงสำหรับรับแขกของชาวเหนือ) หลังจากที
 สนทนาวิสาสะกันตามธรรมเนียมพอสมควรแล้ว พระผู้เป็น
 หัวหน้านำขบวนก็จะนำสิ่งของที่เตรียมไปนั้น ประเคน ถวาย
 และประนมมือบอกกล่าวขอสมมาลาโทษตามธรรมเนียม แล้ว
 พระรูปที่รับประเคนของก็จะกล่าวให้พร (ทางเมืองเหนือ
 เรียกว่า บั้นปอน หรือ หื้อปอน) ให้อยู่ดีมีสุขอายุมัน
 ขาวญฺยีน เป็นการยอมรับว่าให้อโหสิกรรม คำให้พรนั้นมัก
 จะมีข้อความไวยาหารคล้ายคลึงกันดังนี้

“เอวัง โหนตุ ทิและ อาชะในวันนั้ก็เป็นวันดี ศรี

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๙

(อ่านว่าสะหลี่) อันผาเสวีรัฐ ลำเลิศกว่าวันทั้งหลาย บัณฑิต
ระอัสสังขารปีเก่าก็ล่วงพ้นไปแล้ว ปีใหม่แก้วพระยาวันก็
มารอคมาเถิง เติงบรรดาพ่อออกศรัทธาทั้งหลาย ก็บ่ละ
เสียฮักบ่รักเสียยังป่าเวณี เจ้าทั้งหลายก็ยังไค้น้อมนำมายัง
มะทุบปผาและสุคนธ์โตะกะ สะปะวัตถุนานาทั้งหลายมาขอ
ชะมาการะวะตันแก้วผู้ข้า ว่าสนั่นแท้ก็หลี่

แม้ว่าสุเจ้าทั้งหลาย ได้ปากลำคำเหลือ ชนที่คำยาที่
สูง ผิดด้วยกายะกรรม มะโนกรรม วจีกรรม คังอันกัตติ
ผู้ข้าก็จักก่อโหสิกรรมหื้อสุเจ้าทั้งหลาย แม้สุเจ้าทั้งหลาย
จักไปสู่จุกุทิศะอัฐทิศะวันตกวันออกชอกได้หันเหนือ ถ้า
ชายลายล่อง ท่องบ้านเที่ยวเมือง และอยู่ยังบ้านจองหอเชื่อน
คังอันกัตติ จุ่งหื้อชุ่มเนื้อเย็นใจ แล้วหื้อเป็นทักขะมะนา
ป่าปะ มักหื้อจำเรียดใจแก่หมู่คนและเทวคา แล้วจุ่งหื้อก้าน
กุงรุ่งเรืองไปด้วยโกละ ธนะธนัง เข้าของเงินคำสัมปะติทั้ง
หลาย แม้นจักกินก็อย่าหื้อผลาญ จักทานอย่าหื้อเสีย หื้อ
มีอายุมันยืนยาว ว่าสนั่นแท้ก็หลี่”

แล้วก็ว่า สัพพี ดิโย วลาฯ ต่อจนจบ ในระหว่าง

ที่พระกำลังให้พรอยู่นั้น บรรดาผู้ฟังต่างก็ประนมมือรับพรอย่างตั้งอกตั้งใจ เมื่อพระให้พรจบแล้ว ก็ยกมือจับเหนือหัวเปล่งเสียง “สาธุ” ท่วมกัน แล้วต่อจากนั้นก็มีการสรงน้ำพระ แต่ปัจจุบันไม่นิยมกันเสียแล้ว เพียงแต่พระจะเอาน้ำขมน้อมบอญลูปศิระพอเป็นพิธีเท่านั้น แล้วลูกศิษย์ก็จะเก็บเครื่องไทยทานไป ต่อจากนั้นบรรดาผู้ไป “คำหัว” ก็อำลากลับ หรือยกขบวนไป “คำหัว” ตามวัดอื่นต่อไป

นอกจากการไป “คำหัว” ตามวัดทั้งกล่าวแล้ว ก็มีการไป “คำหัว” ผู้เฒ่าผู้แก่ ครูบาอาจารย์ บิถัมมารดา ญาติผู้สูงอายุ ผู้ที่เป็นที่เคารพนับถือของตระกูล สิ่งของที่นำไป “คำหัว” ก็มีผลไม้ต่างๆ และอาหารเช่นกล้วย อ้อย มะพร้าว แดงกวา มะพร้าวอ่อน หมากพลู เมี่ยง บุหรี่ ขนม ข้าวต้ม ลางที่ก็มีผ้าขนหนู ผ้าเช็ดตัว ผ้าขาวม้า เสื้อกางเกงสำเร็จรูป โสร่งหรือผ้าเป็นไม้ (เมืองเหนือเรียกผ้าฮำ) และลางที่ก็เงินทองใส่ลงถ้วยก็ได้แล้วแต่เจตนา ศรัทธาของผู้ไป “คำหัว” สิ่งของต่างๆ ดังกล่าวนี้นี้ เขาจะจัดห่อหรือใส่ภาชนะอย่างเรียบร้อย ลางแห่งจะจัดทำเป็นต้นคอก (พุ่มคอกไม้) ประดับประดาอย่างสวยงาม แล้วมี

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๑๑

การแห่แห่นาคด้วยฆ้องกลองอย่างสนุกสนาน บางรายก็จะมี “ช่างซอช่างปี่” (นักขับลำนำเพลงของภาคเหนือ ทำนองเกี่ยวกับเพลงของภาคกลาง หรือหมอลำหมอลำแคนของภาคอีสาน) เพื่อให้ไป “ซอ” อำนวยพรให้แก่ผู้ที่ตนไป คำหัวทางฝ่ายเจ้าของบ้านที่มีฐานะดี ก็จะเตรียมสุราอาหารไว้คอยต้อนรับ เป็นการสนองไมตรีจิต หลังจากนั้นก็มีการร่อนน้ำปี่ใหม่กันตามธรรมเนียม

ปัจจุบัน นอกจากจะมีการไป “คำหัว” พระที่วัด ผู้เฒ่าผู้แก่ ก็มีการไป “คำหัว” ข้าราชการชั้นหัวหน้าส่วนราชการและผู้ว่าราชการจังหวัด (เจ้าเมือง) ที่เชียงใหม่ การไป “คำหัว” ผู้ว่าราชการจังหวัดได้ทำกันอย่างใหญ่โต มีขบวนข้าราชการทุกอำเภอแห่กันไปอย่างยืดยาว มีช่างฟ้อนนำขบวน ทั้งฟ้อนเล็บ ฟ้อนดาบ ฟ้อนเจิง และการร่ายรำของพวกสาวเขาที่มีภูมิลำเนาอยู่ในอำเภอนั้นๆ มาแสดงด้วย

นอกจากการ “คำหัว” บุคคลดังกล่าวก็นับว่ามีการไป “คำหัวกู๋” คือไปคำหัวอนุสาวรีย์ของบรรพบุรุษของตระกูลของตน เช่นบรรดาเชื้อสายของพระเจ้ากาวิละ ซึ่งใช้นามสกุล

ว่า “ณ เชียงใหม่” “ณ ลำพูน” ก็จะไปคำหั่วกู่ (ที่บรรจ
อัฐิ) ของบรรพบุรุษของคน ซึ่งบรรจไว้ที่บริเวณวัดสวน
คอก เชียงใหม่ เป็นต้น

การ “คำหั่ว” เป็นวัฒนธรรมอันสูงยิ่งของชาวภาค
เหนือ นอกจากจะเป็นการแสดงออกถึงการขอรัก การ
ให้อภัย การเคารพนับถือกันและกันในหมู่คณะ เครือญาติ
ในวงศ์กรมอันเดียวกันแล้ว ยังเป็นการแสดงออกถึงจิตใจ
อันเปี่ยมด้วยการระเมิดตรี ความรักใคร่สามัคคีในหมู่คณะ
อีกด้วย.

ไทยยวน (คนเมือง) กำลังบรรเลงกลองยาวในงานแห่พระสิงห์

สืบชาติตา

การ “สืบชาติตา” เป็นจารัตประเพณีพื้นเมืองอย่างหนึ่งของชาวไทยวน (คนเมือง) หรือคนภาคเหนือ การสืบชาติตามุ่งการสืบชาติตาเมือง สืบชาติตา (หมู่) บ้าน และสืบชาติตาบุคคล วัตถุประสงค์ในการทำพิธีกรรมนี้ก็เพื่อความเป็นสิริมงคล ความเจริญรุ่งเรือง และความยั่งยืนของบ้านเมือง และบุคคลนั้นๆ นับเป็นพิธีมงคลพิธีหนึ่ง และพิธีสืบชาติตานี้ แม้ว่าจะมีเค้ามาจากศาสนาพราหมณ์ แต่ผู้ประกอบพิธีนี้ก็เป็นผู้เป็นพระสงฆ์ เจ้าตำราที่ว่า “พุทธกับไสยต้องอาศัยกัน”

ก่อนที่จะเล่าถึงการทำพิธีสืบชาติตาบุคคล และ (หมู่) บ้าน จะขอเล่าเอาพิธีการสืบชาติตาเมืองในสมัยโบราณ เมื่อประมาณ ๕๐๐ ปีมาแล้วให้ท่านผู้อ่านได้ทราบเสียก่อน ซึ่ง

ผู้เขียนได้คัดมาจกปีบหนังสือ (สมุดข่อย) จารึกอักษรไทย
ยวน ซึ่งได้รับความเอื้อเฟื้อจาก คุณคำฟู ชนุนแก้ว เปริยณ.
บ้านเหมืองผา อำเภอแม่ริม ซึ่งผู้เขียนขอขอบคุณคุณคำฟู
ชนุนแก้ว ป. ไร่ ณ ที่นี้ด้วย

พิธีสืบชะตาเมืองในสมัยโบราณ

การทำพิธีสืบชะตาเมืองนี้มีมาแต่สมัยโบราณแล้ว
วัตถุประสงค์ในการทำพิธีสืบชะตาเมือง ก็เพื่อต้องการให้
บ้านเมืองประสบความสุขความเจริญรุ่งเรือง อุดมสมบูรณ์
ด้วยพืชพันธุ์ ธัญญาหาร ด้วยความเชื่อเทพยดาอารักษ์ซึ่ง
อยู่เบื้องบน จะช่วยอำนวยความสุขให้สมปรารถนา ในเมื่อ
ทำตามพิธีการให้ถูกต้องตามที่เจ้าลัทธิผีสงเทวดา Animism
ได้วางไว้ ในการทำพิธีสืบชะตาเมืองนี้ มีปรากฏในหนังสือ
ปีบหนังสือ (สมุดข่อย) จารึกอักษรพื้นเมืองไทยยวนถึง
พิธีสืบชะตาเมืองในสมัยพระเจ้าเมืองแก้ว กษัตริย์ล้านนา
ไทย รัชกาลที่ ๑๓ ในราชวงศ์เมงราย ซึ่งครองราชสม
บัติแต่ พ.ศ. ๒๐๓๘-๒๐๖๘ ว่า

ก่อนที่จะทำพิธี มีการเตรียมสิ่งของเครื่องบูชา

พระเสื่อบ้านเสื่อเมือง และแต่งตั้งหัวหน้าผู้จัดทำพิธี ซึ่งมีการ
ทำพิธีหลายแห่งด้วยกัน การจัดเครื่องบูชามีดังนี้ ข้าวตอก
คอกไม้ รูปเทียน ผ้าขาว ผ้าแดง เบี้ย ๓๑,๓๐๐ หมาก
๑,๓๐๐ ข้าวเปลือก ข้าวสาร หมากพลู กล้วย อ้อย
ช่อน้อย (คือธงสามชายขนาดเล็ก) ธงชัย (คือธงปฏากผืน
ใหญ่) สาก (เสื่อ) ใหม่ หม้อใหม่ ขันดอก (พานดอก
ไม้รูปเทียน) ถ้วยช้อน ไม้เท้าสำหรับไว้ค้ำสพาน และมี
การปล่อยสัตว์ เช่น ปู ปลา กุ้ง หอย เป็นต้น

ส่วนสถานที่และผู้จัดทำพิธีมีดังนี้ แสนต้องแต่งเป็น
หัวหน้าทำพิธีกรรมบูชาสืบชาติาเมืองที่กลางเวียง เชียง ใหม่
แสนเนเป็นหัวหน้าบูชาเทวดาอารักษ์ คอย หลวง เชียง ดาว
แสนสะหลเป็นหัวหน้าบูชาเทวดาอารักษ์ม้งราย ทิพสวนแฮ
ฝ่ายซ้ายเป็นหัวหน้าฝ่ายบูชาพระเจ้าตนพ่อ ทิพสวนแฮฝ่าย
ขวาเป็นหัวหน้าบูชาช้างรอบเจดีย์หลวง ๘ เชือก แสนหนึ่ง
สือแสนแขกเป็นหัวหน้าบูชาอินทขิล (เสาหลักเมืองวัดสะคือ
เมือง อยู่ข้างศาลากลางจังหวัดปัจจุบัน แต่เสาอินทขิลนั้น
พระเจ้ากาวิละได้ย้ายไปไว้ที่วัดเจดีย์หลวง) พวกช่างแต้ม
เป็นหัวหน้าบูชากุมภภัณฑ์ที่รักษาเสาอินทขิล ช่างฝ่ายซ้ายและ

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๑๓

ฝ่ายขวาเป็นหัวหน้าบูชาข้างเผือก ๒ เชือกที่หัวเวียง (คือรูป
ช้างเผือกที่ประทุข้างเผือก) พวกพ่อครัวทำการบูชาอารักษ์บึง
เมือง นายตะหลาม่อนม้าเป็นหัวหน้าบูชาไม้ยางกลางเวียง
เศรษฐีเป็นหัวหน้าบูชาตะเคียนเมือง พวกชาวบ้านบูชาท้าว
ทั้งสี่ มี ๔ หอ ๔ แห่ง และบูชาพระอินทร์อีก ๑ แห่ง
หมื่นจัตวาเป็นหัวหน้าบูชาบริวารเมืองที่ประทุ สวน ดอก ด้าน
ตะวันตก พวกคาบบูชาอายุเมืองที่แจ้งหัวรินด้านตะวันตก
แจ้งเหนือ ชาวเจ้าและนักบุญบูชาเดชเมืองที่ประทุข้างเผือก
ด้านตะวันออก แสนเมืองบูชาศรีเมืองที่แจ้งศรีภูมิ แสน
คาบบูชามูลเมือง (กำแพงเมือง) แสนขวัญบูชาอุสาหะเมือง
ที่แจ้งชะตา ด้านตะวันออก พระยาสามล้านบูชามรณะเมือง
ที่ประทุเชิงใหม่และประทุแสนปรุง พระยาเต็กชายบูชากาล
กนิเมืองที่แจ้งกู่เรือง ด้านตะวันตกแจ้งใต้ ต่อวีและคำบ่อ
จายบูชาเทวบุตรองค์ชื่อว่า สุรักขิต ผู้รักษาประตูข้าง
เผือก (คือประตูท่าแพ) ด้านตะวันออก ต่อออและช่างประ
ตุให้บูชาเทวบุตรองค์ชื่อไชยภูมิ ผู้รักษาประตูเมืองเชิง
ใหม่และสวนปรุงด้านใต้ ต่อนาหลวงบูชาเทวบุตรองค์ชื่อ
สุรชาโต ผู้รักษาประตูสวนดอกด้านตะวันตก นายกว้าน

และสวนพิทักษ์บุษยาเทวบุตรองค์ชื่อว่าคันธวัชโชโต ผู้รักษา
ประตูข้างเผือกค้ำหน้าเหนือ

ตั้งกล่าวมาแล้ว ทำให้ทราบได้ว่าในสมัยโบราณ
เขามีความเชื่อถือในลัทธิผีสงเทวดา และไสยศาสตร์เพียง
ไร แต่การทำพิธีกรรมดังกล่าว ก็มีพิธีทางพุทธศาสนาปน
อยู่ด้วย คือมีการนิมนต์พระสงฆ์องค์เจ้าตามวัดต่างๆ ที่มี
ชื่อวัดเป็นมงคลกับบ้านเมือง เช่น วัดเชียงมั่น วัดเชียงยืน
วัดชัยมงคล เป็นต้น และอาราธนาพระพุทธรูปเสกตั้งคมณี
(พระแก้วขาว) วัดเชียงมั่น เป็นประธาน ให้บูชาพระธรรม
เทศนาสาละกะลี ๓ ผูกที่วัดเชียงยืน พระธรรมเทศนามัง
กละตันที ๓ ผูก ที่วัดดวงที ธรรมเทศนาถวญฐาน ๑ ผูก
ที่วัดชัยพระเกียรติ ธรรมเทศนาบารมี ๑ ผูก ที่วัดพระสิงห์
ธรรมเทศนาอุณหิสวิชัย ๑ ผูก ที่วัดไชยสถาน ธรรมเทศนา
นครฐาน ๑ ผูก ที่วัดโชติการาม โดยนิมนต์พระวัดนั้น ๆ
เทศน์พร้อมกันในเวลาเดียว ที่มณฑปกลางเวียง ส่วนแห่ง
อื่นอีก ๒๗ แห่ง ให้อาราธนาพระพุทธรูปไปเป็นประธาน
ทุกๆ ที่ ทำค้ายสายสิญจ์เวียนรอบทุกแห่ง และจัดทำน้ำอบ
น้ำหอม น้ำมนต์มบป่อยใส่บาตรนำมนต์ไว้ เมื่อพระสงฆ์ทำ

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๑๕

พิธีสวดมนต์แล้ว ก็เอนำพระพุทธรูปมณฑลประพรหมแก่
บรรดาประชาชนทั้งหลายทั่วเวียง

ส่วนในด้านการทำพิธีทางไสยศาสตร์นั้น ก็มีอาจารย์
ผู้เป็นมรรคทายกเป็นผู้กล่าวคำโอกาส พรรณาเครื่องสังเว
ก้วยด้วยคำอันร้อยกรองอย่างไพเราะ มีคติ และสามารถ
โน้มน้าวมความศรัทธาของประชาชนผู้ฟังให้เกิดความปีติ ยิน
ดีอิ่มเอิบใจได้

การ “สืบชะตาเมือง” ตามที่ปรากฏในหนังสือโบราณ
มีเพียงนี้

สืบชะตาบ้าน

ในหมู่บ้านต่าง ๆ ตามบ้านนอกในภาคเหนือ ตาม
ทางแยกสามแพร่งหรือสี่แพร่ง จะมีเรือนไม้ปลูกแบบศาลา
อยู่ ๑ หลัง เรือนไม้หรือศาลานี้ ชาวบ้านเรียกกันว่า “หอ
เสือบ้าน” ซึ่งจะใช้เป็นที่พักสืบชะตาบ้าน (หรือหมู่บ้านนั้นๆ)
ก่อนทำพิธีก็มีการเตรียมงานจัดสิ่งของเครื่องสังเว
สถาน ที่ ซึ่งจะมีการชำระวัตรจัตถรง ประดับด้วยต้น
กล้วยตาน์อ้อย มีกล้วยสายสิญจ์ บักรงทิวต่างๆดี และทำที่

บุชาสังเวท้าวทั้งสี่ และเทพยดาอารักษ์ พระเสือบ้าน
 พระเสือเมือง ส่วนสิ่งของสำหรับสังเวชนันท์ก็มีข้าวปลา
 อาหารต่าง ๆ พริกเกลือ ขนมหอม ดอกไม้ธูปเทียน หมาก พลุ
 และมีการทำบุญตักบาตรถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์สามเณร
 ที่นิมนต์มาสวดพระปริตต์และชยมงคล ทั้งนี้เพื่อขับไล่
 สิ่งที่เป็นเสนียดจัญไรในหมู่บ้านให้ปราศจากการไป เมื่อพระ
 สวดเสร็จแล้ว ก็มีการประพรมน้ำมนต์ให้แก่ชาวบ้านที่มา
 ร่วมชุมนุมในที่นั้น การสืบชาติบ้านนี้ ปีหนึ่งมีการทำหนึ่ง
 ครั้ง แต่มักจะทำกันมาก่อนเข้าพรรษา ลางแห่งก็ทำกันใน
 หลังจากวันสงกรานต์ ซึ่งลางแห่งมักจะมีการเอาเสื้อผ้าของ
 ชาวบ้านไปร่วมในพิธี ที่พระสวดและประพรมน้ำพระพุทธ
 มนต์ด้วย ถือกันว่าเป็นการศิริมงคลคึก การสืบชาติบ้าน
 นี้ ชาวบ้านทั้งหมดจะต้องมาช่วยกัน และรวมเงินกันตาม
 แต่ฐานะศรัทธามากน้อยไม่จำกัด และนอกจากเงินแล้วก็มี
 การเอาข้าวสาร พริกเกลือ ไปรวมกันเพื่อทำอาหาร
 เลี้ยงพระด้วย หรือลางแห่งก็อาจจะเปลี่ยนเป็นต่างคนต่าง
 นำอาหารที่ปรุงจากบ้านไป แล้วนำไปเลี้ยงพระทำบุญร่วม
 กัน สุดแท้แต่จะหาได้ตามมีตามเกิด เพราะมนุษย์เราทุก

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๒๑

คนในชาวม้งมีความเป็นอยู่เท่าเทียมกันหมด แต่เขาก็ไม่มีความรังเกียจในความแตกต่างเรื่องฐานะ นับเป็นสหรรมที่น่าชมประการหนึ่ง และการนำสิ่งของและเงินไปรวมกันในการทำบุญต่าง ๆ นี้ ทางภาคเหนือเรียกกันว่า “ซอมคร้ว” หมายถึงการเอาสิ่งของต่าง ๆ ไปรวมกัน และในวันที่ไป “ซอมคร้ว” นี้ เรียกกันว่า “วันคา” หรือ “วันแตงคา” คือวันเตรียมเครื่องไทยทานนั่นเอง

สืบชาติคน

การสืบชาติคนนี้ ทำในโอกาสหลายอย่าง เช่น เนื่องในวันเกิด งานขึ้นบ้านใหม่ หรือเมื่อเจ้าของบ้านเจ็บป่วยไม่สบาย หรือมีความสุขกายสบายใจ แต่เกิดมีความอยากทำบุญสืบชาติ ก็ทำได้ หรือจะทำเมื่อ “หมอเมื่อ” (หมอคู่) ทำนายทายทักว่า “ดวงไม่ดี” ก็ทำพิธีสืบชาติเป็นการเสาะเคราะห์ หรือการส่งเสริมกำลังดวงชาติให้แรงขึ้น

การสืบชาตินี้ มีสิ่งของและพิธีกรรมก็ไม่แตกต่างกันเท่าไรนัก และสถานที่ทำพิธีก็คือบ้าน และจักที่ห้องโถง (หรือคนเมืองเรียกว่า “เค็น”) ซึ่งเป็นสถานที่กว้างขวาง

พอที่จะต้อนรับญาติมิตรแขกเหรื่อที่มาร่วมงานด้วย แยกที่มาร่วมงานนี้ ก็มักจะเป็นแขกกันเองที่สนิทสนมกันเท่านั้น

พิธีการสืบชาติาคคนนี้มีการใช้สิ่งของต่างๆ คือ กระบอกข้าว กระบอกทราย กระบอกน้ำ สพานลวดเงิน สพานลวดทอง เบี้ยแถว หมากแถว ไม้จุ่มหรือเรียกว่า ไม้ค้ำขนาดเล็ก ใช้กิ่งไม้ที่มีจำนวนเกินกว่าอายุจริง ๑ อัน และไม้ค้ำยาวสูงเท่าผู้สืบชาติา นอกจากนี้ มีต้นมะพร้าว กล้วย อ้อย เสือและหมอน มะพร้าวอ่อน ดอกไม้ ฐูปเทียน และไม้รวกทำเป็นสะพานเล็กๆ สิ่งของดังกล่าวนี้เอาตั้งเป็นกระโจมสามขา ให้กว้างพอที่ผู้จะเข้าพิธีเข้านั่งตรงกลางได้ และใช้ค้ายสายสิญจ์โยงศีรษะติดกับขากระโจมทั้ง ๓ ขา แล้วเอาเงื่อนไปไว้ที่บาตรน้ำพระพุทธมนต์หน้าพระพุทธรูป ซึ่งพระสงฆ์ที่รับนิมนต์มาสวดพระปริตต์จะถือไปสวดไป เมื่อจบแล้วก็จะใช้ค้ายสายสิญจน์นั้นผูกมือผู้เข้าพิธี และลูกหลานก็ได้ ส่วนต้นไม้เมื่อเสร็จพิธีแล้วนำเอาไปปลูกที่วัด ในการทำพิธีสืบชาติาคคนนี้ ก็มีการทำบุญถวายภัตตาหารเพลแก่พระสงฆ์ด้วย และมีการฟังเทศน์ด้วย ๑ กัณฑ์ และก่อนที่จะทำพิธีอื่นๆ ก็มีการชันท้าวทั้งสี่ก่อน

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๒๓๓

ตามธรรมเนียม เมื่อขึ้นท้าวทั้งสี่แล้วจึงจะทำพิธีกรรมอื่นๆ
ได้

ประเพณีการสืบชาติ ของไทยยวน (คนเมือง) ก็มี
เพียงแค่นี้ แต่อาจมีผิดตกบกพร่อง หรือไม่ละเอียดตามที่
ควรแล้ว ผู้เขียนขออภัยด้วย เพราะการทำพิธีกรรมคง
กล่าวนี้ ต่างท้องถิ่นก็อาจทำผิดกันบ้าง.

ทานข้าวสลาก หรือกินก๋วยสลาก

ประเพณีการทานข้าวสลาก หรือการกินก๋วยสลาก
ความสำเนียงพูดของเมืองเหนือนี้ หมายถึงประเพณีทานสลาก
พัตร เป็นประเพณีที่ชาวเหนือถือสืบเนื่องมาเนิ่นนานแล้ว
การทานก๋วยสลากจะเริ่มในราววันเพ็ญเดือน ๑๒ เหนือ (คือ
เดือน ๑๐ ไต้ เดือนกันยายน) และสิ้นสุดเอาในเดือนเกียง
กับ (เดือน ๑๑ ไต้) การทานก๋วยสลาก (หรือलगแห่งเรียก
ว่า ทานเข้าสลาก) ในจังหวัดเชียงใหม่ในสมัยก่อนนั้น จะ
ต้องทำที่วัดเชียงมั่นอันเป็นปฐมอารามในจัง หวัด เชียง ใหม่
ก่อน ที่ลำปางก็จะเริ่มที่วัดปงยางคก ซึ่งเป็นวัดต้นตระกูล
ของเจ้าเจ๊กตน คือทิพยช้างก่อนแห่งอื่น บัจจุบันมักจะทำ
กันตามสะดวก

ก่อนวันทำพิธี “ทานก๋วยสลาก” ๑วัน เรียกว่า “วันคา”

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๒๕

คือเป็นวันจัดเตรียมสิ่งของเครื่องไทยทาน พวกผู้ชายก็จะจัดการจักตอกसान “ก้วย” (ตะกร้า) ไว้หลายๆ ใบ บางครอบครัวอาจจะทำหลายสิบลูก แล้วแต่ศรัทธาและกำลังทรัพย์จะอำนวยให้ ทางฝ่ายผู้หญิงก็จะจัดเตรียมห่อของกระจุกกระจิก เช่น ข้าวสาร พริก หอม กระเทียม เกลือ กะปิ ปลาร้า ขนมห ข้าวต้ม และอาหาร เช่น ห่อหมก (ทางเหนือเรียก ห่อนึ่ง) ซันปิ้ง (เนื้อทอด) เนื้อเค็ม หมาก เมี่ยง บุหรี่ ไม้ขีดไฟ เทียนไข สีย้อมผ้า ผลไม้ต่างๆ เครื่องใช้สอยต่างๆ ตามแต่ศรัทธา และฐานะ สิ่งของต่างๆ เหล่านี้จะบรรจุลงในก้วยซึ่งกรุด้วยใบตอง หรือกระดาษสีต่างๆ เมื่อจัดการบรรจุสิ่งของต่างๆ ลงในก้วยเรียบร้อยแล้ว ก็จะเอา “ยอด” คือสตางค์หรือธนบัตร ผูกติดไม้เรียวเสียบไว้ “ยอด” ที่ใส่นั้น ไม่จำกัดว่าเท่าใด แล้วแต่กำลังทรัพย์และศรัทธาจะอำนวยให้ เมื่อเตรียมสิ่งของดังกล่าวเสร็จเรียบร้อยแล้ว ต่อเช้าวันรุ่งขึ้นในวันทานสลาก เขาก็จะใช้เด็กลูกหลานเอาเสื่อไปปูที่ลานวัด หรือ ตาม ศาลาบาตร และเอา “ก้วยสลาก” ไปวางเรียงไว้เป็นแถวๆ ส่วนผู้เฒ่าผู้แก่ก็จะจัดเตรียมขัน (พาน) ข้าวตอกตอกไม้รูปเทียน

ถือขัน (พาน) ไปวัดกันเป็นหมู่ๆ บ้างก็จูงมือลูกหลานไปด้วย ส่วนพวกหนุ่มๆ สาวๆ ก็ไปเหมือนกัน ส่วนมากไปกันเกือบหมกทั้งครอบครัว เพราะถือว่าการทานสลากภัตนั้นมีอานิสงส์มาก และจะได้ช่วยกันเอา “ก๊วยสลาก” ไปถวายพระในเวลามีการเรียกเส้นสลาก

ขออธิบายเรื่องเส้นสลากสักเล็กน้อย “เส้นสลาก” ที่กล่าวนี้ ผู้เป็นเจ้าของ “ก๊วยสลาก” จะต้องเอาใบลานหรือกระดาษมาตัดเป็นแผ่นยาวๆ จารึกชื่อเจ้าของไว้และบอกด้วยว่า อุทิศส่วนกุศลนั้นให้ใครบ้าง ถ้าจารึกในเส้นสลากนั้น มักจะเขียนดังนี้ “สลากเข้าของนี้ หมายถึงผู้ชำนายแก้ว นางดี ขอทานไว้กับคนตัวกายหน้า” ก็หมายความว่า ถวายทานไว้อุทิศส่วนกุศลไว้สำหรับตัวเอง เมื่อล่องลับไปแล้ว จะได้ไปรับเอาของไทยทานนั้นในปรโลก ซึ่งเป็นความเชื่อของพุทธศาสนิกชนทั่วไปว่า เมื่อทำบุญถวายทานไว้ในพระศาสนาแล้ว เมื่อล่องลับดับขันธไปแล้ว ก็จะได้ไปเสวยอานิสงส์ผลบุญนั้นในโลกหน้า และจะมีการอุทิศส่วนกุศลนั้นให้ญาติพี่น้องผู้ล่องลับไปแล้ว เช่น “ผู้ชำนานแสน นางบุ บ้านไต้หวันขอทานไว้ถึงนางจันทา

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๒๓

ผู้เป็นแม่ที่ล่วงลับไปแล้ว ขอหื้อไปรอดไปถึงจิมเต๋อ ๆ ”
ทั้งนี้เป็นต้น

“เส้นสลาก” ที่กล่าวนี้ จะต้องเขียนไว้ให้ครบจำนวน
ก้วยสลาก เมื่อชาวบ้านนำเอาก้วยสลากไปที่วัดแล้ว ก็จะ
เอาเส้นสลากไปรวมกันไว้ที่หน้าพระประธานในวิหาร ซึ่ง
ผู้รวบรวมเส้นสลากมักจะเป็นมรรคทายก หรือที่เรียกกันว่า
“อาจารย์” รวบรวมได้เท่าไร ก็จะเอาจำนวนพระภิกษุ
สามเณรที่นิมนต์จากหัววัดต่าง ๆ นั้นหารจำนวนสลาก และ
หักเหลือไว้ส่วนหนึ่ง เป็นส่วนของ“พระเจ้า” (คำว่าพระ
เจ้า เมืองเหนือหมายถึงพระพุทธรูป เช่น พระเจ้าแก้วคือ
พระเจ้าทองทิพย์ ฯลฯ) และในคืนก็หมายถึงเป็นส่วนพิเศษ
ของวัดที่จัดทำพิธีทานก้วยสลากนั่นเอง สลากของ“พระเจ้า”
นี้ เมื่อเสร็จจากการทำบุญแล้ว ก็จะแบ่งปันให้พระภิกษุ
สามเณร และเณรวัด (ทางเมืองเหนือเรียกว่าชะโยมวัด)
โดยทั่วถึงกัน และ“อาจารย์” หรือมรรคทายก ก็จะได้ส่วน
หนึ่ง แต่เงินยกก้วยสลากนั้น ส่วนของ“พระเจ้า” จะต้อง
เป็นเงินกองกลางของวัด สำหรับใช้จ่ายในกิจของวัดต่อไป
ขอเล่าถึงการแบ่ง“เส้นสลาก” ในแบบฉบับของ

“ชาวปะเก๋” (คนโบราณ) ให้เป็นที่เข้าใจของท่านผู้อ่าน สักเล็กน้อย ในสมัยที่พวกชาวบ้านยังไม่รู้หนังสือไม่รู้จัก คณิตเลขอยู่นั้น การแบ่ง “ก๋วยสลาก” จะต้องตก “เส้นสลาก” เป็นกองๆ รวม ๓ กอง กองหนึ่ง คือของ “พระเจ้า” (คือของวัด) ส่วนอีก ๒ กองนั้น เฉลี่ยออกไปตามจำนวน พระภิกษุ สามเณร ที่นิมนต์มาร่วมในงานทำบุญ หากมี เศษเหลือก็มักจะปัดเป็นของพระเจ้าเสีย

“เส้นสลาก” ที่แบ่งปันให้พระภิกษุ สามเณร ที่ นิมนต์มาจากวัดต่างๆ นั้น เมื่อพระภิกษุ สามเณร ได้รับ ส่วนแบ่งแล้ว ก็จะไปยึดเอาชัยภูมิแห่งหนึ่งในวัดและจัดการ ออกสลาก คือ อ่านชื่อในเส้นสลากดังๆ หรือให้ลูกศิษย์ (จะโยม) ที่ไปก๋วยนั้นตะโกนตามข้อความที่เขียนไว้ในเส้น สลาก หรือเปลี่ยนเป็นคำสั้นๆ เช่น “ศรัทธาหนานใจวงศ์ บ้านเหนือวัดมีโหนด” เมื่อผู้เป็นเจ้าของไถ่กิน หรือ เมื่อเพื่อนบ้านใกล้เคียงไถ่กินก็จะไปบอกให้เจ้าของ “ก๋วย สลาก” ซึ่งบางรายก็จะหิ้ว“ก๋วย” ไปตามหาเส้นสลากตาม ลานวัด การเที่ยวหาเส้นสลากนี้ เป็นที่น่าสนุกสนานมาก

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๒๙

พวกหนุ่มๆ สาว ๆ เฒ่าชะแรแก่ชรา ไม่ว่าเด็กน้อยหรือหนุ่มใหญ่ ก็จะมี “ก๊วยสลาก” ออกตามเส้นทางชักชวนทุกคนจะมีใบหน้าเข้มขึ้นผ่องใส เพราะนานปีถึงจะมีการ “กั้นก๊วย” สักครั้ง บางวัด ๓ ปีจะมีการทานสลาก^๕สักครั้งหนึ่ง พวกหนุ่มๆ ก็จะถือโอกาสช่วยสาว ๆ หาเส้นสลากเป็นการผูกไมตรีไปด้วย เมื่อพบเส้นสลากของตนแล้ว ก็จะเอา “ก๊วยสลาก” ไปถวายพระ พระก็จะอ่านข้อความในเส้นสลากให้ฟังอีกครั้งหนึ่ง แล้วรับเอา “ก๊วยสลาก” และกล่าวอนุโมทนาให้พร แล้วก็คืนเส้นสลากนั้นให้เจ้าของสลากไป เจ้าของสลากก็จะนำเอาเส้นสลากนั้นไปรวมไว้ในวิหาร เมื่อเสร็จงานแล้ว “แก้ววัด” หรือมรรคทายก ก็จะเอาเส้นสลากนั้นไปเผาไฟหรือทิ้งเสีย

การ “ทานก๊วยสลาก” ^๕ นอกจากจะมี “ก๊วยเด็ก” แล้วผู้ที่มีฐานะดี การเงินไม่ขัดสน ก็จะจัดเป็นพิเศษเรียกว่า “สลากโชค” สลากโชค^๕ ทำเป็นพิเศษกว่าสลากธรรมดา และในสมัยก่อนมักจะทำเป็นรูปเรือหลังเล็กๆ มีเข้าของเครื่องใช้ต่างๆ เช่น หม้อข้าว หม้อแกง ถ้วยชาม เครื่องนอน หมอนมุ้ง เสื้ออ้อน ไม่กวาด เครื่องนุ่งห่ม

อาหารสำเร็จรูปแล้ว ๑ สำหรับ และรอบๆ เรือนหลังเล็กนั้น จะมีต้นกล้วยต้นอ้อยผูกติดไว้ และยังมี “ยอด” เงินหลายสิบหรือบ้างจนก็เป็นร้อยๆ บาทผูกติดไว้ สลากโชคนั้น บางคนก็อุทิศส่วนกุศลให้บิดามารดาหรือญาติผู้ใหญ่ ที่ล่วงลับไปแล้ว

สลากโชคนั้น เจ้าของจะทบแต่งประณีตสวยงามกว่า สลากธรรมดา บางรายเจ้าของก็จะเอาเครื่องประดับอันมีค่า เช่น สร้อยคอทองคำ สร้อยข้อมือ หรือเข็มขัดนาฬิกา เข็มขัดเงินใส่ลงไปด้วย แต่ไม่ได้ “ทาน” ไปจริงๆ เมื่อถวายสลากแล้วก็มักจะขอ “บูชา” คิน การเอาของมีค่าใส่ลงไปเช่นนี้ ผู้ถวายมักจะอุทิศส่วนกุศลนั้นให้ตนเอง เพราะเชื่อว่าเมื่อตายไปแล้ว หากไปเกิดในภพอื่น ก็จะได้รับสิ่งของที่ดีตนถวายอุทิศไว้อีก

สลากโชคนั้นมักจะมีไม่กี่ราย เพราะต้องใช้จ่ายเงินทองมาก และเมื่อจะยกเอาสลากโชคไปที่วัดก็จะมีการตีฆ้อง กลองแห่แหนไป เมื่อถึงวัดก็จะนำเอาเส้นสลากไปรวมกันทั้งกล่าวมาแล้ว

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๓๑

การ “ทานก๋วยสลาก” นั้นได้จัดทำเฉพาะหมู่บ้านใด บ้านหนึ่งเท่านั้น บางทีหลายๆ หมู่บ้านจะรวมกันทำที่วัดใด วัดหนึ่งในตำบลนั้น แต่ต้องเป็นวัดใหญ่และเป็นวัดเก่าแก่ เพราะถือกันอยู่ว่า วัดที่สร้างขึ้นใหม่ จะมีงานทานก๋วยสลาก ก่อนวัดเก่าไม่ได้ และวัดเล็กๆ ก็มักจะไปทำร่วมกับวัดใหญ่ เพื่อตัดความยุ่งยากในการจัดงานและการเตรียมอาหารเลี้ยง พระสงฆ์สามเณรที่มาร่วมในงานก๋วย

3 การทานก๋วยสลากในภาคเหนือ มีการฝึกฝนแตกต่างกันไปบ้างเล็กน้อยตามความนิยมในท้องถิ่น แต่พิธีการไม่ผิดกัน เพียงแต่การเรียกชื่อเท่านั้น เช่น ที่บ้านกู่แดง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ มีการทานสลากที่เรียกว่า “สลากพระอินทร์” ที่บ้านประตูบ้านปิง และบ้านคุโมงค์ในเขตอำเภอเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน ก็จะมีการทานสลากเรียกว่า “สลากย้อม” สลากย้อมนี้ผู้ถวายทานมักเป็นหญิงสาวโสทรภริษุทธิ์ กล่าวคือ หญิงสาวจะต้องเก็บหอม รอมริบเงินทองไว้ ตั้งแต่เริ่มเข้าสู่ยุสาวนับเป็นเวลาแรมปี เมื่อได้เงินทองพอสมควร และเป็นสาวเต็มตัวแล้ว เมื่อ

ในตำบลนั้นมีการทาสลาก จะต้องเตรียมสลากย้อมไว้ทำบุญด้วย สลากย้อมนั้นจะทำเป็นต้นไม้ หรือกิ่งไม้สูงประมาณ ๔-๕ วา มีร่มกางที่ปลายยอด ลำต้นสลากจะมีฟางมัดเป็นกำๆ เพื่อจะได้ปักไม้และเครื่องไทยทาน ซึ่งมีผลไม้ต่างๆ เช่น กล้วย อ้อย ส้มมะโอ ขนมต่างๆ และมีเครื่องนอน เครื่องเงิน เครื่องทอง เช่นเดียวกับการทาสลากโชค ซึ่งสลากโชคบางทีก็ทำเป็นต้นไม้หรือกิ่งไม้ก็มีการทาสลากย้อมของหญิงสาวในตำบลดังกล่าวนี้ ซึ่งส่วนมากเป็นพวกไทยยอง (ไทยยองกับไทยลื้อเป็นพวกเดียวกันที่เรียกว่า ไทยยอง นั้นเรียกตามชื่อบ้านเมืองเดิมของพวกไทยลื้อกลุ่มนี้ คือ เมืองยอง จึงเรียกว่า ไทยยอง ผู้เขียนจะนำเรื่อง ไทยยองมาแล้วให้ฟังในต่อไป) ก็เพราะมีความนิยมมาแต่อดีตว่า หญิงสาวผู้ใดที่ยังไม่ได้ทาสลากย้อม ก็ยังไม่ควรแต่งงานมีครอบครัว ต่อเมื่อทาสลากย้อมแล้ว จึงจะมีครอบครัวได้ ชีวิตการครองเรือนก็จะมีความสุขความเจริญ ในจังหวัดลำพูน จะมีการทาสลากย้อมหรือ “ทานก้วยสลาก” ที่วัดพระธาตุหริภุญชัยเป็น

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๓๓

ประจำปี ในเดือน ๑๒เหนือ (เดือน๑๐ใต้) ขึ้น ๑๕ค่ำ และจัดเป็นงานใหญ่ทุกปี เมื่อทานสลากภัตที่วัดนั้นแล้ว วัดอื่นจึงจะจัดได้ ส่วนตามจังหวัดอื่นๆ ในภาคเหนือ ก็มีการจัดเป็นประจำปี ซึ่งพิธีการก็ไม่มีอะไรผิดแปลกแตกต่างกันดังกล่าวมาแล้ว.

แฉั่วสาว-เสี้ยผี

ประเพณีที่แปลกของไทยเหนือไทยลานนา (ไทย
ยวน) ที่นับถือกันมาแต่บรรพกาลแล้ว ก็คือประเพณีการ
เสี้ยผี หรือที่เรียกกันตามชาวบ้านนิยมว่า “ใส่ผี” ซึ่งสืบ
เนื่องมาจากบรรพบุรุษของชาวไทยเหนือ หรือไทยลานนา
มีการนับถือผีเหี้ยผีเรือนมาช้านานแล้ว หรือหากจะพูดว่า
เมื่อครั้งที่ไทยเรายังอาศัยตั้งถิ่นทำมาหากินอยู่ที่ดินแดนไทย
เดิม ในเขตทลยูนานตอนใต้ซึ่งประเทศจีนปัจจุบันก็ว่าได้
และเวลานี้ การนับถือผียังมีอยู่แม้ในภาคกลางก็ให้เห็น
ได้ว่าการตั้งศาลพระภูมิกันทั่วไป ตลอดกระทั่งในสถานที่
ราชการ ส่วนทางเหนือนี้มีหอผีอยู่ตามบ้าน แต่เมื่อถาม
ดูก็จะได้รับคำตอบว่า เป็นหอผีปู่ตายาย หรือผีบรรพบุรุษ
นั่นเอง นอกจากจะมีการถือผีปู่ตายาย หรือผีบรรพบุรุษ
ดังกล่าว ทางเหนือก็มีการสักการะบูชาผีปู่ย่าแณซึ่ง

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๓๕

กล่าวว่า เป็นผีพ่อเกิดแม่เกิด การส่งแทนนี้ คตินิยมแต่เดิม มา คงจะทำพิธีสักการบูชาเรลึงถึงบรรพบุรุษของไทยเดิม ในแคว้นเทียนหรือถน ในดินแดนไทยเดิมของเราในอดีต กาลก็เป็นได้

ประเพณีนี้คงนับถือสืบเนื่องกันมา แต่โบราณกาล แล้วในสมัยเมื่อครั้งไทยเรายังตั้งถิ่นฐาน อยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำ แยกชีเกียง บ้านเมืองยังไม่เจริญเช่นปัจจุบัน การส่งสอน ให้เชื่อดือพระเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ยังไม่มี มีแต่การเชื่อและ นับถือในสิ่งที่สมมุติขึ้น โดยถือว่าทุกสิ่งในโลกนี้ต้องมีผู้ สร้างไว้ และมีเจ้าของเมื่อไปทำอะไรไม่เป็นที่ถูกใจเจ้าของ ต้องโกรธกริ้วแล้วบันดาลให้มีอันเป็นไปต่างๆ นานา ต่อ เมื่อทำการสมักรสมา และทำพิธีบนบานแล้วจึงทำให้ผู้เป็น เจ้าของหายโกรธได้ และบันดาลให้หายจากการมีอันเป็น ต่างๆ นั้น การนับถือผีหรือเจ้านี้ก็มีการนับถือเจ้าป่า เจ้า เขาเจ้าไพร และยังถือว่าตัวของตนเองก็มีเจ้าของ ผู้เป็น เจ้าของของชนก็คือ ปู่ ย่า ตา ทวด บิดา มารดา ผู้ล่วงลับ ไปแล้วนั่นเองเมื่อตายไปแล้ว พวกลูกหลานก็ยังเชื่อว่า วิญญาณยังคงวนเวียนคอยปกปักรักษาอยู่ จึงทำพิธีกราบ

ไหว้ บวงสรวง ตามความเชื่อของตนเองก่อนต่อมาก็กลายเป็นความนิยมของหมู่คณะ และเป็นประเพณีประจำชาติไป

การนับถือผี นอกจากจะมีผีบรรพบุรุษ ผีเจ้าบ้าน เจ้าเขา แล้ว ในหมู่บ้านก็มีการนับถือผีเสื้อบ้าน และมีผีประจำเมือง คือ ผีเสื้อเมือง หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อารักษ์ หรือเจนนบ้านเจนเมือง ผีเสื้อบ้านเมืองหรืออารักษ์ หรือเจนนบ้านเจนเมืองนี้ จะมีการทำห่อผีไว้ตามจุดสำคัญในหมู่บ้าน เช่น ที่กลางหมู่บ้าน หรือตามทางแยกสี่แพร่งสามแพร่ง คำว่าผีของชาวไทยเหนือเห็นจะตรงกับคำว่า เทวคา หรืออาจจะรวมเรียกกันตามการนับถือประเพณีไทยเราว่า ผีสง เทวคา หรืออาจจะรวมเรียกกันตามการนับถือ (โปรดอ่านเรื่องผีสงเทวคา ของ เสฐียรโกเศศ)

การทำพิธีเซ่นสรวง

การทำพิธีเซ่นสรวงผีนี้ จะทำกันเป็นประจำทุกปี แต่ไม่เป็นการเอิกเกริก เพียงแต่ทำเฉพาะเป็นการภายในครอบครัวหรือตระกูลหนึ่งๆ เท่านั้น การทำพิธีเซ่นสรวง

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๓๗

มักจะไปทำรวมกันที่บ้านผู้มีอาวุโสคนหนึ่งคนใดที่ได้รับการยกย่องจากพวกญาติที่นับถือผิเดียวกัน ว่าเป็นประมุขตัวแทนของผี ทางเมืองเหนือเรียกว่า “เก๊าผี” ซึ่งตามประเพณีผู้ที่ได้รับตำแหน่งนี้ ต้องเป็นญาติที่มีอาวุโสเรียงตามลำดับของผู้ล่วงลับไปแล้ว

เครื่องเซ่นสรวงผีปู่ย่าตายายนี้ จะมีหัวหมู ๑ หัว เป็ด ไก่ ขนมน้ำสุรา ๑ ขวด พร้อมด้วยดอกไม้มงคลเทียนในวันทำพิธี พวกพี่น้องในตระกูลเดียวกัน และผู้นับถือผิเดียวกัน เช่น ลูกเขยหรือลูกสะใภ้ที่เกี่ยวข้องกัน จะต้องไปรวมกันที่บ้าน “เก๊าผี” การทำพิธีเซ่นสรวงผี ปู่ ย่า ตายายนี้ มักจะทำกันในวันสงกรานต์ หรือเมื่อมีการแต่งงานของคนในตระกูล ซึ่งจะไต่กล่าวต่อไป เครื่องเซ่นสรวงดังกล่าวนี้ เมื่อจุควางไว้ที่หน้าหอผีแล้ว ผู้เป็น “เก๊าผี” ก็จะกล่าวคำโองการสั่งเว่ยเซ่นสรวง บรรดาพวกญาติพี่น้องในตระกูลเดียวกัน ก็จะนั่งพนมมือแสดงการเคารพเมื่อเสร็จพิธีเซ่นสรวงแล้ว ก็จะทิ้งเครื่องเซ่นสรวงไว้นานพอสมควร ก็จะถือว่าผีได้มารับเครื่องเซ่นไปหมดแล้ว ก็เป็นการเสร็จ

พิธี หลังจากนั้นเครื่องเช่น เช่น หมู เป็ด ไก่ และสุรา
ก็จะเอาแจกจ่ายกันรับประทานในหมู่วงศ์ญาติ

การแ้วสาว

คำว่า “แ้วสาว” ทางภาคเหนือหมายถึงการเที่ยว
คำว่า “แ้ว” แปลว่า “เที่ยว” เช่น “ไปไหนมา” ตอบ
ว่า “ไปแ้วมา” คือไปเที่ยวมา ทางภาคอีสานมักจะพูดว่า
“ไปเว้าสาว” คำว่า “เว้า” ของอีสาน ก็คือคำว่า “อู”
คือพูดนั่นเอง เมื่อท่านเข้าใจคำว่า “แ้วสาว” แล้วก็จะ
ได้กล่าวถึงการแ้วสาวต่อไป

ตามปกติบิตามารดาของฝ่ายหญิง ให้เสรีภาพในการ
เลือกคู่ครองแก่ลูกสาวอย่างกว้างขวางหากท่านไปคามชนบท
นอกตัวเมือง ท่านจะได้พบเสรีภาพในการเลือกคู่ครอง แต่
มีเขตขอบอยู่ในระบอบการนับถือผี ของชาวเหนือ^๕โดยทั่ว
ไปพอค้ำลง ท่านจะได้พบเด็กหนุ่ม จะโสดหรือไม่โสดก็ตาม
แต่งตัวผัดหน้าทาแป้ง หวีผมเรียบ ที่มีนิสัยเป็นนักดนตรี
ก็มีซึง (ดนตรีของเมืองเหนือชนิดหนึ่งคล้ายกับกีตาร์ มี

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๓๔

มีสายสองแถวๆ ละ ๑ คู่ ใช้คิกเช่นเดียวกับกั๊กๆ ก็คิกตลอดไปด้วย หรือบางคนก็ถนัดในการสืบล้อ (คล้ายซอฮู้) ก็จะมีเสียงสืบล้อสืกลอไปเบาๆ ไปตลอดทางจนกว่าจะถึงบ้านสาวที่ตนปองหมายไว้

ส่วนสาวเล่า พ่อค้าลงเจ้าก็จะแต่งตัวประณีต นั่งอยู่บน “ เค้น ” (คือที่รับแขก) และหางานจุกจิกมาทำพอแก้ไข เช่น ในย่านที่มีการทอดผ้า บั้นท้าย เช่น ค่ำบดช่อแลอำเภอมะแม่ง จังหวัดเชียงใหม่ หรือ ตามหมู่บ้านในอำเภอบ้านปาง จังหวัดลำพูน สาวเจ้าก็จะเอาฝ้าย (ที่กรอเส้นท้าย) มาปั่นฝ้าย หรือหากเป็นที่อุดมด้วยหมาก เช่นที่อำเภอสันทรายมีการทำหมากเสียบเป็นอาชีพก็จะเอาหมากมาผ่าเสียบร้อยเป็นสายๆ กอຍพบเจ้าหนุ่ม ส่วนพ่อแม่ของหญิงสาวนั้น ก็จะให้ออกาสโดยเข้าไปนอนอยู่ในห้องนอน แม้จะไม่่วงเลยก็ตาม หรือบางรายก็อาจจะนั่งคุยสักครู่หนึ่งก็ขอตัวพาเด็กเล็กเข้านอน แต่การแอ้วสาวนี้ เขาจะไม่ไปกันแต่หัวค่ำ เพราะเกรงว่าจะไปเหยียบเอาด้วยน้ำพริกเข้า คือหมายถึงว่าเกรงจะไปเจอเอา

เวลาอาหารเย็นเข้า เพราะชาวบ้านนอกส่วนมากมารับประทานอาหารเย็นกันก็เกือบจะ ๑๙.๐๐-๒๐.๐๐ น. แล้ว และการไป “แอ้วสาว” นั้น เขาจะไป “แอ้ว” กัน หลังจาก ๒๑.๐๐ น. แล้ว และอาจจะไป “แอ้ว” กันจนถึงตี ๒ ถึง ๓ และพวกที่ไป “แอ้วสาว” กลับมาดึกๆ นี้ มักจะมีการร้องเพลงหรือขับลำนำแบบชาวเหนือที่เรียกว่า “จ้อย” ไปตามทาง ซึ่งลำนำ “จ้อย” นั้น อาจกล่าวถึงผู้หญิงในเชิงกักขังหรือความรักก็ได้

ในเรื่องบิกามารดาของหญิงสาวนี้ ส่วนมากจะเปิดโอกาสให้อย่างเสรี ยิ่งเป็นชายหนุ่มที่บิกามารดาฝ่ายหญิงพึงพอใจด้วยแล้ว ก็ยิ่งเปิดโอกาสให้มากขึ้น และไม่เป็นการยากอะไรเลยที่ฝ่ายชายจะ “ผิผิ” การนั่ง “อู้บ่าว” ของหญิงสาวนี้เรียกกันว่า “อยู่นอก” ส่วนผู้หญิงที่ไม่เต็มใจจะนั่ง “อู้บ่าว” นั้นจะไม่อยู่นอกเปิดโอกาสให้หนุ่มอู้ก็ได้ ไม่มีการบังคับให้นั่ง “อู้บ่าว” แต่อย่างไร

การไป “แอ้วสาว” นี้ มีที่น่าสังเกตอยู่อย่างหนึ่ง คือผู้ชายที่มีครอบครัวแล้ว ไม่นิยมไปนั่ง “แอ้วสาวหรืออู้

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๕. ๑

สาว” จนมีคำวาทันว่า “เป็นพ่อเรือนปดืแ่อสาว” แต่ก็ยังมีพ่อเรือนที่ใจยังหนุ่มอยู่แอบไป “แ่อสาว” ตามบ้านอื่นก็มีอยู่เหมือนกัน

การ “อู้สาว” นี้ ในบางตำบลมีการ “อู้สาว” ด้วยคำพูดที่ร้อยกรอง และมีความหมายในตัวเอง เรียกว่า “คำเคือ” เช่น

“คนงามเพิ่นตึงนั้งลับเสา คนบ่เลา (คำว่า เลา หมายถึง งาม หรือตรงกับคำว่า หล่อเหลา ในสมัย^๕)
เพิ่นตึงนั้งกลางเบง”

เป็นคำเกี้ยวพาราสีกัน หมายความว่า “คนสวยนะ เขาชอบนั่งแต่ที่มืดๆ แต่คนที่ไม่สวยหรือไม่หล่อเท่าคนที่เขาชอบนั่งอยู่ในที่แจ้ง” ที่กล่าวกัน^๕ เพราะเวลานั่งอู้บ่าวอู้สาวนั้น สาวมักจะนั่งลับเงาเสาเรือน หรือหาอะไรมาบังไฟไว้ไม่ให้เห็นหน้าซัดเจนเสมอ และฝ่ายบ่าวจะต้องหาวิธีค้นหาสาวเอาเอง เช่น แกล้งไปขอจุกบู่หรี หรือเข้าไปนั่งใกล้ๆ เป็นต้น บางคนนั่งคุยกับสาวตั้งก่อนคืนยังไม่เคยเห็นหน้าสาวเลยก็มี

“คำเคื่อ” ที่ว่านี้มีมากมายหลายประโยค แล้วแต่ใครจะจดจำมา หรืออาศัยปฏิภาณคิดขึ้นในขณะนั้น ขอยกตัวอย่างต่อไปนี้ ดังนี้

“ปากว่าแต่ น้ำใจบ่ตามฟู (พูด) เองาม น้ำใสช่วยหน้า” หมายความว่าพูดปากกับใจไม่ตรงกัน ปากพูดว่าจริง แต่น้ำใจนั้นไม่จริงตามปากพูด เพียงแต่พูดให้งามเท่านั้น เหมือนกับเอาน้ำที่ใสเย็นให้มาล้างหน้า

การพูด “คำเคื่อ” นี้ หนุ่มสาวตามชนบทพูดกันเก่งมากบางคนก็จะคิดเอาด้วยปฏิญาณ แต่ส่วนมากมักจะจดจำมาจากวรรณคดีพื้นเมือง ซึ่งถ้อยคำเหล่านั้นนักปราชญ์ได้ร้อยกรองไว้ ในหนังสือกล่าวชอที่เป็นวรรณกรรมพื้นเมืองต่างๆ เช่น เรื่องหงส์หิน, เจ้าสุวัตและนางบัวคำ, จำปาสีทัน, นกกระเจาบ, สุวรรณเมฆะ, ก้าวข้านางจุมหรือกล่าวสืบทของพญาพรหมโวหาร กวีเอกของลานนาไทย เป็นต้น

การผัดผั

การแอ้วสาว และการนั่งอุ้บ่าอุ้สาวในเวลากลางคืนนั้น จะไม่มีการล่วงเกินอะไรกันเลย จนกว่าจะไ้รับปาก

ฝากรักกันแล้ว เรียกว่าเป็นตัวพ่อตัวแม่กัน (คู่รัก) ตาม
สำนวนของชาวเหนือ จึงจะล่วงเกินกันในงานองที่เรียกว่า
“ผิดผี” การ “ผิดผี” นี้ ไม่ใช่ว่าจู่ๆ เห็นผู้หญิงสวยๆ เข้า
ก็เข้าไปนั่งคุยสักครู่หนึ่งก็ตรงเข้า “ผิดผี” เลยโดยไม่ได้มีการ
การยินยอมพร้อมใจกันแล้ว ชาวเหนือถือว่าเป็นการดูถูก
ดูหมิ่นกันมาก และ จะไม่มีการให้ภัยให้เลยอย่างเด็ดขาด
และ มีหนายังอาจจะได้รับการตอบแทนสั่งสอนอย่างรุนแรง
และ ยังจะต้องตกอยู่ในฐานะจำเลยในคดีข่มขืนนางสาวอีก
ด้วย และท่านยังจะต้องเสียเงินค่าผีให้แก่เขาตามแต่เขาจะ
เรียกร้อง ซึ่งกฎหมายจะต้องอนุโลมตามประเพณีอีกด้วย

การผิดผีจะทำได้ในต่อเมื่อฝ่ายหญิงมีความเต็มใจ มิ
ใช่ทำด้วยการข่มขืนใจ และการผิดผีไม่ได้หมายความว่าความถึง
การได้เสียซึ่งกันและกันแต่อย่างเดียว แม้แต่การถูกต้องเพียง
แตะเนื้อต้องตัว จับมือถือแขนหรือการล่วงล้ำเข้าไปในเขต
ที่เขาหวงห้ามสำหรับผู้ที่ไม่ใช่สมาชิกในครอบครัว ก็นับว่า
เป็นการผิดผี การล่วงล้ำเข้าไปในเขตหวงห้ามก็คือ การล่วง
ล้ำเข้าไปในเขตห้องนอนของเขาซึ่งจะมี “ข่มประทุ” กันไว้

ที่ประทุ เมื่อท่านล่วงล้ำเข้าไปเขาก็จะถือว่าเป็นการผิดผี ท่านจะต้องสมักรรมและเสียผีตามประเพณีต่างๆ ที่ท่านไม่ได้แตะต้องตัวสาวเจ้าเลยแม้แต่หย้อย และก็มีไข่ว่าท่านจะได้สาวเจ้ามาเป็นภรรยาอีกหาไม่ เพราะการผิดผีนั้นไม่ได้หมายความว่า การแต่งงาน หากว่าฝ่ายหญิงไม่ได้ยินยอมด้วย

ประเภทของการเสียผี

การผิดผีมีอยู่ ๒ วิธี คือ เมื่อหนุ่มไปผิดผีแล้ว (และได้รับการยินยอมจากสาวแล้ว) และสาวเจ้าก็ยินดียลุ่มหวัจมหทัยเป็นคู่ชีวิตด้วย การผิดผีแบบนี้ เมื่อไปใส่ผีหรือเสียผีเรียกว่า “ใส่เอา” แต่เมื่อหนุ่มไปผิดผีแล้ว สาวเจ้าไม่พอใจในการที่จะเป็นคู่ครอง ร่วมชีวิตด้วย ซึ่งท่านก็ต้องเสียผีเหมือนกันแต่เสียเพียงครั้งเดียว วิธีนี้เรียกว่า “ใส่ไม่เอา” การใส่ผีจะต้องมีหัวหมู ๑ หัว คัมสุก ขนมห ข้าวคัมมัด จอกไม้ รูปเทียน และสุรา ๑ ขวด อาจจะมีไก่ต้ม อีกสัก ๑-๒ ตัวก็ได้ แล้วแต่เจ้าของผีจะบอกให้ทราบว่าเขาต้องการอะไรบ้าง ซึ่งจะต้องจัดให้ตามความประสงค์ของเขา นอกจากที่กล่าวมานี้ ก็มีเงินสำหรับเป็นค่าผี เงิน

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๔๕

ใส่ผีในสมัยก่อนนิยมใช้เงินรูเปีย หรือบางทีอาจใช้เงิน
เจียงชนิดที่ใช้ในลานไทยในสมัยโบราณ แต่เนื่องจากหา
ยาก ต่อมาจึงอนุโลมใช้เงินไทย หรือธนบัตรแทนได้ ถ้า
ผีนี้ ไม่มีกำหนดตายตัว ในสมัยก่อนค่าผีก็เรียกร้องกันแต่
แต่ ๓-๖ - ๑๒ บาท หรืออาจจะเป็นจำนวนร้อยหรือพัน
ก็ได้ ตามฐานะหรือเขาอาจจะเรียกร้องค่าเลี้ยงดูหรือเงิน
สู่ ที่เรียกว่าสินสอดทองหมั้นอีกก็ได้ แต่หากพ่อแม่ของ
หญิงสาวพอใจในความดีความประพฤติ เป็นผู้ที่ขยันขัน
แข็งในการทำมาหากินแล้ว แม้แต่มีตัวไปเปล่าๆ เขาก็อาจ
จะยกให้ก็ได้

การใส่ผีหรือเสียผี ก็คือการบอกกล่าวให้ผีปู่ย่าตา
ทวดได้ทราบนั่นเอง นับว่าเป็นการแสดงความเคารพและ
แสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษเป็นอย่างดี

แต่ประเพณีเสียผีนี้ นับวันก็จะเสื่อมสูญไปจากภาค
เหนือ เพราะถือกันว่าเป็นเรื่องไร้สาระล้าสมัย คงมีการนับ
ถือกันอยู่ ก็แต่ตามชนบทบ้านนอกที่ห่างไกลจากแสงสี แห่ง
นครธรรมเท่านั้น.

ตุง

เรื่อง ตุง หรือ ธง นั ได้กล่าวถึงแล้วในตอนหนึ่ง
ของเรื่องประเพณีการดำหัวในเทศกาลตรุษสงกรานต์ของ
เมืองเหนือ ในวันเนา (หรือวันเนา, วันปุติ) ซึ่งเป็น
วันที่ ๒ ถัดจากวันสังขารล่อง ในตอนเย็นวันนั้น จะมีการ
ขนทรายจากท่าน้ำแม่ปิงไปกองไว้วัด ทำเป็นเจดีย์ทราย
และในวันรุ่งขึ้น ซึ่งเป็นวันพระยาวันหรือวันเถลิงศก ก็
จะเอาธงทิว (ทางเมืองเหนือเรียกว่า ช่อ ออกเสียงเป็น
จ้อ) และตุง (คือธง) ไปปักไว้ที่กองเจดีย์ทราย ตอน
สายก็จะทำพิธีถวายทานไว้ในพระศาสนา

ช่อ (จ้อ) หรือตุง (ธง) ที่ทำไปปักนั้นมักมีลักษณะ
รูปดังนี้ ช่อ (จ้อ) นั้นมีรูปสามเหลี่ยมชายตรงขนาดเล็กกว้าง
ประมาณ ๓-๔ นิ้ว ยาวประมาณ ๖-๘ นิ้ว ตกเป็นรูป
สามเหลี่ยมยาวรี พันด้วยไม้ไผ่ที่จักเป็นก้านเล็กๆ ยาวประ
มาณ ๑๘.๒๐ นิ้ว ปักไว้ที่กองเจดีย์ทราย

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๔๗

ส่วนตุง (ธง) สำหรับปักกองเจดีย์ทรายนั้น ทำด้วย
กระดาษสีต่างๆ เป็นส่วนมาก ทำเป็นรูปสี่เหลี่ยมยาวประ
มาณ ๒๐ นิ้วกว้างประมาณ ๒-๓ นิ้ว บางคนก็รักในการ
ประดิษฐ์ก็จะตัดกระดาษเป็นรูปลวดลายต่าง ตามแต่จะเห็น
ว่าสวยงาม แล้วเอาผูกกับปลายไม้ไผ่ หรือบางทีก็ทำไม้
ไผ่เล็กๆ ผูกรวมกันหลายอัน ตุง (ธง) บางอัน จะปักเป็น
ปกล้ายใบไม้ ปลายเรียวแหลมก็ได้ แต่ตุงรูปใบไม้เนี้ยมักจะ
ทำด้วยแผ่นโลหะเป็นส่วนมาก เช่น ตุงเหล็ก ตุงทอง (ตุง
เหล็กนั้นทำด้วยแผ่นตะกั่วมากกว่า ส่วนตุงทองก็คือทำด้วย
แผ่นโลหะ เช่น ทองเหลืองทองคำ หรือเงินเป็นต้น แล้ว
แต่ศรัทธาของผู้สร้าง) ทั้งตุงและข้อที่ทำด้วยกระดาษสี
ต่างๆ จะปักเต็มกองเจดีย์ทรายไปหมด

ส่วนตุงไชย (ธงชัย) หรือตุงโย (ตุงที่ทอด้วยซ้าย
หรือโหม หรือแพร) นั้นเป็นตุงใหญ่ อาจมีขนาดกว้างประ
มาณ ๒๐ นิ้ว ยาวประมาณ ๓-๔ วา และถือว่ายาวยิ่งก็
มีอันสงส์มาก ตุงชนิดนี้ใช้ปักไว้ที่หน้าวัด หรือสิ่งปลูก
สร้างที่ทำการฉลองในเวลามีงานปอยหลวง ลักษณะของ
ตุง (ธง) ก็ทำด้วยผ้า ค้าย โหม บักลวดลาย ตุงโยที่ทอดขึ้น

ถ้วยใหม่ แพร ค้ายั้น ก็กะกันเป็นช่องๆ มีลวดลายอย่างสวยงาม มีสายเชือกผูกตรงจันทิกกับปลายไม้ไผ่ บักไว้เป็นทิวแถว สลับกับช่อ (ธงสามเหลี่ยมขนาดใหญ่) ที่เรียกว่า ช่อช้าง ที่ทำถ้วยผ้าแพรสีต่างๆ นั้นถ้วย

ลักษณะของตุ้งใจ (ธงประเภท) มีส่วนคล้ายคลึงกับธงชัยของพวกนักรบชาวคอซแซ็กและชาวมองโกลโบราณ ท่านที่เคยชมภาพยนตร์เรื่อง “ทाराส บุลบา” กับเรื่อง “เจงกิสข่าน” จะเห็นได้ว่า ธงชัยนำทัพของนักรบทั้งสองชาตินี้ทำเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีพู่ ผูกติดกับปลายไม้ ข้างเผ้าคึกว่า ผู้สร้างภาพยนตร์ทั้งสองเรื่องนี้คงจะพยายามสร้างให้ใกล้เคียงกับความจริง สำหรับธงชัยของพวกจีนนั้นเห็นมีแต่ธงสามเหลี่ยม เช่นเดียวกับ “ช่อ” (จ้อ) ของภาคเหนือไปรคเข้าใจไว้ด้วยว่า ตุ้งหรือ ช่อ (จ้อ) ของภาคเหนือนี้ ทำกันเป็นสองขนาด คือขนาดเล็กสำหรับปักในเจดีย์ทรายในเทศกาลตรุษสงกรานต์ แต่ตุ้งใหญ่หรือช่อช้าง (ช่อใหญ่) นั้นทำไว้สำหรับการกุศล หรืองานปอยหลวง สำหรับตุ้งใหญ่เห็นถือกันว่ามีอานิสงส์มาก กังที่ปรากฏในตำนานพระ

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๔๘

ธาคุดยั้ง อำเภอมะนัง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อประมาณ พ.ศ. ๖๔๒ ในรัชสมัยของพระเจ้าอสุทราธิราช พระกัศสปมหาเถระทรงอัญเชิญพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้า มาประดิษฐานไว้บนยอดดอยนี้ แล้วธำรงฐานกันตุงยาวโยชน์หนึ่ง (๑๖ ก.ม.) และตุงยาว ๗,๐๐๐ วา (๑๔ ก.ม.) กว้าง ๕,๐๐๐ วา (๑๐ ก.ม.) บูชาพระบรมธาตุคนทั้งหลายได้เห็นตุงทิพย์ผืนนี้ จึงเรียกชื่อดอยนี้ว่า ดอยตุง และเมืองเชียงตุง ก็ได้ชื่อมาจากดอยตุงนี้เอง

เรื่องการทานตุง (ธง) หรือช่อ (จ้อ) นี้ปรากฏในหนังสือสังขยาโลก ทิวพื้นเมืองในกัมภีร์โบราณของเมืองเหนือว่า มีมูลเหตุมาจากพระภิกษุองค์หนึ่ง ท่านได้ไปเห็นไม้กายแห่งที่หนึ่ง มีลักษณะอันยาวงามดีมาก ท่านก็นึกที่จะเอาต้นไม้นั้นมาทำเป็นเสาทุง (ธง) บูชาไว้ในวัดที่ท่านจำพรรษาอยู่นั้น แต่บังเอิญท่านมีอันเป็นลมปัจจุบันถึง เก่มรณภาพลงในทันที ก่อนที่วิญญาณของท่านจะลอยลอยออกจากร่างท่านมีจิตประหวัดถึงแต่ไม้ท่อนนั้น จึงทำให้ต้องไปปฏิสนธิเป็นตุ๊กแกอาศัยอยู่ที่ไม้ท่อนนั้น ได้รับความทุกข์ทรมานเป็นเวลานาน ท่านจึงตั้งใจให้ชาวบ้านทราบว่า

เวลานั้นท่านได้มาบังเกิดเป็นตุ๊กแกอยู่ที่ไม้ต้นนั้น หากพวกชาวบ้านศรัทธาอยากจะทำให้ท่านพ้นจากกองทุกข์ ก็ขอให้สร้างตุ๊กเหล็ก ตุ๊กทอง (คือธรรมาวุธเหล็กหรือทองเหลือง) ถวายทานไว้ในพระศาสนา จึงจะบันดาลให้ท่านหลุดพ้นจากกองทุกข์นี้ได้ เมื่อพวกชาวบ้านได้ทราบเช่นนั้น ก็สร้างตุ๊กเหล็ก ตุ๊กทอง (ธรรมาวุธและทอง บางคนที่มีทรัพย์มาก ก็อาจจะทำตุ๊กเงินและตุ๊กทองคำก็ได้ เช่นที่ซุชได้จากวัดที่อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่) ถวายไว้ในพระศาสนา พระภิกษุรูปนั้น ก็จึงพ้นจากการเสวยกรรมเป็นตุ๊กแก ไปเกิดเป็นมนุษย์อีกครั้งหนึ่ง

เรื่องความเชื่อเกี่ยวกับการทานตุ๊กและข้อ (จ้อ) นี้มีปรากฏในหนังสือตำนานเมืองหิรัญนครเงินยางศรีเชียงใหม่ ได้กล่าวไว้ว่า ตุ๊ก (ธง) นี้ สามารถช่วยให้มนุษย์หลุดพ้นจากการตกนรกได้ ซึ่งเป็นความเชื่อเกี่ยวกับทางศาสนาของชาวบ้านในอดีต และได้บันทึกไว้ในตำนาน ดังที่ข้าพเจ้าขอคัดเอามา ดังนี้

“จะเป็นศักราชเท่าใดไม่ปรากฏสิ่งทักทายอำมาตย์
เอางคือตุง ไปบูชาพระประธานองค์ใหญ่ และพระเจดีย์

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๕๑

ศิริ ครั้นสิ้นอายุจะไปตกนรก พระยายมราชก็แสดงธงนั้น
ให้เห็นแล้วพระยายมราชจึงกล่าวว่า เมื่อท่านทำบุญวัน
นั้นท่านยังกวาดน้ำแผ่กุศลถึงเรา และบัดนี้ท่านจงขึ้นไป
บนสวรรค์เทอญ

แต่บัดนั้นมายังมีพรานผู้หนึ่ง มันฆ่าเนื้อเบอบปลา
ตั้งแต่อายุมันได้ ๑๕ ปี จนถึงอายุได้ ๕๔ ปี ยังมีวัน
หนึ่ง มันเข้าไปป่าเพื่อประสงค์จะหาเนื้อ พอไปถึงวัดศรี
क्रमกำพระปฏิมากรองค์ใหญ่ ก็เห็นท่านแขวนธง ถือตุง
ไว้ที่นั่นอันพาหุพัดไปมา มันเห็นดูงามแก่ตันทัก พอมา
ถึงบ้านมันก็จัดแจงหาผ้ามาทำธง หรือตุง แล้วเอาไปบูชา
พระประธานใหญ่ อยู่มาครั้นมันตาย พระยายมราชมีทัน
ได้พิจารณาเห็นว่ามันโยนลงนรก ในทันใดนั้นธงที่มันทำ
นั้นก็มาพันเอามันออกจากนรกเสีย พระยายมราชจึง
พิจารณาดูแล้วก็บอกให้มันขึ้นไปบนสวรรค์เสียแล

เมื่อตศักราชได้ ๕๐๘ ปีชวดอัฐศกเดือน ๖ ขน
๑๕ ก่ำ ขณะนั้น ยังมีชาวบ้านผู้หนึ่งมีชงรูปภาพผืนหนึ่ง
มาบูชาพระประธานใหญ่ พอถวายแล้วก็เอาขึ้นแขวนบน
เพดาน แล้วก็พลาดตกลงมาตาย ชงผืนนั้นก็รับเอาท่าน

ผู้^๕นั้น^๕ไปบนสวรรค์ ไปปรากฏที่พระเศศแก้วจุทามณ^๔ ..”

ตุง (หรือธง) นี้ นอกจากจะทำด้วยกระดาษ ก็มีทำด้วยผ้าแพร ถ้ายที่ทอเป็นใย แผ่นเหล็กหรือแผ่นสังกะสี โบราณ แผ่นทองเหลือง แผ่นเงิน แผ่นทองคำ แล้วยังมีการทำด้วยทราย คือใช้ผ้าเป็นผืนไข้อย่างไม้ทา แล้วโรยด้วยผงทรายหรือเกล็ดแก้ว มีชื่อเรียกตามลักษณะที่ประภิช^๖ฐ^๖ขึ้น เช่น ที่ทอด้วยถ้ายทอเป็นใย ก็เรียกว่าตุงใย ที่ทำด้วยแผ่นทองเหลือง ทองคำเงิน ตัดเป็นรูปใบไม้ยาวรี ก็เรียกว่า ตุงใบไม้ และอีกชนิดหนึ่งที่ใช้ทำด้วยผ้าหรือกระดาษสำหรับถือนำหน้าศพ เรียกว่า ตุงสามหาง และตุงที่ทำด้วยไม้ เรียกว่า ตุงกระด้างก็มี ตุงกระด้างนั้นมักจะปักตามหน้าโบสถ์วิหารตามวัดต่างๆ

ตุง (ธง) ในความหมายของไทยเหนือนั้น ตรงกับทางภาคกลางเรียกว่า ประดาก (ภาษาบาลี ปฏาก) หรือธงตะขาบ แต่ธงรูปสามเหลี่ยม ซึ่งทางภาคกลางเรียกว่า ธงสามเหลี่ยมนั้น ทางเมืองเหนือกลับเรียกว่า จ้อ (ชื่อ) ธงสามเหลี่ยมที่ใช้ถือนำหน้าขบวนแห่ครัวทานนั้นเรียกว่า “จ้อ

จ้าง” (ช่อข้าง) ส่วนธงรูปสี่เหลี่ยมนี้ เข้าใจว่าคงมีชั้นภายหลัง

เวลามีงานทำบุญตามวัด ที่เรียกว่า “ปอยหลวง” ก็มักจะปักช่อและธงรูปต่างๆ ตามบริเวณที่ทำการฉลอง และตามถนนที่จะเข้าไปสู่ยังที่วัดที่จะทำบุญนั้น เป็นระยะทางไกลๆ บางแห่งปักไว้ห่างจากวัดที่ทำบุญถึงครึ่งกิโลเมตร กลายเป็นสัญลักษณ์แสดงให้ทราบว่า ในที่นี้ไม่ห่างจากที่นี้ มีการทำบุญ

นอกจากมีการปักช่อ หรือธง (ธง) ตามวัดในเวลามีงานเทศกาล และงานปอยดังกล่าวมาแล้ว สำหรับธงยังนิยมทำไว้ตามที่บูชาพระประธาน คือสร้างไว้ที่แท่นแก้ว (ฐานชุกชี) ธงที่สร้างไว้บูชาพระประธานนี้ มักจะสร้างด้วยแผ่นโลหะอาจเป็นทองเหลืองหรือแผ่นเงิน แล้วแต่ศรัทธาของผู้สร้างถวาย และลางที่ก็จะสร้างเป็นรูปเสาเดียว แล้วทำเป็นรักเกล้าไว้มีธง (ธง) แผ่นโลหะผูกติด ๔ ธง และลางที่ก็จะทำเสาเป็นรูปสวยงามมาก สลักเป็นลวดลายต่างๆ และก็จะทำธงเป็นรูปพญานาคก็มี

ส่วนธงกะชาบ (ธงกะชาบ และธงรูปจระเข้) ที่ถือใน

ขบวนเวลาแห่กฐินนั้นมาจากความเชื่อว่า การทอดกฐินมี
อานิสงส์มาก จนแม้แต่สัตว์ เช่น จระเข้และตะขาบก็อยากจะ
ไปร่วมในการทำบุญด้วย แต่การทอดกฐินส่วนมากมักจะไป
ระยะทางไกลๆ สัตว์เช่น ตะขาบหรือจระเข้ไม่สามารถจะติด
ตามขบวนไปได้ มันจะสิ้นกำลังถึงแก่กรรมไปเสียก่อน สัตว์
ทั้งสองจึงขอให้ทำรูปของตัว แห่ไปในขบวนด้วย ดังนี้

มีตุ๊กอีกประเภทหนึ่ง ที่ชาวเหนือใช้ในการถือนำศพ
ไปสู่สุสาน คือ ตุ๊กสามหาง มักจะทำด้วยกระดาษสา หรือผ้า
ดิบสีขาวกว้างประมาณ ๒-๓ คืบ ยาวประมาณ ๑ เมตร
เศษ ซายหาง แยกออกเป็นสามชายเรียกว่า ตุ๊กสามหาง เกี่ยว
กับตุ๊กชนิดนี้มีคติการเชื่อตามประสาชาวบ้านอยู่ว่า มนุษย์
เราทุกคนย่อมมีวันแพ้ต่อพระยามัจจุราช จะต้องถึงแก่ความ
ตายทุกคน การถือธงขาวนำหน้าศพเช่นนี้ก็เป็นการยอมแพ้
ต่อมัจจุราช ส่วนชายสามแฉกนั้น อาจหมายถึงว่าพระรัตน
ตรัยเท่านั้นที่จะนำเอาวิญญาณของผู้ตายไปสู่สุคติได้ การนำ
ศพไปสู่สุสานนั้นยังมีสิ่งแปลกๆ ที่มีความหมายเกี่ยวกับคติ
การเชื่อของชาวบ้านอยู่อีก จะได้นำมาเล่าต่อไป เรื่องตุ๊ก
เกี่ยวกับความเชื่อของชาวเหนือก็ยุติเพียงเท่านี้.

ลอยกระทง – ตามประทีป

อันประเพณีลอยกระทง หรือที่เรียกในหนังสือตำนานโยนก และจามเทวีวงศ์ว่า ประเพณีลอยโฆมต คือ ลอยไฟนี้ เป็นประเพณีดั้งเดิมที่สืบเนื่องกันมาแต่โบราณกาลแล้ว และนับเป็นงานที่สนุกสนานยิ่งของทางภาคเหนือ ก่อนจะถึงวันเพ็ญเดือนสิบสองใต้ (หรือเดือนยี่เป็งของทางเมืองเหนือ) พวกราษฎรชาวบ้านก็จะจัดการปักกวาดแผ้วทางบ้านเรือนสถานที่ให้สะอาดเรียบร้อย ประดับประดาด้วยธงทิว จักเปลี่ยนดอกไม้ในแจกันหิ้งบูชาพระ จักเตรียมประทีปหรือเทียนสีผึ้งไว้สำหรับจุดบูชาพระที่ประตูบ้านก็จะหาต้นกล้วยต้นอ้อย ทางมะพร้าวหรือไม้อื่น ๆ มาประติษฐิ์ทำเป็นข่มประตูปแบบต่าง ๆ ให้เป็นที่สวยงาม แล้วแต่ละประติษฐิ์ก็ดัดทำให้เป็นที่สถุลคนยัยตากน บ้างก็จัดหาดอกไม้

บานไม่รู้โรย (เมืองเหนือเรียกว่า ดอกตะล่อม) มาร้อยเป็น
 อูบะ ห้อยไว้ตามขอบประตูบ้าน ประตูเรือน หรือประตู
 ห้อง หรือหิ้งบูชาพระ ที่มีใจศรัทธามาก ๆ ถึงกับทำกัน
 มาก ๆ แล้วส่งไปประดับประดาตามวัดเป็นพุทธบูชา เมื่อ
 ประดับประดาค้วยไม้ดอกเรียบร้อยแล้ว ก็จะหาโคมญี่ปุ่น
 หรือประทีปมาเตรียมไว้ เพื่อจะได้ใช้ตามไฟวันงาน

ในขณะเดียวกันนี้ ตามวัดวาอารามหรือสถานที่
 สำคัญก็จะจัดสถานที่ให้สวยงามเป็นพิเศษ ที่ซุ้มประตูของ
 วัดและในพระวิหารก็จะจัดตกแต่งด้วยไม้ดอก และโคมไฟ
 เป็นที่สวยงาม และบ้างก็จะประชันรู้โคมชนิดหนึ่ง ซึ่ง
 รอบ ๆ จะมีรูปภาพต่าง ๆ เอาไปแขวนหรือตั้งไว้ในวัด
 เมื่อจุดไฟแล้วจะมองเห็นภาพต่าง ๆ โคมอย่างนี้ ตามภาษา
 เมืองเรียกว่า “โคมผัด” ในวันงานนั้น รอบ ๆ บริเวณ
 พระเจดีย์ก็จะจุดไฟถวายเทียนหรือตามประทีปไว้รอบ ๆ เพื่อ
 เป็นการบูชา ระลึกถึงพระพุทธเจ้าพระบรมศาสดาของเรา
 นอกจากจะมีการประดับประดาโคมไฟแล้ว ทุกวัดก็จะมี
 การทำบุญทางศาสนา ในตอนเช้าของวันเพ็ญ และมีการ
 ฟังเทศน์ตลอดถึงกลางคืน ซึ่งบางวัดก็จะจัดเป็นการก่

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๕๗

ธรรมหลวง โดยจัดกัณฑ์เทศน์มหาชาติแบบพื้นเมือง ซึ่ง
การเทศน์พระธรรมกถึกผู้เทศน์ จะต้องใช้เคล็ดในการ
เทศน์ให้ฟังกันอย่างให้เกิดการฟังอย่างสนุก เบิกบานใจ
และได้เนื้อหาในศีลธรรมพร้อม ๆ กันไปด้วย ซึ่งชาวบ้าน
ก็มักจะนิมนต์ให้ท่านเทศน์ในกัณฑ์มัทรี, ชูชก, หรือที่เมือง
เหนือเรียกว่า ตุงก, กัณฑ์กุมาร, มหาราช และนครกัณฑ์
ซึ่งलगแห่งก็เทศน์กันทั้งหมด ๑๓ กัณฑ์เลยทีเดียว และ
ต้องเริ่มต้นฟังกันตั้งแต่ ๗-๘ คำไป ให้สิ้นสุดลงในวัน
เดือนเพ็ญ หรือวันแรม ๑ ค่ำ และต้องนิมนต์พระธรรม
กถึกมาจากที่ต่าง ๆ กัน

นอกจากการทำบุญฟังเทศน์ตามประเพณีแล้ว ก็มี
การปล่อยโคมลอย ซึ่งตามประเพณีว่าเป็นการปล่อยไปเพื่อ
บูชาพระจุฬามณีบนสวรรค์ และในตอนกลางคืนก็จะได้มี
การจุดไฟตามประทีปบูชาพระกันตามวัดและตามบ้าน ทั่วๆ
ไป

ประเพณีของการลอยกระทงตามประทีป เท่าที่
ข้าพเจ้าได้ค้นคว้าจากหนังสือหลายเล่ม ปรากฏว่า ประ
เพณีการลอยกระทงนี้มีในภาคเหนือ เมื่อประมาณ ๑๐๐๐ ปี

มาแล้ว ก็ในหนังสือพงศาวดารโยนก ของพระยาประจำ
 กิจกรจักร (แช่ม บุนนาค) และหนังสือจามเทวีวงศ์ ว่า
 สอดคล้องต้องกันว่า เมื่อจุลศักราชได้ ๓๐๔ หรือปี พ.ศ.
 ๑๔๕๐ พระยาจุลราช ได้ครองราชสมบัติต่อจากพระยา
 กมลราชในนครลำพูนสืบต่อกันมา ในสมัยนั้น เมืองลำพูน
 ได้เกิดโรคระบาดหรือในตำนานว่าโรคห่า ผู้คนล้มตายลง
 เป็นอันมาก พวกที่ยังไม่ตายเห็นว่ชีนอาศัยอยู่ในเมืองลำ
 พูนต่อไป ก็คงจะต้องล้มตายลงเพราะโรคระบาดอีกเป็นแน่
 จึงพากันอพยพไปอยู่ยังเมืองสุธรรมวาทิ (คือเมืองสะเทิม
 TATON) ประเทศรามัญ คือมอญ ทั้งนี้ เพราะพวก
 ชาวลำพูนในยุคนั้น คือพวกมอญ เพราะชาติไทยเราสมัย
 นั้น ลงมาตั้งอยู่แต่เมืองเชียงแสนเท่านั้น พวกชาวลำพูน
 ในยุคนั้นได้ไปอาศัยอยู่ที่เมืองสุธรรมวาทิ หรือเมืองสะเทิม
 ได้ทำมาหาเลี้ยงชีพสืบมา และในครั้งนั้น พระเจ้าภูกามราช
 แห่งอาณาจักรพุกาม (Pagan) มาตีได้เมืองสะเทิม พระเจ้า
 ภูกามได้เก็บเอาบุตรธิดาของชาวเมืองที่ไปอาศัยอยู่ นั้น เป็น
 บาทบริจาริกาเป็นอันมาก เมื่อเบือนายก็ทอดทิ้งเสีย
 พวกชาวเมืองหริภุญชัยจึงอพยพหลบหนีไปอาศัยอยู่กับพระ

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๕๙

เจ้าหงสาวดีฯ ได้เชื้อเพื่อนุเคราะห์ ชาว เมือง เป็น อย่าง ดี พวกชาวพริกญชัยได้อาศัยอยู่ที่เมืองหงสาวดีนั้นนานถึง ๖ ปี ได้สมสู่กับชาวเมืองหงสาวดี ครั้นได้ทราบข่าวโรคระบาดได้ สงบลงแล้ว ที่ยังคิดถึงบ้านเมืองเดิมของตัว ก็พากันกลับคืน ที่ยังรักอาศัยในลูกเมียที่เมืองหงสาวดีอยู่ก็ไม่อาจจะ กลับ คืน ไปได้ ฉะนั้น พวกที่คิดถึงถิ่นเดิมก็พากันกลับมาตั้งยังเมือง ลำพูนอีก ครั้นถึงวันเดือนปีครบรอบที่ได้จากพี่น้องทาง เมืองหงสาวดีมา ก็จัดแต่งรูปเทียนเครื่องสักการบูชาใส่ใน กระถางลอยไปตามแม่น้ำ เป็นการส่งความระลึกถึงไปยัง ญาติพี่น้องที่ยังอยู่เมืองหงสาวดีนั้น เรียกกันว่า ถอยโขมค (คือลอยไฟ) และถือกันเป็นประเพณีสืบมา

ดังกล่าวนั้น เป็นประวัติที่ปรากฏในหนังสือพง ศาวดารโยนกและจามเทวีวงศ์เท่านั้น แต่ตามตำหรับ พราหมณาจารย์กล่าวว่า พิธีลอยกระถางหรือตามประทีปนี้ เป็นพิธีของพราหมณ์เรียกว่า ประเพณีจองเปรียง ทำเพื่อ เป็นการบูชาพระผู้เป็นเจ้าทั้งสามของพราหมณ์ คือ พระ อิศวร พระพรหม พระนารายณ์ ส่วนพิธีตามประทีปนี้ เป็นประเพณีที่คู่กันกับประเพณีลอยกระถาง ก่อนที่จะมีการ

ลอยกระทงก็ต้องมีการตามประทีปเสียก่อน ซึ่งพิธีตามประทีปนี้ ตามกัมภีร์ของชาวอินเดียว่า ที่ปาวลี กำหนดตามโหราศาสตร์ว่า เมื่อพระอาทิตย์ถึงราศีพิจิก พระจันทร์อยู่ราศีพฤษภเมื่อใด เมื่อนั้นเป็นเวลาตามประทีป แต่ไทยเรามักถือเอาเดือน ๑๒ หรือที่เมืองเหนือว่า เดือนยี่เป็งนี้เป็นเกณฑ์เวลาก็น่าจะคลาดเคลื่อนกันบ้าง

ประเพณีการลอยกระทง และตามประทีปดังกล่าวนี้ พวกเราคงรับเอามาจากวัฒนธรรมของอินเดียในสมัยโบราณ และการที่ประเพณีนี้ เข้ามาเป็นพิธีการของพุทธศาสนาไปนั้น เห็นจะเป็นเพราะชาวไทยเราส่วนมากนับถือพุทธศาสนา เมื่อเห็นว่าประเพณีนี้เป็นประเพณีที่ดีงามก็เลยเอามาแปลงเป็นประเพณีทางศาสนาเสีย โดยถือว่าเป็นการบูชาพระพุทธเจ้า และบูชารอยพระพุทธบาทที่ปรากฏอยู่กลางแม่น้ำมอญันนที ซึ่งมีคำกล่าวถวายกระทง ดังที่ข้าพเจ้าคัดเอามาจากหนังสือทำวัตรเช้าค่ำ ของท่านพระครูนพรัตน์วรจารย์ ดังนี้

“มะยัง อิมินา ปะทีเป นะ อสุ ภา ยะ นะ ทิยา ปุ
 สิเน จิตัง มุนิโน ปาทวรัญ ชัง ปุชา อัมหากัง ที่มารัต

ตั้ง หิตายะ สุขายะ สัง วัตตะตฺวา”

มีคำแปลว่า “ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลายขอบูชาซึ่งรอยพระพุทธบาท ซึ่งตั้งอยู่เหนือกองทรายในแม่น้ำที่ชื่อว่า มั่นมหานทีโน้นด้วยประทีปนี้อันว่าการบูชาพระพุทธบาทเจ้าด้วยประทีปนี้ของจริงเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของข้าพเจ้าทั้งหลายด้วยเทอญ” ทั้งนี้

การลอยกระทงนี้ ไม่แต่จะมีในภาคเหนือเราเท่านั้น แม้แต่ภาคกลาง ภาคอีสาน หรือทางบักซ์ไคก็มี และแม้แต่ประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียงของไทย เช่น ประเทศกัมพูชา หรือเขมร ประเทศพม่า ประเทศลาว ต่างก็มีประเพณีลอยกระทงเช่นเดียวกัน สำหรับประเทศอินเดียนั้นกล่าวว่า มีกันมาแต่ครั้งดึกดำบรรพ์แล้ว

ส่วนตำนานลอยกระทง เท่าที่ปรากฏในตำนานนางนพมาศ ครั้นสมัยพระร่วงเจ้านั้นกล่าวว่า นางนพมาศเป็นธิดาของพระศรีมโหสถ มหาบุโรหิตราชครู ซึ่งเป็นผู้มีความรู้เชี่ยวชาญในทางพระเวทและศิลปวิทยาการต่างๆ ได้ถ่ายทอดความรู้ต่างๆ ให้แก่นางนพมาศผู้ธิดา จนเป็นสตรีที่มีสติปัญญาเฉียบแหลมยิ่งผู้หนึ่ง และนอกจากนี้นางนพมาศยัง

เป็นหญิงสาวที่มีรูปโฉมงดงามมาก มีผู้กล่าวขวัญถึงความงามของนางจนล่วงรู้ถึงพระกรรณของพระร่วงเจ้า จึงโปรดให้รับนางไปเป็นบาทบริจาริกา แต่งตั้งให้เป็นที่ท้าวศรีจุฬาลักษณ์พระสนมเอกในสมัยนั้น เมื่อถึงวันเพ็ญเดือน ๑๒ ก็มีการละเล่นนันทนาการต่างๆ เช่นการแข่งเรือ เล่นเพลงเรือต่างๆ และมีการทำพิธีจองเปรียง หรือการลอยกระทงตามประเพณี ครั้นนั้น พวกพระสนมกำนัลต่างก็พากันจัดแต่งโคมลอยโคมแขวน และกระทงรูปต่างๆ ประทัดประชันกัน เพื่อให้พระร่วงเจ้าทอดพระเนตร ครั้นนั้นท้าวศรีจุฬาลักษณ์หรือนางนพมาศ ได้ประดิษฐ์กระทงเป็นรูปดอกกระมุทบานกลีบรับแสงจันทร์ ประมาณใหญ่เท่ากงระทะ ล้วนแต่ปักด้วยดอกไม้ สอดสีสลักเป็นลวดลายน่าชมยิ่ง และเอาผลพฤษภชาติมาประดิษฐ์เป็นรูปนกยูงและนกต่างๆ ให้จับจิกเกสรปุปผชาติงดงามยิ่ง พระร่วงเจ้าทอดพระเนตรแล้วทรงโปรดปรานเป็นอย่างนัก

ตามที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่ามีผู้เข้าใจว่า นางนพมาศเป็นผู้ริเริ่มประเพณีลอยกระทงนี้ เป็นการผิดจากความเป็นจริง ประเพณีลอยกระทงตามประเพณีนี้ มีในกรุงสุโขทัย

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๖๓

และโหล่นาเข้านามาแล้ว แต้นางนพมาศเป็นเพียงผู้
คิดประดิษฐ์รูปกระทอง ให้ผัดแผกจากกระทองอื่นๆ ที่ประ
ดิษฐ์กันขึ้นในสมัยนั้นเท่านั้น และเนื่องจากนางนพมาศ
เป็นผู้ที่มีหัวคิดในทางริเริ่มคิดเอง ที่ทำให้นางเป็นที่โปรด
ปรานของพระร่วงเจ้าเป็นอันมาก ท่านผู้สนใจในเรื่อง
นางนพมาศ และเรื่องการลอกกระทองตามประทีปนี้โปรด
อ่านเรื่องละเอียดในหนังสือ “ตำหรับนางนพมาศ” และ
หนังสือตำนานโยนก จามเทวีวงศ์ ก็จะทราบความโดย
ละเอียด

เกี่ยวกับเรื่องการตามประทีป และลอกกระทอง^๕
ข้าพเจ้าขอแนะนำข้อเขียนของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช
ซึ่งเขียนไว้ในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ ฉบับประจำวัน
๑๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๕ ว่าดังนี้^๕

“เรื่องการตามประทีปและลอกกระทอง ในเดือน ๑๒
หรือเดือนยี่เหนือนั้น เป็นของที่มีมาแต่โบราณและมีเค้ามูล
มาจากศาสนาพราหมณ์ก่อน ในกฎมณเฑียรบาลก็ปรากฏว่า
พระราชพิธีเดือน ๑๒ นั้นมีพิธีจองเปรียงลชดชุโคมลอย
พิธีจองเปรียงนั้นคือเอา “เปรียง” ซึ่งแปลว่า “ไขข้อโค”

ทาเข้ากับเทียนสามใบ แล้วยกเสาโคม จุดโคมขึ้นแขวนไว้บนเสานี้ วัตถุประสงค์ก็เก๋ก็คือนอกจากบูชาพระเป็นเจ้าที่สามของพราหมณ์ คือ พระอิศวร พระพรหม พระนารายณ์ ครั้นบูชาโคมครบสามวัน แล้วก็เอาโคมนั้นลอยน้ำไป ซึ่งคงจะต้องทำเพหรือทำอะไรให้มีโคมจม การลอยโคมเป็นต้นแบบของการลอยกระทง

การยกโคม หรือพระราชพิธีจองเปรียงนี้มีมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ แต่บัดนี้เลิกไปแล้ว แต่เมื่อพระมหากษัตริย์ไทยทรงนับถือศาสนาพุทธ วัตถุประสงค์การบูชานั้นก็เปลี่ยนไป กลายเป็นการบูชาพระรัตนตรัยหรืออีกนัยหนึ่งบูชาพระบรมสารีริกธาตุ พระจุฬามณีในดาวดึงส์พิภพส่วนการลอยกระทงนั้น ก็ถือกันว่าเป็นการกระทำบูชาพระพุทธบาท ซึ่งปรากฏอยู่ ณ หนองนางพญาที่เป็นที่ผุดน้ำค้ำปวงสักการะอยู่

พิธีตามประเพณี ทางอินเดียเรียกว่า “ทีปวาลี” กำหนดตามโหราศาสตร์ว่า พระอาทิตย์ถึงราศีพิจิก พระจันทร์อยู่ราศีพฤษภเมื่อใด เมื่อนั้นเป็นเวลาตามประเพณีแต่ไทยเรามาถือเอาเพ็ญเดือนสิบสองเป็นเกณฑ์ เวลาจึงอาจ

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๖๕

ตลาดเคลื่อนกันไปบ้าง ทางภาคกลางในปัจจุบันนี้คงเหลือแต่ประเพณีลอยกระทงเท่านั้น การตามประทีปตามบ้านเรือนนั้นยกเลิกไปนานแล้ว แม้แต่ในหนังสือนางนพมาศผู้ซึ่งมีชื่อว่า ได้คิดแบบกระทงถวายพระเจ้าแผ่นดินกรุงสุโขทัยก็ได้พูดถึงการตามประทีปไว้ แต่การตามประทีปและลอยกระทงนั้น พอจะพูดได้ว่าเป็นงานเดียวกัน คือตามประทีปกระทำการบูชาก่อน แล้วลอยกระทงเป็นเสร็จงาน แต่เทศกาลยี่เป็งทางเหนือนี้ ปรากฏว่า มีทั้งตามประทีปตามบ้านเรือนและลอยกระทงด้วย น่าชมที่รักษาประเพณีไว้ได้ครบ.

พิธีบวชจาก (ทออายุ) ของเมืองเหนือ

๕ ตั้งธรรมหลวง-เทศน์มหาชาติ

เทศกาลฟังเทศน์มหาชาติ

ประเพณีเทศน์มหาชาติ หรือเรียกตามแบบพื้นเมืองว่า “ตั้งธรรมหลวง” นี้ มีเทศกาลฟังในเดือน ๑๒ เพ็ญ หรือที่ทางเมืองเหนือเรียกว่า “เดือนยี่เป็ง” (ชาวลานนา นับเดือนมากกว่าทางภาคกลางไป ๒ เดือน ฉะนั้น เดือน ๑๒ ของภาคกลาง จึงเท่ากับเดือนยี่ของทางภาคเหนือ) การฟังเทศน์มหาชาติในเดือนยี่เพ็ญนี้ ตามธรรมเนียมโบราณ นิยมฟังกันจนจบทั้ง ๑๓ กัณฑ์ แต่ปัจจุบันฟังกันจบบ้าง ไม่จบบ้าง ที่ฟังไม่จบก็มักจะเลือกฟังแต่เฉพาะกัณฑ์ที่สนุกๆ และถูกใจเจ้าของกัณฑ์ ที่นิยมกันมากก็คือ กุมาร, มัทรี มหาราช, นครกัณฑ์, และชูชก ลางที่เจ้าของกัณฑ์ก็นิมนต์ พระที่เทศน์เก่งเฉพาะกัณฑ์นั้น เช่นเก่งในทางเทศน์กัณฑ์ มัทรี หรือชูชก โดยเฉพาะมาเทศน์ให้ฟังเฉพาะกัณฑ์นั้นๆ พระที่มาเทศน์เฉพาะกัณฑ์นี้ เรียกว่า “เทศน์กัณฑ์”

คือไม่มีการบำรุงวัดอย่างใดทั้งสิ้น ทั้งนี้ในสมัยก่อนจึงมีพระที่ฝึกหัดเทศน์ให้เก่งเฉพาะภคณ์นั้นมีหลายรูป ลางรูปมีชื่อเสียงโด่งดังไปไกลมาก มักจะมีคนมานิมนต์ไปเทศน์ถึงต่างจังหวัดในภาคเหนือ

เทศกาลที่จะมีการเทศน์มหาชาติหรือเรียกว่า “ กัณฑ์ธรรมหลวง ” นี้ นอกจากจะมีการเทศน์ในเคื่อนี่เพ็ญแล้ว ก็จะมีการเทศน์กันในเดือน ๕-๖ เหนือ และเนื่องในโอกาสที่มีงานต่างๆ เช่น งานศพ งานฉลอง (งานปอย) งานบวชนาค งานผูกพัทธสีมา ซึ่งในโอกาสที่เทศน์ในงานดังกล่าวนี้ มักจะเทศน์เฉพาะภคณ์ที่ชอบฟังเท่านั้น แต่หากจัดเป็นงานใหญ่ คือตั้งธรรมหลวง มักจะเทศน์กันจนจบ และเป็นการเทศน์หาเงินบำรุงวัด

ประเภทและทำนอง (ระบำ)

ธรรมมหาชาติหรือเวสสันดรของภาคเหนือ มีเนื้อความเช่นเดียวกันกับภาคกลาง แต่ภาษาคิดกันบ้าง เพราะภาษาไทยล้านนาเป็นภาษาถิ่น ธรรมมหาชาติภาคเหนือมีส่วนคล้ายกับของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และประเทศลาว

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๖๕

มาก แม้หนังสือที่บันทึกก็มีบันทึกเป็นอักษรไทยฉูดฉาดเช่นเดียวกัน ส่วนการเทศน์ทำนองทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือและประเทศลาวนั้น ไม่ทราบว่าจะคล้ายคลึงกับภาคเหนือหรือไม่ เพราะผู้เขียนไม่เคยฟังเทศน์มหาชาติของชาวภาคตะวันออกเฉียงเหนือและประเทศลาวมาก่อน ในด้านการฟัง คนภาคกลางอาจฟังเทศน์มหาชาติของคนภาคเหนือไม่รู้เรื่อง แต่คนภาคเหนือส่วนมากจะฟังเทศน์มหาชาติของภาคกลางพอเข้าใจได้

ธรรมมหาชาติมี ๒ ประเภทคือ ฉบับย่อแปลตามภาษาบาลีคาถาพัน และมีฉบับพิศดาร และมีผู้รจนาขึ้นมากมายหลายสำนวน (สำนวนเมืองเหนือเรียกว่าฉบับ เช่น สำนวนของพญาพันธ์ กัว่า ฉบับพญาพันธ์) เท่าที่มีผู้รวบรวมไว้มีถึง ๕๔ สำนวน มีโวหารต่างกันและตกแต่งเพิ่มเติมบ้าง แต่ใจความอย่างเดียวกัน และมีความหนา-บางของใบลานต่างกันเป็นบางกัณฑ์ (ทางเหนือเรียก ผูก) ก็หนา บางกัณฑ์ก็บาง มีชื่อเรียกตามสำนวนต่าง ๆ เท่าที่ทราบมีดังนี้ ฉบับของวิงวอนน้อย วิงวอนหลวง พก้าม ทานบั่น ริมกง ไข่แจ้เขียวแดง เจียงทอง พญาพันธ์ หึงแก้วมโน-

เนื่อง แสนยอก ยองบี วัวพันหลัก แถ่นแก้วผุพัง ฯลฯ
 นับว่ามหาชาติของลานนา มีมากมายหลายสำนวนยิ่งกว่าภาค
 อื่น ๆ แสดงว่าสมัยก่อนนี้ภาคเหนือหรือลานนาไทยนี้มีนัก
 กวีนิพนธ์มาก และมีความสามารถในการร้อยกรองได้อย่าง
 ไพเราะเพราะพริ้ง พังแล้วทำให้เกิดความเพลิดเพลินเจริญ
 ใจ เพิ่มความมีศรัทธาปสาทะในพระบรมพุทธานุภาพยิ่งขึ้น
 ซึ่งนักกวีนิพนธ์ของลานนาไทยเหล่านี้ ได้มีส่วนในการ
 จรรโลงและสร้างสรรค์จิตใจของคนภาคเหนือ ให้เปี่ยมใน
 รสพระธรรม ยึดมั่นในศีลธรรม และมีจิตใจสูง น่ายก
 เชยท่านนักกวีนิพนธ์ชาวลานนาที่ล่วงลับไปแล้วนี้ อย่าง ยิ่ง
 ซึ่งผลงานของท่านยังเป็นอมตะอยู่ตราบกระทั่งทุกวันนี้ และ
 ผลงานอันนั้น จะได้หล่อหลอมจิตใจของชาวลานนาไทย
 ยุคปัจจุบัน ซึ่งเป็นลูกหลานเหลนของท่าน ได้ยึดมั่นใน
 การดำรงชีวิตตามครรลองของบรรพบุรุษสืบไป

ทำนองในการเทศน์มหาชาติแบบพื้นเมืองนี้ เรียก
 กันตามแบบลานนาว่า “ระบำ” และมีหลายระบำด้วยกัน
 และบางระบำก็เป็นระบำประจำเมือง เช่น เชียงใหม่มีระบำ
 น้ำตกคาก ซึ่งเป็นทำนองไพเราะยืดยาวและค่อนข้างช้า

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๗๑

เมืองแพร่มีระบำนกเขาเหิน ซึ่งมีท่วงทำนองเร็วกว่าของเชียงใหม่เล็กน้อย เมืองน่านมีระบำช้างข้ามทุ่ง ซึ่งว่าช้า ๆ เนิบ ๆ แต่ชักด้อยชักคำฟังง่าย และมีระบำอื่นๆ อีก เช่น มะนาวล่องของ (ของ-โงง), ม้าย่าไฟ, หม่าไต่กันนา เป็นต้น

การเรียกชื่อกัณฑ์

การเรียกชื่อกัณฑ์เทศน์มหาชาติภาคเหนือ นั้น มีผิดแผกจากภาคกลางบ้าง และไม่เรียกว่าทำบุญพระเวสเหมือนภาคตะวันออกเฉียงเหนือและประเทศลาว มักเรียกว่า พังธรรมเวสสันตระ หรือ ธรรมมหาวัตร ส่วนชื่อกัณฑ์ (ผูก) นั้น ที่เรียกผิดแผกกันมีดังนี้

๑. กัณฑ์ทศพร เรียกว่า ทะสะพร มี ๑๙ คาถา
๒. กัณฑ์หิมพาน เรียกว่า หิมะพาน มี ๑๓๔ คาถา
๘. กัณฑ์ทานกัณฑ์ เรียกว่า ทานะกัณฑ์ ๒๐๘

คาถา

๔. กัณฑ์วนปเวศน์ เรียกว่า วนะปะเวศ มี ๕๕

คาถา

๕. กัณฑ์ชูชก เรียกว่า จูจก (เขียนเป็นตุ้จก) มี

๗๙ คาถา

๖. กัณฑ์จุลพน เรียกว่า จุลพน มี ๓๕ คาถา

๗. กัณฑ์มหาพน เรียกว่า มหาพน มี ๘๐ คาถา

๘. กัณฑ์กุมาร เรียกว่า กุมมาระบรรพ์ มี ๑๐๑

คาถา

๙. กัณฑ์มัทรี เรียกว่า มะที มี ๙๐ คาถา

๑๐. กัณฑ์สกกบรพ เรียกว่า สกกบรพ มี ๔๓

คาถา

๑๑. กัณฑ์มหाराช เรียกว่า มหาราช มี ๖๙ คาถา

๑๒. กัณฑ์กษัตริย์ เรียกว่า สกษัตติย์ มี ๓๖ คาถา

๑๓. กัณฑ์นครกัณฑ์ เรียกว่า นคร (ออกเสียงเป็น

นกะอน) มี ๔๘ คาถา รวมเป็น ๑๐๐๐ คาถาพอที่เรียกว่า “คาถาพัน” ซึ่งนักปราชญ์โบราณได้จณารวบรวมไว้เฉพาะคาถาเป็นภาษาบาลีไว้อีกผูกหนึ่งต่างหาก ซึ่งคาถาพันบาลีนี้ใช้เทศน์เฉพาะคาถาล้วนๆ อันหนึ่งต่างหาก ซึ่งเชื่อกันในวงนักกฤตยาคมว่า ศักดิ์สิทธิ์ ธรรมมหาชาตินี้จารไว้ในลานอักษรไทยยวน (ตัวเมือง) กระจัดกระ

มาเทศน์ ตามแต่ที่จะเห็นว่าพระธรรมกถึกรูปใดที่เป็นเอะ
 ทักคะในการเทศน์กัณฑ์อะไร ก็ไปนิมนต์พระธรรมกถึกรูป
 นั้นมาเป็นผู้เทศน์ โดยเจ้าของกัณฑ์จะเตรียมเอาคัมภีร์ใบ
 ลานกัณฑ์นั้น ซึ่งโดยมากจะสร้างขึ้นใหม่ เช่น จารใหม่
 หรือไม้ก็หาซื้อมาใหม่ ซึ่งจะมีคนรับจ้างเขียน (จาร) ไว้ขาย
 ให้ในราคาไม่แพงเท่าไรนัก ไปให้พระรูปที่รับนิมนต์นั้น
 อ่านดูก่อน เพื่อมิให้ผิดพลาดในเวลาเทศน์ ซึ่งท่านจะต้อง
 ซ้อมเทศน์ไปด้วย เพราะการเทศน์ทำนองหรือว่ากาพย์แบบ
 ภาคเหนือ นั้น ต้องมีการเอื้อนเสียงสั้นยาว และมักจะเป็น
 เสียงเล็กแหลมเป็นส่วนมากจะต้องซักซ้อมให้เสียงคงที่ เมื่อ
 ครบกำหนดวันเทศน์ก็จะนำเอาคัมภีร์ใบลานผูกนั้น มาเทศน์
 ให้ฟัง

การตั้งธรรมหลวง^๕นี้ กำหนดวันมักไม่เหมือนกันแล้ว
 แต่ความสะดวกของคณะศรัทธาแต่อย่างน้อยก็ ๒ วัน หรือ
 ๓ วันเป็นเกณฑ์ และอย่างมากที่สุดไม่เกิน ๗ วัน และตามที่
 เคยจัดกันก็มีดังนี้ วันแรกเทศน์ธรรมวัตร เช่น ธรรม
 อานิสงส์การเทศน์มหาชาติ และธรรมอื่นๆ เช่น
 ธรรมที่มีผู้จัดเตรียมไว้ทานอุทิศ ส่วน กุศล ให้แก่ญาติ โยม

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๗๕

บิณฑามารกา และญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว เช่น ธรรมพระมาลัย
โปรก เป็นต้น วันที่สอง นิยมเทศน์คาถาพัน ซึ่งนักปราชญ์
โบราณได้รวบรวมเอาคาถาจากมหาชาติ ๑๓ กัณฑ์มารวม
เป็นผูกเดียวกัน และเทศน์แต่เฉพาะคาถาเป็นบาลีเสียวัน
หนึ่ง เพื่อให้เป็นการเคารพต่อพระธรรมคำสอนของพระ
พุทธเจ้า ซึ่งเชื่อกันว่าการแสดงพระธรรมเทศนานั้น หาก
ไม่มีภาษาบาลีด้วยแล้ว จะไม่ศักดิ์สิทธิ์ วันที่สามเป็นวัน
เทศน์มหาชาติ เริ่มแต่กัณฑ์หนึ่งทอดพรไปตามลำดับจนจบ
กัณฑ์ที่สิบสาม ซึ่งเชื่อกันว่าการฟังเทศน์มหาชาตินี้ หาก
จะให้ได้อานิสงส์จริง ๆ แล้ว จะต้องฟังวันเดียวให้จบทั้ง ๑๓
กัณฑ์ ผู้ใดฟังมหาชาติจบวันเดียว ๑๓ กัณฑ์แล้ว หากตาย
ไปแล้ว เมื่อไปเกิดก็จะได้พบศาสนาของพระศรีอารียเมต
ไตรย ดังนั้น วันเริ่มต้นการเทศน์มักจะเริ่มกันแต่เช้าตรู่
พอแสงตะวันมองเห็นลายมือเส้นใหญ่ไก่อ ก็เริ่มลงมือกันที่
เดียว และพระจะผลัดเปลี่ยนกันเทศน์ตามลำดับคนละกัณฑ์
จนจบทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ซึ่งกว่าจะจบก็เป็นเวลาจวนสว่างอีก
วันหนึ่ง การเทศน์นั้นเมื่อจบกัณฑ์หนึ่งๆ เจ้าของกัณฑ์ก็จะ
ถวายกัณฑ์เทศน์ และพระก็จะให้พรเป็นกัณฑ์ๆ ไป และ

เมื่อจบกัณฑ์หนึ่งๆ ก็จะมีการตีกลองที่เรียกว่า “กลองปู่จา” เสียครั้งหนึ่ง (คำว่า ปู่จา ก็คือบุขานั่นเอง) และอาจจะมีการจุดประทัดและระเบงฆ้องกลองอื่นๆ ด้วย เพื่อให้มีการปิติโสมนัสแก่ศรัทธา

การเทศน์มหาชาติตามธรรมเนียมที่ทำกันสืบๆ มา นั้น จะต้องมีการว่ากาพย์ (คือแหล่) ๓ บั๊ (บั๊ ก็คือ บั๊) คือ บั๊ตัน เรียกว่ากาพย์เค้า, บั๊กลาง เรียกว่า กาพย์กลาง บั๊ปลาย เรียกว่ากาพย์ปลาย ก่อนที่จะขึ้นว่า “นโม วลว” (การว่า นโม วลว ของภาคเหนือนิยมว่าครั้งเดียว ไม่ว่าสามครั้งเช่นทางภาคกลาง) และเทศน์เดินเนื้อเรื่อง นักเทศน์ก็จะมีการครวญเสียง “อ้อ” เสียก่อน เมื่อเสียงไค้ที่แล้ว ก็จะมีว่ากาพย์เค้า เมื่อว่ากาพย์เค้าเสร็จแล้ว ก็จะมีว่าคาถาสรรเสริญคุณพระรัตนตรัยและคุณครูบาอาจารย์ เรียกว่า “คาถาพระเจ้าแปดิ่งสีหนาท” เมื่อว่าคาถาเสร็จแล้ว ก็ว่า นโม วลว แล้วเดินเนื้อเรื่อง และเมื่อได้ครึ่งกัณฑ์ก็ว่ากาพย์กลางแล้วเดินเนื้อเรื่องต่อ พอจบจะจบก็ว่ากาพย์ปลาย ก็เป็นอันว่าจบกัณฑ์พอดี

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๗๗

การว่ากาพย์นั้น ก็คือการสรุปเอาเนื้อเรื่องที่ว่ามานั้น มาว่าทำนองอย่างไพเราะเพราะพริ้ง และคล้องจองกัน และในระหว่างที่พระกำลังว่ากาพย์นั้น หากว่าผู้ฟังเห็นว่าเสียงไพเราะและดีอกดีใจ ก็จะมีการเก็บเงินกันแล้วแต่จะมีศรัทธา คนละ ๕๐ สตางค์หรือ ๑ บาท หรือมากกว่านั้นใส่ลงไปในขันพิเศษ เพื่อถวายองค์ธรรมกถึก เป็นพิเศษจากกัณฑ์เทศน์ สำหรับคำว่ากาพย์นี้ เป็นคำร้อยกรองภาษาไทยวนที่ไพเราะมาก ท่านผู้สนใจใคร่ศึกษาโปรดหาอ่านจาก หนังสือมหาชาติภาคกัณฑ์ รวบรวมและเรียบเรียงตรวจชำระ โดย พระธรรมราชาอนุวัตร (จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์ของมหาสม พ่วงภักดี พ.ศ. ๒๔๙๗)

การเทศน์เมื่อเทศน์จนจบทั้ง ๑๓ กัณฑ์แล้ว ก็มีการเทศน์ธรรมพุทธานิเทศปฐมสมโภช สวดมนต์เจ็ดตำนานย่อ และธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ต่อจากนั้นก็มีการสวด “เบิก” (คือสวดพุทธานิเทศเป็นภาษาบาลีเป็นทำนองอย่างภาคกลางและมอญ ไพเราะมาก และใช้พระสวดประมาณ ๕-๑๐ รูป การสวดเบิกนี้เมื่อจบต้องให้ได้เวลารุ่งอรุณพอดี แล้วก็มีการถวายข้าวมธุปายาสแก่พระพุทธรูป ๔๙ ก้อน

ตามแบบอย่างทีนางสุชาดาถวายแก่พระพุทธเจ้าเมื่อ ก่อน จะ
 ทรัสรู้ ครั้นแล้ว พระให้พร อุบาสกอุบาสิกาตรวจน้า
 เป็นเสร็จพิธี แล้วค่างก็จะแยกย้ายกันกลับบ้านด้วยความอิ่ม
 เอิบยิบติโสมนัสอย่างยิ่ง ในงานเทศน์มหาชาติหรือตั้งธรรม
 หลวงนี้ เป็นงานใหญ่ จะต้องจัดเตรียมการนานวัน และ
 เหน็ดเหนื่อยบ้างเป็นธรรมดา ตามวัดต่างๆ จึงไม่จัดกันทุก
 ปี ดังวัด ๒-๓ ปีจัดครั้งหนึ่ง และในงานนี้มีการสวด
 พุทธาภิเษก ชาวบ้านมักจะนำเอาพระพุทธรูปมาสมโภช
 ถวาย เรียกว่า “บวชพระเจ้า” ซึ่งจะจัดเครื่องบูชาเฉพาะ
 มา มีข้าวสุก กล้วย อ้อย หมาก ขนมข้าวต้มอย่างละ
 น้อย พอเป็นพิธี จะใช้บริโภคนำไม่ได้

การประดับและเครื่องสักการะบูชา

ได้กล่าวถึงพิธีการต่าง ๆ เกี่ยวกับการเทศน์มหาชาติ
 แบบภาคเหนือมาแล้ว หากจะไม่กล่าวถึงการประดับประ
 าศสถานที่ และเครื่องสักการะบูชา ก็จะไม่สมบูรณ์ ส่วน
 เครื่องกัณฑ์เทศน์นั้น จะไม่กล่าวถึง เพราะงานเทศน์มหา
 ชาตินี้เป็นงานใหญ่ บรรดาผู้ที่ได้รับเป็นเจ้าของกัณฑ์เทศน์

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๗๘

ก็จะจัดการเครื่องกัณฑ์อย่างใหญ่โต มีสิ่งของต่างๆ ที่
เหมาะแก่สมณะวิสัยพึงจะใช้เป็นเครื่องอุปโภคและ บริโภค
และจัดแต่งเครื่องไทยทานอย่างสวยงาม ทั้งใส่ “ยอก”
(ใช้ธนบัตรราคาต่างๆผูกติดไม้เรียวปักไว้ ลงที่ก็ทำเป็นพุ่ม
กิม) เป็นจำนวนเงินมากน้อยตามฐานะและศรัทธา และ
ก่อนจะจัดงาน เจ้าของกัณฑ์ก็จะส่งใบบอกบุญไปยังบรรดา
ญาติพี่น้องและมิตรสหายให้มาร่วมอนุโมทนาในการทำบุญนี้
ด้วย ซึ่งการจัดแต่งเครื่องไทยทานนี้ เจ้าของกัณฑ์ซึ่งเป็น
เจ้าภาพ ก็จะจัดขึ้นก่อนที่บ้าน หรือหากที่บ้านคับแคบก็
จะจัดที่วัด ตามแต่จะระบุไว้ในใบบอกบุญ เรียกว่า “วัน
กา” (วันสุกดิบ) และบรรดาเพื่อนบ้านญาติสนิท
มิตรสหายที่ได้รับแจ้งก็จะไป “ฮอมครัว” คือเอาข้าวสาร
หรือสิ่งของต่างๆ เช่น หมากพลู หรือเงิน ไปช่วยร่วมใน
การทำบุญ ซึ่งเจ้าภาพก็จะรวบรวมไว้ และมีคนคอยรับเงิน
ทำบุญไว้ และใช้จ่ายร่วมในการทำบุญต่อไป

จะกล่าวถึงการประทับประกาศสถานที่ที่จัดงาน “ตั้ง
ธรรมหลวง” คือที่วัดจะมีการปักเสาธงชัย (หรือเรียกกัน
ว่า กุญแจ) คือธงยาวที่ทอด้วยผ้าหรือไหมต่างๆ มีไม้กั้น

เป็นเตา กว้างประมาณ ๑ ศอก และยาวประมาณ ๕-๘ ศอก
 แขนงไว้บนเสาไม้ไผ่ปักไว้สองข้างทางเข้าไปยังวัด สงประ
 มาณ ๓-๕ วา ที่ประตูวัดจะทำเป็นซุ้มประตูไม้ ชั้ตราช
 วัตรฉัตรธงที่หน้าวิหาร ผังต้นกล้วย ต้นอ้อย มีโคมทาง
 รูปร่างคล้ายกระโถนปากแตร ทางธงทำเป็นพู่ แขนงไว้
 บนเสาไม้ไผ่สูงประมาณ ๓-๕ วา ปักไว้สองข้างค้ำหน้า
 วิหาร โคมนี้ชักขึ้นลงได้ ภายในวิหารจะแขวนรูปภาพ
 เขียนด้วยกระดาษเป็นรูปช้าง ม้า วัว ควาย ช้างหญิงช้าง
 ชายอย่างละ ๑๐๐ ภาพ แขนงตามหว่างเสาวิหารโดยใช้
 เชือกชิง มีดอกปืบ (กาสะลอง) แห้งทำเป็นแผงสี่เหลี่ยม
 เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๑๐-๑๕ นิ้ว แขนงรอบ-
 ธรรมาสน์ ชั้ตราชวัตรรอบธรรมาสน์ ตั้งบาตรน้ำมนต์หน้า
 พระประธาน ผูกสายสิญจ์ (เรียกว่าฝ้ายมงคล) โยงมาใน
 ธรรมาสน์ ในธรรมาสน์จะมีน้ำมันมนต์ ใช้น้ำมันงาเป็น
 ส่วนมาก ขอให้ผู้เทศน์เสกเป่าขณะเทศน์ภาวนา ใช้น้ำมัน
 บั้รอบธรรมาสน์บุษบก เว้นแต่ช่องที่มีบันไดขึ้นเวลาเทศน์
 จึงมองไม่เห็นผู้เทศน์

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๘๑

เครื่องบูชามีเทียนดอกบัว ประทีป (ผิงประทีป) อย่าง
ละพันอัน ธง (ธง) พันอัน หรือจะทำเป็นธงราวก็ได้ แต่ให้
มีพันอัน เกี่ยวกับเรื่องสักการะบูชา^๕ ตามคัมภีร์พระมาลัย
หรือมาลัยโปรก (ฉบับพื้นเมือง) กล่าวไว้ว่า ผู้ที่จะฟัง
เทศน์มหาชาติ จะต้องประดับประดาด้วยเครื่องสักการะบูชา
ดังนี้ คือ ช่อพันผืน ธง (ธง) พันผืน ผ้าคัมภีร์สามหน้า
ช้างร้อย ม้าร้อย รูปพระอาทิตย์พระจันทร์ ธงเงิน เล่ม
เงิน ฉางเงิน คอยคำ หม้องกลอง ฉาบ ฉิ่งปักไว้กับต้น
คา (สิ่งเหล่านี้คนโบราณมักจะหาไว้กับวัด) รูปเทียนอย่าง
ละพันดอก ประทีปติดกาไส้น้ำมันงาพันดวง ดอกไม้ธูปธูป
ชนิดรวมพันดอก ดอกบัว ดอกบ๊วย (กาสะลอง) ดอกบัว
(บัวเข็ม) ผักตบ รูปสัตว์บนถ้วยชั่ง มีเต่า ปู ปลา จระเข้
ปลาฉลาม (ตะพานน้ำ) มังกร ไส้ไว้ในอ่างน้ำ มีใบบัว ผัก
ตบ บัวลอยไว้ถ้วย ตั้งไว้หน้าธรรมาสน์ โคมไฟ ไห
ดอก ธงคำวพระเวสสันดร (ภาพเขียนเรื่องพระเวสสันดร)
และให้ข้าราชการฉัตรธง กันกล้วย ต้นอ้อย ช่อช้าง ธง
ชัย (ธงไชย) เป็นต้น

เกี่ยวกับเครื่องประดับประดาและเครื่องสักการบูชา
 นี้ จะต้องจัดเตรียมทำการประดับประดาไว้ให้เรียบร้อย
 ก่อนเริ่มทำพิธีตั้งธรรมหลวงหรือเทศน์มหาชาติ การ “ตั้ง
 ธรรมหลวง” เป็นประเพณีเกี่ยวกับศาสนาที่เป็นงานใหญ่
 งานหนึ่งของภาคเหนือ แต่ปัจจุบันการ “ตั้งธรรมหลวง”
 ตามแบบอย่างประเพณีท้องถิ่นนั้น คงจะเป็นสิ่งที่หาได้
 ยาก นอกจากในชนบทที่ห่างไกลออกไปจากถิ่นที่ความ
 เจริญแผนใหม่เข้าไปไม่ถึงเท่านั้นเอง

ขอเมือง

ขอเมือง คือการขับลำนำเพลงของชาวเหนือ เป็นแหล่งเกิดของวรรณกรรมเหนือ ซึ่งมีท่วงทำนองหลายชนิด มีจังหวะทั้งช้าและเร็ว หลายทำนอง จะว่าไปแล้วขอเมืองก็คล้ายกับลำตัดของภาคกลาง และแอ่วของอีสาน มีการขอเป็นลำนำเพลงได้ตอบกันระหว่างหญิงกับชาย ช่างขอหรือนักเพลงขอต้องมีปฏิภาณฉับไวในการร้อยกรองคำขอ (ลำนำ) ออกมาอย่างไพเราะกล่อ้งจองสัมผัสกับคำกล่าวในวรรคก่อน เช่นเดียวกับลำตัดของภาคกลางและหมอลำหมอลำแคนของภาคอีสาน

การขับลำนำเพลงขอ จะต้องมีคนตรีประกอบด้วย คนตรีที่ใช้เป็นคนตรีพื้นเมือง มีปี่จุมสาม (คือมีปี่ ๓ ชั้น) และปี่จุมห้า (มี ๕ ชั้น) มีปี่แกว ปี่กลาง และปี่ก้อย มีซึง (เครื่องที่ครูปี่ร่างคล้ายก็ต้า มีสายคู่ ๒ คู่) และตะล้อ (लग ตีนเรียกว่า ตะล้อ) คล้ายซอฮู้ซอกว้างของภาคกลางใช้กะลา

มะพร้าวทำเป็นกะโหลก มีสาย ๓ สาย)

กรรมวิธีในการขับลำนำขอ ก็มีดังนี้ เราจะปูเสื่อ
ผืนใหญ่ แล้วพวกชายป็นั่งล้อมกันเป่าปี่ส่วนข้างซอมักจะ
นั่งตรงกลางวง มีสองคนถือชายและหญิง ข้างซอจะต้อง
เคยว่าเพลงด้วยกันมาก่อนคือเคยประการมกันมาก่อน มิ
ฉะนั้นก็จะติดขัด ว่าไม่ค่อยเข้ากัน การเอาข้างซอที่ไม่เคย
ประการมกันมาก่อนมาประการมกันก็มีเหมือนกัน แต่ต้อง
ว่ากันเป็นวรรคๆ ส่วนมากชายมักจะว่าก่อนทำนองว่ามา
เที่ยวสาว แล้วมาพบสาวก็สนทนากันไปในเรื่องรักๆ ใคร่ๆ
ลงที่สมมุติจนกระทั่งได้เป็นสามีภรรยากันแล้ว และมีการ
ตัดพ้อต่อว่ากัน หนักเข้าบางคู่ก็ว่ากันขนาดถึงอกถึงใจพระ
เทษพระคุณเลยทีเดียว และข้างซอที่ซอถึงขนาดอย่างนี้
พวกนักฟังชอบกันนัก ถึงกับยอมทนหิวฟังจนจบรายการ
และมีเสียงฮากันเรื่อยที่เดียว รายการขับลำนำขอนี้มักจะมี
ในงานปอยพลวง ปอยน้อย (งานฉลอง) งานสมโภชต่างๆ
และในงานขึ้นบ้านใหม่กันนิยม หรือชอบมีซอกันเหมือนกัน
และมักจะขอตั้งแต่เวลาประมาณ ๑๐.๐๐ น. ไปจนถึง
เวลาประมาณ ๑ ทุ่มเศษ ก็มีการขอเก็บนกบิ๊ดท้ายรายการ

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๘๕

ขอเก็บนกหมายถึงการขอที่พรรณนาถึงป่าตงและชม นก ชม
ไม้ปัดท้ายรายการ ไข่แต่เท่านั้นการขอยังเป็นการขับลำนำ
ขอพระเกียรติของเจ้านายอีกด้วย ทั้งจะได้กล่าวต่อไป

ขอ มีหลายทำนอง ทั้งจะจำแนกออกตามทำนอง
ต่างๆ ดังนี้

๑. **ขอเพลงอื้อ** คือเพลงขอสำหรับกลุ่มเด็ก ขอ
เพลงอื่นมีเสียงฮัมต่อท้ายเพลงด้วย เนื้อร้องจะไพเราะ
ชวนให้ฟังและชวนให้หลับ เนื้อร้องมักจะเป็นภาษิตและ
เป็นคำกล่อม เช่น “หลับสองตำดำแม่น้อยมาก้อยกิน...
(ฮัม) วลว” แปลว่า “หลับเสียเถิดนะ รอให้มารตากลับ
มาเสียก่อนแล้วค่อยกิน...วลว” เป็นเพลงเทกลุ่มเด็กอ่อน
เท่านั้น

๒. **ขอเพลงพม่า** เป็นทำนองที่แปลงมาจากพม่า
มีคำร้องว่า “ค่อยฟังเถิดะรา หมูจุ่มพี่น้องจักไขทำนอง
เรื่องนางบัวคำ ที่ตกในธรรม ตามคำพระเจ้า ที่ตามบท
เก้า เจ้าสุวัศทวยมา” (คำแปล ค่อยฟังเถิด บรรดาญาติ
พี่น้อง จักเล่าทำนองเรื่องราวของนางบัวคำ ที่ปรากฏใน
ชาดกของพระพุทธเจ้า บทแรกกล่าวถึงว่า เจ้าสุวัศทวยมา)

เมื่อนักขับเพลงซอ ขับจบวรรคก็มีคนทรีพื้นเมืองรับ เมื่อ
 ขับจบวรรคก็ร้องต่อ ทำนองเพลงพม่านี้ พวกหนุ่มสาว
 หรือนักเที่ยวกลางคืน มักจะเ็นร้องเพลงในตอนขากลับจาก
 เขียว หากเสียงก็ถูกท่วงทำนองก็ได้รับคำชมเชยจากชาว
 บ้าน แต่หากเสียงอย่างเป็ด บางคนมีหวังถูกปาก้วยก้อน
 อีฐเหมือนกัน เนื้อร้องทำนองเพลงพม่า นอกจากจะเป็น
 พวกชาคกที่นักปราชญ์ร้อยกรองเป็นลิลิตาเพลงพม่าแล้ว ยัง
 ใช้ร้องเพลงของพวกที่ชอบในการเล่นเพลงซอ เช่นมีเนื้อ
 ร้องว่า “กะไ่่งเต่ง พี่จะขอเพลงพม่า น้องเหน็บคอกข้า
 พี่จะเหน็บคอกขิง ไหลตัวเข้าพิงเือกข้องช้าง แม่โบ
 หน้ากว้างน้องจะเือกกว่าบ่อเือก” (แปลว่า พี่จะร้องเพลง
 ทำนองพม่าแม้น้องจะคำ่ว่าเือก พี่ก็จะแอบอิงเข้าใกล้
 เือกร้างแนบข้างน้องแม่คนโบหน้ากว้าง (คนสวย) น้องจะ
 ยอมหรือว่าไม่ยอม) เมื่อร้องจบก็มีคนทรีรับ ซอทำนอง
 เพลงพม่านี้ มีผู้นำเือกมาขับร้องอีกจานเสียง จำไม่ได้ว่า
 ใครร้อง และบริษัทไหนอีกขาย แต่เสียกายที่ไม่เือกคน
 เมืองเหนือร้อง หากให้คนเมืองเหนือร้องก็จะไ่การร้องที่
 ถูกต้องในการออกเสียงถ้อยคำนั้นๆ อย่างชัดเจน

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๘๗

ดนตรีที่ใช้ประกอบในการขอเพลงพม่า มีซิง, ทะล้อ, ปี่ และมีฉิ่ง สำหรับชักจังหวะ และกลองเล็กสองหน้า มีสายสะพายสำหรับตีให้จังหวะ

๓. ทำนองเซียงใหม่ เป็นเพลงขอที่มีจังหวะเร็ว และมีเสียงเอื้อนช้างทำโยค ดนตรีประกอบใช้ปี่จุมตาม และซิง บทเพลงขอมักจะมีคำพูดที่เหน็บแนมกันเช่น

“มาเถอะแม่ก้อนคำป๊ (คำป๊ คือทองใบ) จ้า จวนซอมชักเข้าสู่กลาง ผ่อไม้เหียงไม้ตึงไม้ยาง กอยไม้กงคำ กำลังเป็นคอก จะพาเมียชักเท่าเทียมคำ เขาก็ค่อยเลียบไปทางวันออก กอยไม้นี้กำลังเป็นคอก ผ่อแล้วยังมางูาม.....” จบวรรคแล้วปี่ก็รับตามทำนอง (ทำนองทางภาคเหนือว่า ระเบิด)

ขออธิบายความหมายของบทเพลงให้ท่านผู้อ่านทราบเสียด้วยว่า “มาเถอะแม่ทองคำใบ พี่จะชวนน้องเข้าสู่กลาง กง คุไม้เหียงและไม้ยาง ไม้กงคำซึ่งกำลังออกคอก จะพาเมียที่รักถึงคอกตา ค่อยเลียบไปทางตะวันออก เวลาทันไม้ป่าออกคอกนี้ ช่างน่าชมเสียนี้กระไร....”

แล้วฝ่ายหญิงก็จะกล่าวตอบ เป็นที่น่าเสียกายที่ผู้

เขียนไม่สามารถจะหาบทเพลงที่ขับลำนำตอบโต้กันมาตีพิมพ์ไว้ด้วย เพราะเจตนาที่จะเล่าเรื่องข้อนี้ ก็อยากให้ทราบกันว่าบทเพลงข้อนี้มีทำนอง

๔. ทำนองเชียงแสน ท่วงทำนองเป็นเพลงขอโบราณ จังหวะช้าๆ เสียงแหลมยาวและกังวาน ตัวอย่างคำขอทำนองเชียงแสนนี้มีดังนี้

“จี้ๆ มะลิซ้อน มาบานซ้อนคอกท้ายเหินจี้ๆ คอกเอื้องเงิน เอาจี้คอกท้ายเหินมาจี้” แปลว่า “จะรักรักซ้อน ก็กลัวห่างเหิน (คำว่าคอกท้ายเหิน เป็นคำปริศนา แปลว่า ห่างเหิน ชาวเหนือชอบใช้คำพูดที่เป็นปริศนาในเวลาที่เยาะเย้ย หรือในบทเพลงยาวเยาะ หากเขาว่าคอกมะกัก็หมายถึงว่าซัง เป็นต้น) ความรักที่ไม่มีเงิน มักจะมีอุปสรรคมาขวางกั้น”

๕. ทำนองจะป/ ไม่ทราบว่าเขาเอามาจากไหน และแปลความหมายของชื่อไม่ได้ แต่มีลีลาการขอช้าๆ ไพเราะหนักแน่นก็ เป็นเพลงขอที่เจ้านายฝ่ายเหนือนิยม เช่น เพลงขอรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาล

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๘๙

ที่ ๗ เสด็จประพาสเชียงใหม่ มีเพลงขอพรธนาความใน
สมัยนั้นดังนี้

“หยั่งม่วนล้ำ เมื่อเขาไปขับเจ้าจ้าง ผุ่งสาวหม้าย
แม่ช้าง พากันแต่งเนื้อหอนวลละออง เกล้าผมพื่นหลวง
ก็เพราะแม่ญิงเขาอัวจ้อง....”

แปลว่า “ช่างสนุกนักหนา เมื่อคราวเราไปรับเสด็จ
เจ้าจ้าง (หมายถึงพระเจ้าอยู่หัว) บรรดาหญิงสาวต่างแต่ง
กายกันสวยงาม เกล้าผมมวยใหญ่ๆ เพราะผู้หญิงเขาใส่
ซ้อง. ...” เป็นการแสดงถึงสภาพของการแต่งกายของผู้
หญิงในภาคเหนือในสมัยนั้นว่านิยมใส่ซ้องผมแบบผู้หญิง
ป่าน และนางที่ก็เรียกกันว่า เกล้าผมญี่ปุ่น

๖. ขอเพลงเงี้ยว เป็นบทเพลงขอที่ชาวภาคเหนือ
รับเอามาจากไทยใหญ่ (คือเงี้ยว) เพราะมีไทยใหญ่กระจัด
กระจายทั่วไปหลายแห่งในภาคเหนือ ในบทเพลงนี้มีคำพูด
ของไทยใหญ่ติดอยู่ด้วยหลายคำ และมักจะขึ้นต้นว่า “เสเต
เมา. ..” เลยได้ชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเพลงเสเตเมาก็มี

๑. ขอเพลงคำวหรือกะโลงเมือง มักจะเอาเนื้อ
ร้องมาจากคำวซอต่างๆ ี่ไพเราะ เช่นเอาเนื้อร้องมาจาก

คำวซอต่าง ๆ ที่ไพเราะ เช่น เอมมาจากคำวสี่บทของพญาพรหมโวหารกวีเอกของล้านนาไทย เช่น “พี่ชักเจ้าเหมือนข้าวฮักหิม ฮักบ่ลื้มเหมือนพมฮักผ้าย”

แปลความหมายว่า พี่รักน้องเหมือนข้าวรักไห รักไม่ลื้มเหมือนกัที่รักผ้าย (คำว่า หิม คือ ไหหนึ่งข้าว เรียกกันอีกอย่างหนึ่งว่า หิมไห, พม คือ กัที่ทอดผ้า)

และจากคำวซอโบราณว่า “พี่ฮักน้องนี้ ตั้งเมื่อก่อนนอนหงาย พี่เมาฮักนายเมื่อมั่งรายยังน้อย พี่ชักเจ้าน้องน้อย ฮักตั้งเมื่อเกิดท้าวก่อนนา” แปลว่า “พี่รักน้องมานานักหนาแล้ว ทั้งแต่พระเจ้ากือนายังนอนหงาย เมื่อพระยามงรายยังเล็กอยู่ พี่รักน้องมานานจริง ๆ นะ ทั้งแต่เมื่อครั้งพระเจ้ากือนาเพิ่งประสูติ” (เป็นคำเปรียบเทียบกับโยยกเอาพระนามกษัตริย์ล้านนาไทยในอดีตมาอ้าง เพื่อแสดงให้เห็นว่ารักมานานแสนนานเท่านั้นเอง)

ซอเพลงคำวนี่เรียกกันอีกอย่างหนึ่งว่าเล่าคำว คืออ่านทำนองคำว การอ่านคำวซอ^๕ไม่จำเป็นต้องมีดนตรีประกอบ เป็นการอ่านทำนองและหนังสือที่ใช้อ่านกันส่วนมากก็เป็นหนังสือที่นักปราชญ์แต่งไว้บ้าง แต่งขึ้นปัจจุบัน

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๕๑

ที่มีตำนานโวหารดี ก็น่าใจ มีคติบ้าง เช่น หนังสือคำว
พญาพรหม, คำวหงส์หิน, คำวชีวหาสันคำ, คำวเจ้าสุวั
นางบัวคำ, คำวบัวระวงศ์หงส์อำมาตย์ ฯลฯ การอ่านคำ
หรือเล่าคำนี้ มักนิยมอ่านกันตามบ้านทั่วไป หรือในบ้าน
ที่มีศพออยู่ในบ้านเรียกว่า “เชือนเย็น”

๘. ซอเพลงพระลอ เป็นทำนองเพลงที่เพราะพริ้ง
มาก เป็นทำนองซอเพลงโบราณของล้านนาไทย และเนื้อ
ร้องก็เอามาจากนิยายรักอมตะของล้านนาไทย ก็คือเรื่อง
“พระลอ” บทเพลงซอพระลอที่นิยมร้องต่อกันมาจนถึง
ปัจจุบันนี้ เป็นเนื้อร้องที่พระราชชายา เจ้าดารารัศมี ใน
รัชกาลที่ ๕ โปรดให้ทำวสุนทร บ้านช้างวักพันทอง เชียง
ใหม่ ซึ่งมีตำแหน่งเป็นอาลักษณ์และเป็นกวีที่มีชื่อเสียงไม่
น้อยกว่าพญาพรหมโวหาร แต่งไว้เมื่อประมาณ ๔๐ ปี
เศษแล้ว บทเพลงซอที่ไพเราะเช่นนี้มีดังนี้

“ทองคอกไม้เบ่งบานสลอน หมุ่มกะมอน (ภมร)
ภู่งง่อกใช้ คอกพิกุลของพิตันใต้ ลมพัดไม้เข้าสู่บ้านกู
ชูแนช้คเข้าสู่สองหู ว่าสีชมภูเพิ่นป่าแก๊นัง แก๊มันคำย
ปล่ายมันแซง ลมพัดเว้งปล่ายโค่นเป็นแนว คอกพิกุลคือว่า

คอกแก้ว ไปเป็นของเพื่อนแล้ว แลนา”

ความหมายของบทเพลงบทนี้ว่า “ธรรมาคอกไม้
แรกแย้ม พวกภมร แมลงภู่และผึ้งมักจะบินมาชอนไชคุ
กินน้ำหวาน คนรักของพี่บ้านไค้นพี่ทรยศแล้วทั้งสองห
ว่าน้องถูกโค่นล้มกันเสียแล้ว เมื่อต้นมันตายปลายก็เอนไป
ตามลม คอกพิศุลหรือคอกแก้ว (หมายถึงสาวคนรัก) ไป
เป็นของคนอื่นเสียแล้ว ”

บทเพลงตอบว่า

“เก้านั้นหนึ่งปลายมันข่อยถอน บ่อไหเวเพื่อนคอน
กิ่งใบหมื่นแต่ น้องขอแกลงบอกยังคำแก้ บ่อเหมือน
คำชายกล่าวแล้ว หลอนว่าน้องอุบ่สัจจิง วาจาหญิงบ่
มีคังอัน ขอผีสงคองคอยขอบชน ลงมาเป็นสักขีพยาน
หลอนค่าน้องลวงล่อจายผาน ขอวอนวานอย่าพบพระเจ้า”

แปลว่า “ถึงต้นมันจะเอน แต่ปลายไม่ยอมถอน
ไม่มีหัวนี้ไหวสะเทือนกลอนเลย ยังมันคงอยู่เสมอ น้อง
ขอแกลงให้ทราบว่ ไม่จริงอย่างที่คำชายกล่าว หากน้อง
พูดไม่จริงแล้ว ขอผีสงเจ้าป่าเจ้าเขาที่รักษอยู่ันจึงเป็น
พยาน หากว่าน้องกล่าวคำลวงให้ชายได้รับความยุ่งยาก

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๘๓

ก็ขออย่าให้ได้พบพระพบเจ้าอีกเลย”

ต่อไปนี้เป็นเพลงขอมทำนองพระลอ (แต่คำร้องเป็นการชมดอกไม้ต่างๆ เป็นบทเพลงที่ไพเราะมากในภาษาเมืองเหนือ

“เอื้องต่างเชื้อมีต่างหลายสี หลายหลากหากมีชื่อไว้
พื้จักไขการไ้ตามแต่ได้ หื้อนายน้องได้จำชื่อคี่ๆ พวกคอก
ยกคอกหยกก็หลี่ โมคคะชนิตังโมคเขาแป๊ะ (เอื้องชนีและ
เขาแพะ) พวงชะยอม (พยอม) รื่นหอมเอื้องแะชะ เป็น
ของเก่าเกือล้ะหาบมาขาย สายมรกตหย่อนลงซึ้งตึ้ง อินท
นุกกับตังนางฮ้าง เป็นข้อโป่งขึ้นหวนจ้องเกรียวาว กล้าง
คอกน้อย สร้อยมันขาวๆ พวกกุกหลาบยาวจำปากิ่งหนึ่ง
สะเบียงเหลือองเอื้องเผิ้ง ดิกกิ่ง หนึ่งกิ่งก้านสาขา อินทจักร
นำฮักนักหนา ทนวกนาคะราชาปิ่นเครือม้วนทบ สายสนิท
ดิกที่พิภพ หวนกิ่งห้อยย้อยกิ่งใบเซ กันพายัพักกิ่งมันไหว
เหว ไหวทวยลมปิ่นจนสะพรั่ง ไอยะรงนางจรมสะอึ้ง เผิ้ง
ภู่มั่นสอศไพเราะหง ไอยะเรศวิเศษผะจั่ง เอื้องสามปอยคง
พ้ามุ่ยคอกกุ่ม ทิศบนสูงคอง มชะอุ่มเหมือนเทพาแท้
แล้ว”

๕. ซอเพลงน้อยใจยา เป็นเพลงซอที่แต่งขึ้นใหม่ ในสมัยพระราชชายา เจ้าดารารัศมี ในรัชกาลที่ ๕ พระองค์โปรดให้ท้าวสุนทร (บุญมาสุคันธกุล) กวีเอกแห่งนิยายรักเรื่อง “น้อยใจยา” ขึ้น เป็นบทละครเล่นในคุ้มหลวงก่อน ละครเรื่องนี้เป็นละครพื้นเมืองเรื่องแรก ที่รักใคร่กันใจมาก เป็นที่นิยมของคนทั่วไป และเชื่อกันว่า นิยายรักเรื่องนี้เป็นเรื่องจริง ซึ่งความจริงนั้นเป็นเรื่องแต่งขึ้นทำนองเกี่ยวกับเรื่อง “สาวเครือฟ้า” ของ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ทรงดัดแปลงมาจากเรื่อง “โจโจ้ซัง” ของญี่ปุ่น บทเพลงซอน้อยใจยานี้ไพเราะมาก มีเนื้อร้องยาวมาก ประมาณ ๑ หน้ากระดาษฟลตเก็บ เวลาขับร้องมีการรำประกอบด้วย เวลานั้นก็ยังเป็นที่นิยมในภาคเหนือ

การชอนยังอีกหลายอย่างคือ การชอคำวหรือเล่าคำว, ซอจ้อย หรือเรียกกลับว่า จ้อยซอ การชอคำวหรือเล่าคำวนี้ หมายถึงการอ่านหนังสือที่แต่งเป็นคำกลอนเมืองเหนือ เรียกว่า “คำวซอ” หนังสือคำวนี้มักจะพิมพ์เป็นเล่ม ทั้งตัวอักษรไทยและอักษรลานนาที่เรียกกัณฑ์

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๕๕

“ตัวหนังสือเมือง” ที่เชียงใหม่ พ่อเถียงเมืองใจ ชัยนิล พันธ์ู เจ้าของโรงพิมพ์เจริญเมือง วังสิงห์คำ (เวลานี้หยุดกิจการไปแล้ว) เป็นผู้คิดพิมพ์คำวซอเป็นเล่มออกจำหน่ายมาประมาณ ๔๐ ปีเศษแล้ว คำวซอเหล่านี้เป็นวรรณกรรมของเมืองเหนือ บางเรื่องก็ไปตรงกับของภาคอีสาน คำวซอทั้งกล่าวนี้มีเรื่อง จำปาศักดิ์, นกกระเจาบ, กำก้ำคำ, หงส์หิน, บั้วระวงศ์ไกรสร, เจ้าสุวัตนางบัวคำ, คำวสี่บทและคำจ่มของพญาพรหม, เต้าน้อยยองคำ, ช้างงาเดียว, ช้างสะกัน (ช้างนักทนต์) ปูร้อยเอ็ด, นางผมหอม ฯลฯ คำวซอเหล่านี้ ผู้แต่งมักจะเอาเรื่องในชาดกพื้นเมืองมาแต่งเป็นคำกลอนเมืองเหนือ ทุกเรื่องมีคติธรรม และเป็นเรื่องที่ฝอยธรรมพ่ายแพ้แก่ธรรมะ เป็นการกล่อมเกล่าจิตใจให้ยึดมั่นอยู่ในศีลธรรมอันดี เป็นรากเหง้าของวัฒนธรรมเมืองเหนือ

การเล่าคำวนี้ ทามบ้านคนเมืองที่อยู่ห่างไกลออกไปตามชนบท มักจะมีการเล่าคำวให้ลูกหลานฟังในทอนเย็น หลังจากรับประทานอาหารมื้อเย็นแล้ว การเล่า(อ่าน) จะต้องอ่านเป็นทำนองมีเสียงขึ้นลงหนักเบา ชวนให้ฟังเป็น

อย่างยิ่ง แต่ปัจจุบัน การเล่าข่าวตามชนบทหดหายน้อยลงไปทุกทีๆ เพราะหนุ่มสาวยุคใหม่ไม่นิยม นิยมฟังแต่เพลงสากล อีกไม่นานนักการเล่าข่าวคงจะสูญหายไปเป็นแน่

การจ้อยซอนั้น พวกหนุ่มสาวมักจะจ้อยในเวลาไปเที่ยวบ้านสาวในยามดึก เป็นลีลาจ้อยสั้น ๆ ทำนองหยอกล้อ เช่น “ได้ก้ามมัย นัยย้อยต๋องเก้ย ลูกเต๊อะสาวเฮย ฟีมาแอ่วเล่น...” หมายถึงว่า ดึกแล้วน้ำค้างตกลง ต้องยกกองต๋นเด็กน้องรักฟีมาหาน้อง มาคุยกันเล่นให้มีความสุขดีกว่า

การเล่าข่าวและจ้อยซอนั้น ไซ้แต่จะมีเฉพาะในท้องที่ของจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง เชียงราย แพร่น่าน และแม่ฮ่องสอนเท่านั้น แม้ในจังหวัดตากก็มีการเล่าข่าวช่อและจ้อยช่อด้วย เพราะคนในจังหวัดตาก พูดคำเมืองอย่างคนเมืองเหนือได้ และพูดอย่างไทยกลางได้ชัดเจนนี นอกจากเมืองตาก ชาวบ้านเส้าไห้ จังหวัดสระบุรีก็สามารถอู้คำเมืองได้ เพราะบรรพบุรุษของชาวเส้าไห้ก็ถูกอพยพมาจากเมืองเชียงแสน ในสมัยรัชกาลที่ ๑-๒ และเมื่อจะพูดถึงทำนองเพลงช่อแล้ว เพลงช่อของเมืองน่าน

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๘๗

มีท่งทำนองและจังหวะจะโคนผิดกับทางเชียงใหม่ – ลำพูน และเป็นทำนองที่เพราะฟังและแปลกหูดี

การซอที่มักจะใช้ในงานทำบุญปอยน้อย (งานทำบุญบรรพชาหรืออุปสมบท) ก็มักจะเป็นการซอพื้นเมือง เขาจะทำร้านยกพื้น สูงตรงกลางปะรำ (ปะรำ เมืองเหนือ เรียกว่า ผาม) ยกพื้นนี้ให้สูงพอมองเห็นโดยทั่วกัน แล้วช่างซอช่างปี่ก็จะขึ้นไปนั่งซออยู่บนร้านนั้น เป็นการแสดงตัวไปช่วยการซอ มักจะมีคู่ซอ คือชายหนึ่ง หญิงหนึ่ง และช่างปี่อีก ๓-๔ คน เนื้อเรื่องการซอก็มักจะคล้าย ๆ กัน คือเริ่มต้นด้วยการซอเกี่ยวพาราสักจนกระทั่ง ได้เสีย แต่งงานกัน การซอบางครั้งก็ใช้คารมเผ็ดร้อน ทำนองเดียวกับลำตัดของภาคกลาง ซึ่งเรียกเสียงฮาจากคนฟังได้มาก ในตอนสุดท้ายของการซอก็มีการซอเก็บนก และมีการเล่นตลก ๆ เรียกว่า “คล่องช้าง” ซึ่งมักจะเป็นตอนเย็น จวนจะเลิกงานแล้ว การซอในงานปอยยังนิยมกันอยู่ ทั้งงานปอยน้อยและงานปอยหลวง (ปอยหลวง หมายถึงงานมหกรรมเฉลิมฉลอง เช่น งานฉลองกุฏิ วิหาร ฯลฯ ปอยน้อย ก็อปอยบวชนาค) หากท่านไปเมืองเหนือในฤดูที่มี

งานปอย คือในราวเดือน ๔-๕-๖ ไ้ ก็จะได้เห็นประเพณี

นอกจากการชอด้งกล่าวมาแล้ว ก็มีการชอระบำ
เพลง คือมีการเต้นรำและขับลำนำชอสลักกันไปด้วย มัก
จะใช้ในงานอันมีเกียรติสูงยิ่ง เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ เสด็จประพาสจังหวัดเชียงใหม่ เมื่อ
ปี พ.ศ. ๒๔๖๙ พระราชชายา เจ้าดารารัศมี ในรัชกาลที่
๕ ทรงจัดให้มีระบำชอถวายให้ทอดพระเนตร และทรง
แต่งเนื้อร้องถวายพระองค์เอง เรียกว่า ระบำชอสมโภชช้าง
ทำนองโยนก็มีเนื้อร้องดังนี้

“สรวมชีพให้ อภิวัตน์ให้เหนือเกศี จิตกรฐานฤ-
บพิ เทวธูลีละอองบาทเจ้า พระเดชพระคุณพระปกเกล้า
เกล้าฯ ไพรฟ้าอยู่ข่มเย็นฯ”

ทำนองชอญ “สา น้อมเกล้า ข้าพระพุทธเจ้ากราบ
ทูลฉลอง บวรคัมภีร์ยุคทอง ไฉ้ผ้านองธุลีพระบาทฯ”

ทำนองเขียงแสน (ซอจ้อย) “ยอมแหม บั๊คมถ้าย
เกล้าเท่านี้กราบทูลองค์ ขอให้อทรงเดชฤทธิ์ ทั่วทิศแดน
ไซ่ง ไปหน้าทรงกะเนิง (คำเนิง) ไท อย่าได้กาไคเน็นข้า

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๙๙

ห้องจอมนรินทร์ปั่นผ้า อยู่เสวยราชย์ยืนเกื้อว”

วิธีการระบำชอนนี้ บ้างจับหาตุไค้ยาก และการขอเพลงพระลอกกันบ้อยู่ในระบำชอนเช่นเดียวกัน และทำนองเพลงชอนที่ไพเราะอีกทำนองหนึ่งคือ ทำนองชอนของชาวจังหวัดน่าน มีลีลาแปลกกว่าทางเชียงใหม่ ทั้งทำนองและดนตรีนำฟังมาก

ความเป็นมาของการชอนนั้น มีปรากฏในตำนานสุวรรณคำแดงว่า พระยาผู้ครองเมืองเสฐฎบุรี(วาคือเวียงเจ็ดลินเป็นเมืองเก่าที่สร้างขึ้นก่อนที่พระเจ้าเม็งรายสร้างเมืองเชียงใหม่) พระยาผู้ขึ้นชื่อแมนตาทอก ได้รบกับพวกผี (คงจะเป็นพวกขอมหรือกล่อม) พวกผีสู้ไม่ไหวจึงหนีไปอยู่เมืองฝ้ายยืน พระยาจึงตามไปรบผีเลยถูกบั่น (ลูกศร) พิษของผีตายเสียในที่นั้น พวกเสนาว้ามายักษ์จึงเอาศพกลับคืนมายังเมืองเสฐฎบุรี เอาศพไว้นอกเวียง นางอุทุมพะภายมเหสีทราบข่าวผัวตายก็เสียใจมาก ร้องไห้ร้องห่มคร่ำครวญว่า “ผัวรักก็แม่เฮย ผัวแบ่งอแม่เฮย” จึงเกิดเป็นมูลเหตุที่ให้มีการ “ชอน” ขึ้น และใช้ชอนในงานศพ ต่อมา ก็ได้มีผู้ดัดแปลงเพลงชอนทำนองอื่นๆ ขึ้นอีก และใช้ในงานอื่นๆ ได้เช่น

งานทำบุญปอย ชื่นบ้านใหม่ แต่งงาน ฯลฯ เพลงซอจึง
 วัฒนาการขึ้นมาเรื่อยๆ และคัดแปลงได้แม้กระทั่งเพลง
 รำวง และสากล

อย่างไรก็ตาม เชื่อว่าประเพณีการซอนี้ คงเป็นการ
 เล่นรื่นเริงของชาวไทยเผ่าไทยยวน หรือโยนก หรือ
 ไทยเมือง (ไท่มุง) มาแต่ครั้งตั้งถิ่นฐานอยู่ในดินแดนตอน
 ใต้ของประเทศจีนแล้ว และปรากฏว่าพวกไทยลื้อซึ่งเป็น
 พวกไทยเผ่าหนึ่ง ที่มีความเป็นอยู่และวัฒนธรรมอย่างเดียวกับ
 ไทยภาคเหนือ และอพยพเข้ามาตอนหลัง ก็มีการขับลำ
 นำซอเป็นการบันเทิงประจำชาติเช่นเดียวกันด้วย.

เข้านันทขิล

ประเพณี “เข้านันทขิล” ก็คือการสักการบูชา
เสาหลักเมืองนั่นเอง คำว่า “นันทขิล” ตามคำอธิบายใน
พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พิมพ์เมื่อ พ.ศ.
๒๔๙๓ ว่า น. เสาหรือหลักหน้าประตูเมือง, หลักเมือง
เสาเขื่อน เสาอินทขิลหรือเสาหลักเมืองของเชียงใหม่
ตั้งอยู่ภายในวัดเจดีย์หลวง อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัด
เชียงใหม่ ซึ่งเป็นวัดที่สร้างขึ้นในรัชสมัยของพระเจ้า
แสนเมืองมา กษัตริย์รัชกาลที่ ๘ แห่งราชวงศ์เมงราย
ซึ่งครองอาณาจักรลานนาไทย

พระองค์ทรงสร้างวัดนี้เมื่อ พ.ศ. ๑๙๕๕ ก็
เมื่อ ๕๕๔ ปีล่วงมาแล้ว (นับถึงปีพ.ศ. ๒๕๐๙) เสาอินทขิล
นี้อยู่ในมณฑปจตุรมุขวิหารทางค่านใต้ เสาหน้ก่อด้วยอิฐถือ
ปูน และกล่าวแต่เดิมอยู่ที่วัดสะเทือเมือง (หรือวัดอินทขิล)
ซึ่งเป็นทีตั้งหอประชุมคิโลกราช ข้างศาลากลางจังหวัด

ปัจจุบัน ครั้นต่อมาในสมัยพระเจ้ากาวิละครองเมืองเชียงใหม่ ก็ได้ให้ย้ายเสาชินทขิลมาอยู่ที่วัดนี้ และได้บูรณะปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๔๓ เสาชินทขิลเป็นเสาหลักเมือง คู่บ้านคู่เมืองเชียงใหม่ เป็นที่เคารพสักการะและนับถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่รวมวิญญาณของชาวเมืองและบรรพบุรุษในอดีต เป็นปูชนียสถานสำคัญของเมืองเชียงใหม่

ในสมัยก่อน ได้มีการทำพิธีสัการะบูชาเสาชินทขิลเป็นประจำทุกปี การทำพิธีดังกล่าวนี้ มักจะทำกันในปลายเดือน ๘ เหนือข้างแรมแก่ ๆ ในวันเริ่มทำพิธีนี้ พวกชาวบ้านชาวเมืองทั้งเฒ่าแก่ หนุ่มสาวก็จะพากันนำเอาดอกไม้ธูปเทียน น้ำมันสั้มปล้อย ใต้อานหรือภาชนะไปทำการสรงสัการะบูชา การทำพิธีดังกล่าวนี้ มักจะเริ่มทำในวันแรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๘ เหนือ และเสร็จเอาเมื่อวันขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๙ เหนือ เป็นประจำทุกปี จึงเรียกกันว่า “เดือน ๘ เข้า เดือน ๙ ออก”

ในระหว่างการทำพิธีนี้ เขาจะจัดให้มีขบวนเมือง และมีช่างฟ้อนหอกฟ้อนดาบสังเวทเพยกาอารักษ์ ๘ (เสือ)

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๑๐๓

บ้านผี (เสือ) เมือง หรือพูดอย่างพื้นเมืองว่า เจนบ้านเจนเมือง และในเมื่อถึงกำหนดพิธีนี้ทุกๆ ปี พวกช่างชอที่อยู่ในเมืองเชียงใหม่ทุกคน ไม่ว่าจะอยู่ห่างไกลสักเพียงไร จะต้องเดินทางมารวมกันที่เสาอินทขิล และผลัดกันชอเป็นพิธีกรรมถวาย หากช่างชอคนใดไม่มาในงานนี้ก็จะถูกแอนตึไม่มีคนไปจ้างชอจนตลอดชีวิต แต่ปัจจุบันประเพณีนี้ได้เลิกไปเสียแล้ว

ในสมัยที่เชียงใหม่ยังมีเจ้าผู้ครองนคร ก่อนที่จะเริ่มทำพิธีเข้าอินทขิล ก็จะมีคนเอาเช้งใหญ่ไปขอเรียไรผักปลาอาหารจากชาวบ้าน ร้าน ตลาดทั่วไป ซึ่งทุกคนจะบริจาคให้ด้วยความเต็มใจ ผักปลาอาหารที่เขามาขอเรียไรไปนั้นก็เพื่อจะเอาไปปรุงอาหารเป็นเครื่องเช่นสังเวทย์ เทพยคา อารักษ์ พระเสือบ้านเสือเมือง (ทางเหนือเรียกว่า เจนบ้านเจนเมือง) และกุ่มภักดิ์ที่เผ่าว่าชาเสาอินทขิลอยู่นั้น ที่เหลือก็จะเอาเลี้ยงผู้ที่ไปร่วมในงาน ซึ่งจะมีพวกคามบ้านนอกมานอนค้างอ้างแรมร่วมงานด้วย เครื่องเช่นสังเวทย์ นอกจากอาหารที่เก็บจากชาวบ้านมาแล้ว ก็มีอาหารจำพวกเนื้อสัตว์ ซึ่งฆ่าสังเวทย์เป็นตัวๆ เช่น หมู, วัว, ควาย,

ไก่ เป็นต้น

นอกจากการสังเวชน์สรวงแล้ว ก็มีการอัญเชิญ
ผีบ้านผีเมือง เรียกว่า “อาซึกเจ้าหลวงคำเขียว เจ้าหลวง
คำแดงมาเข้าทรง” แลพวกเจ้านายที่เป็นเจ้าผู้ครองนคร
และญาติวงศ์ก็จะถามถึงความเป็นไปของบ้านเมืองว่าจะเป็น
เช่นไรต่อไป จะมีเหตุเภทภัยประการใดหรือไม่ ฝนฟ้า
และข้าวปลาอาหารจะบริบูรณ์หรือไม่หรืออย่างไร “คนทรง”
(หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ที่นั่ง หรือม้าขี่ของเจ้าพ่อ) ก็จะ
พยากรณ์ให้ทราบ เมื่อทราบว่าชาตของบ้านเมืองไม่สู้จะดี
นัก ก็จะมีการทำพิธีทางไสยศาสตร์แก้ไข เป็นการบักเบา
ให้เบาบางลง ซึ่งเรียกว่า มีการทำพิธี “สืบชาติเมือง”
(สืบ คำนี้หมายถึง ต่อ หมายถึงการต่ออายุเมือง) และก่อน
ที่จะมีทำพิธีเข้าอินทรีล ก็มีการเลี้ยงผีปู่แสะย่าแสะที่ดอยคำ
ก่อนด้วย

การทำพิธีดังกล่าวนี้ ในสมัยก่อนได้จัดทำกันเป็น
งานใหญ่และทำกันเป็นประจำทุกปี ในสมัยเกิดสงครามมหา
เอเชียบูรพา พิธีนี้ก็เลิกกันไป ปัจจุบัน เทศบาลนคร
เชียงใหม่ได้รื้อฟื้นจัดทำประเพณีขึ้นอีก แต่ทำเฉพาะการ

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๑๐๕

บูชาเสาอินทขิลเท่านั้น การเข้าทรงและอื่น ๆ นั้น เล็กกันไป เพราะประเพณีทุกอย่างย่อมวิวัฒนาการ ไป ตาม ความเจริญของบ้านเมือง ประเพณีเข้าอินทขิลนี้เป็นประเพณีที่แสดงถึงความสามัคคีของประชาชนพลเมือง ซึ่งจะมีประชาชนทั้งชายหญิงไปร่วมในพิธีนี้ทุกวันจนเสร็จงาน

ในก้นความเป็นมาของเสาอินทขิลนี้ เท่าที่ปรากฏในหนังสือตำนานสุวรรณคำแดง (พระมหาคหมั่น วัดเจ็ดยอดหลวง แปลจากอักษรพื้นเมือง) มีความดังนี้

ในกาลก่อนโน้น บริเวณที่ตั้งเมืองเชียงใหม่ เป็นที่ตั้งเมืองของพวกลัวะ และพวกลัวะที่อาศัยอยู่ในเมืองนั้น ถูกผีร้ายทำการรบกวนต่าง ๆ นานา ๆ เป็นที่เดือดร้อนทั่วทั้งเมือง พระอินทร์ทรงเล็งทิพยเนตรเห็นความเดือดร้อนของพลเมือง ก็คิดที่จะช่วยเหลือ โดยบอกให้ชาวเมืองถือศีลรักษาคำสัตย์ บ้านเมืองจึงจะรอดพ้นจากอันตราย ชาวเมืองก็เชื่อฟังและปฏิบัติตาม เมื่อพระอินทร์ทรงเห็นว่าชาวเมืองมีศีลมีสัตย์ดีแล้ว ก็บันดาลให้บ่อเงิน บ่อทอง และบ่อแก้วเกิดขึ้นภายในเมือง และให้ชาวเมืองอธิษฐานขอเอาตามความปรารถนา ในสมัยนั้น พวกชาวเมืองมีอยู่ ๙

ตระกูล คงจะเป็นตระกูลใหญ่ทำนองเดียวกับพวกแปะแซ่ของพวกจีน พวกลัวะ ๔ ตระกูลนั้น ก็แบ่งพวกออกเป็น ๓ หมู่ๆ ละ ๓ ตระกูล คอยอยู่เฝ้ารักษาบ่อเงิน, บ่อทอง, บ่อแก้วนั้น พวกลัวะทั้ง ๔ ตระกูลนี้เอง ที่ทำให้เมืองนี้ได้ชื่อว่า “เมืองนพบุรี”

ต่อมา พวกลัวะ ๔ ตระกูลนั้น ได้สร้างเวียงสวนคอกขึ้นอีก และอาศัยอยู่ภายในเมืองนี้ด้วยความเจริญเป็นเวลานาน และต่างก็มีความสุข เพราะมีของทิพย์เกิดขึ้นในบ้านเมืองของตน บ้านเมืองมีความอุดมสมบูรณ์ดี

ต่อจากนั้น ข่าวความอุดมสมบูรณ์ของเมืองนพบุรีที่มีบ่อเงินบ่อทอง บ่อแก้ว ของทิพย์เกิดขึ้นในเมืองก็เป็นที่เลื่องลือทั่วไปตามบ้านเมืองต่างๆ ทั้งใกล้เคียงและห่างไกล พวกหัวเมืองต่างๆ ที่ได้ข่าวก็จัดแต่งทัพเป็นกองศึกยกมาจะชิงเอาบ่อเงิน บ่อทอง และบ่อแก้ว พวกชาวเมืองได้ทราบข่าวศึกดังนั้น ก็มีความตกใจและชยาคหัวนเกรงในการศึก จึงนำความไปแจ้งให้แก่ฤาษีที่มาจำศีลภาวนาอยู่ที่นั่นให้ช่วยเหลือ ฤาษีจึงนำเอาความไปกราบทูลให้พระอินทร์ทรงทราบ พระอินทร์จึงให้เรียกกุมภภักษ์ ๒ คนนั้น

มา แล้วให้ไปซุกเอาเสื่ออินทิลเล่มกลางใส่สาแหรกเหล็ก
ให้ยักษ์ ๒ คนหอบลงไปฝังไว้ที่เมืองนพบุรี เสื่ออินทิลที่นี้
ว่าเดิมอยู่บนสวรรค์ และมีอยู่ด้วยกับหลายเล่มๆ ที่เอามาฝัง
ที่เมืองนพบุรีนี้ว่าเป็นเล่มกลาง

ด้วยอิทธิอำนาจของเสื่ออินทิลนี้เอง บ้านกาลให้
พวกข้าศึกที่ยาของทัพมาชิงเอาเมืองนพบุรีนั้น กลายร่างเป็น
พ่อค้าไปหัด และเมื่อพวกพ่อค้าเหล่านี้เข้าไปในเมือง
พวกเจ้าของเมืองก็ถามว่า ท่านมีความประสงค์ต้องการสิ่ง
ไรหรือ พวกพ่อค้าก็ตอบว่าพวกเรามีความต้องการอยาก
ได้แก้วเงินและทองในเมืองของท่าน พวกชาวเมืองก็ตอบ
ว่า พวกท่านอยากได้สิ่งใด ก็ให้อริษฐานเอาตามความ
ปรารถนาเถิด ขอแต่ให้พวกท่านรักษาความสัตย์ ขะสิ่งใด
ก็จงเอาสิ่งนั้น อย่าได้ละโมภในสิ่งอื่นด้วยก็แล้วกัน

พวกพ่อค้าได้ยินดังนั้น ก็มีความดีใจต่างก็ตั้งสัจ—
อริษฐานบูชาขอแก้ว เงิน ทองตามความปรารถนาพวกพ่อ
ค้าเหล่านี้ได้มาอริษฐานขออยู่ทุกปี นางคนก็ทำพิธีบูชาขอ
เอาตามพิธีการของพวกเจ้าของ นางคนก็ถือวิสาสะหยิบเอาไป
เสียเฉยๆ ไม่ปฏิบัติบูชาและมีหนายังเอาท่อนไม้ ก้อนอิฐ

ก้อนหินและอาคมของโสโครกขวางทั้งคามบริเวณนั้น และ
ไม่ทำพิธีกรรมบวงสรวงยักษ์กุมภัณฑ์สองคน ซึ่งเผ่าอยู่ที่
นั้น กุมภัณฑ์สองคนเห็นว่าพวกนั้นไม่มีความนับถือตนก็
โมโห จึงพากันหามเอาเสาอินทขีลกลับขึ้นไปบนสวรรค์เสีย
และแต่นั้นมาบ่เงิน บ่ทอง และบ่แก้วก็เสื่อมความศักดิ์
สิทธิ์ไป คนพวกนั้นจะไปขอเอาสิ่งใดก็ไม่ได้ พวกพ่อค้า
เหล่านั้นก็เลยขาดลาภ และต่างก็พากันกลับไปยังบ้านเมือง
ของตนเสีย

ครั้งนั้น มีลัษผู้เฒ่าผู้หนึ่ง เคยไปสักการะบูชาเสา
อินทขีลเสมอ วันหนึ่งก็เอาดอกไม้ธูปเทียนจะไปบูชาเสา
อินทขีล ก็ปรากฏว่ายักษ์สองคนนั้นหามกลับไปบนสวรรค์
เสียแล้ว ลัษผู้เฒ่าคนนั้นก็มีความเสียใจมากจึงร้องไห้ร้อง
ห่มต่างๆ นานา และละจากบรรพชิตไปถือเพศเป็นชีปะขาว
บำเพ็ญศีลภาวนาอยู่ไ้คั้นยงนั้น เป็นเวลานานถึง ๒ ปี ก็
มีพระเถระเจ้าองค์หนึ่งจาริกมาแต่ป่าหิมพานต์ มาทำนาย
ว่า ต่อไปบ้านเมืองนี้จะถึงกาลวิบัติ พวกลัษได้ยินดังนั้น
ก็มีความเกรงกลัวเป็นอันมาก จึงขอร้องให้พระเถระเจ้าองค์
นั้นช่วยเหลือให้พ้นภัยพิบัติ พระเถระเจ้าก็รับปากว่าจะช่วย

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๑๐๙

เหลือ และได้ขึ้นไปขอความช่วยเหลือจากพระอินทร์อีก

พระอินทร์ก็บอกว่า ให้พวกชาวเมืองหลืออย่างชาว (กะทะใหญ่) หนา ๘ นิ้วมือขวาง กว้าง ๔ ศอก ขุดหลุม ลึก ๘ ศอก แล้วปั้นรูปสัตว์ทุกอย่างที่มีในโลกนี้อย่างละ ๑ คู่ ปั้นรูปคนทั้งหลายให้ครบร้อยเอ็ดเจ็ดภาษา ปั้นรูปช้างคู่ หนึ่ง ม้าคู่หนึ่ง แล้วเอารูปปั้นเหล่านี้ใส่ลงในกะทะเอาลงฝัง ในหลุมนั้น แล้วก่ออิฐถมไว้ แล้วให้ก่อเสาดินทิลไว้เบื้อง บน และให้ทำพิธีสักการะบูชา ให้เหมือนกับเสาดินทิล จริงๆ เด็ด บ้านเมืองจึงจะพ้นภัยพิบัติได้

พระเถรเจ้าก็นำความมาแจ้งแก่ชาวเมืองให้ทราบ พวกชาวเมืองได้ทราบดังนั้นก็ปฏิบัติตามคำของ พระ อินทร์ ทุกประการ แต่นั้นมา และได้ทำพิธีบวงสรวง สักการะบูชา เสาดินทิล และรูปกุมภัณฑ์ที่สร้างเทียมไว้นั้นมิได้ขาดบ้าน เมืองก็รอดพ้นจากภัยพิบัติและเจริญรุ่งเรืองขึ้น แต่นั้นมาจึง มีประเพณี ทำพิธีสักการะบูชาเสาดินทิลมาตราប់กระทั่งทุก วัน

ครั้นต่อมา ในสมัยพระเจ้ากาวิละได้ครองเมืองเชียงใหม่ ในวันเสาร์เดือน ๗ (เหนือ) ขึ้น ๑๑ ค่ำ ปีวอกโทศก

จุลศักราช ๑๑๖๒ (พ.ศ. ๒๓๔๓) พระองค์ทรงให้สร้าง
รูปกุมภัณฑ์และถวายไว้พร้อมกับเสออินทิลนั้นด้วย

ตามตำนานที่กล่าวมานั้น เป็นเรื่องที่ไม่น่าจะเป็น
ไปได้และไม่น่าเชื่อ เข้าใจว่าผู้แต่งตำนานคงต้องการให้
ประชาชนพลเมืองมีความเคารพนับถือว่า เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์
จึงแต่งตำนานไว้อย่างพิสดาร เพื่อเป็นการส่งเสริมศรัทธา
ปลาทะของชาวเมือง แต่อย่างไรก็ตามจากปากคำของผู้
เฒ่าผู้แก่ที่ควรเชื่อถือได้เล่าว่า ในสมัยก่อนนับถือกันว่า
ศักดิ์สิทธิ์จริงเพราะเคยปรากฏว่า มีเจ้าขายก่วยเตี่ยวเร่
ขายเมื่อมาถึงตรงนั้นอยากบัสสาวะจึงเข้าไปบัสสาวะ ทัน
ใดนั้นเอง ฟุ้งซ่านที่ดำรงอยู่บนต้นไม้ยางก็บินลงมารุมตอย
เจ้าก่วยอาการปางตาย นอกจากนั้นยังเคยมีผีเข้าไปล้วง
ละเมิดหรือทำสกปรก แล้วก็มิอันเป็นเจ็บป่วยไปหลาย
คน ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าอัศจรรย์

ต่อมา ครอบาเดิมเจ้าอาวาสวัดแสนฝาง ซึ่งเป็นผู้มี
ชื่อเสียงในทางไสยศาสตร์ในครั้งนั้น เห็นว่ากุมภัณฑ์เขียน
นักจึงทำพิธีทางไสยศาสตร์ ทัดศีรชะกุมภัณฑ์ออกเสียแล้ว
ก่อใหม่ เพื่อให้คลายความขลัง นับแต่นั้นมากุมภัณฑ์ก็ ลย
ลดความเขียนมาจนกระทั่งบัดนี้.

แฮกนา

ประเพณีแฮกนาหรือแลกนาของชาวเหนือนี้ คงนับถือและทำกันมาเป็นเวลาช้านานหลายพันปีมาแล้ว เพราะชนชาติไทยเรา เป็นชนชาติที่มีอาชีพในทางเกษตรกรรม และทำการปลูกข้าวเป็นอาหารหลักตลอดมา ในหนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือนกล่าวไว้ว่า “การแรกนาที่ต้องเป็นธุระของผู้ซึ่งเป็นใหญ่ในแผ่นดิน เป็นธรรมเนียมมีมาแต่โบราณ เช่น ในเมืองจีนสี่พันปีล่วงมาแล้ว พระเจ้าแผ่นดินก็ทรงลงไถนาเองเป็นคราวแรก พระมหาลี้เอี้ยงตัวโหม่ส่วนจดหมายเหตุเรื่องราวอันใดในประเทศสยามนี้ ที่มีปรากฏอยู่ในการแรกนาก็มีอยู่เสมอเป็นนิจ ไม่มีเวลาเว้นว่างด้วยการซึ่งผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดินลงมือทำเองเช่นนี้ก็เพื่อจะให้เป็นตัวอย่างแก่ราษฎร” และทางภาคกลางก็ปรากฏว่ามีมาสัสมัยกรุงสโขทัยสมัยกรุงศรีอยุธยา และตลอดมาจนกระทั่งสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงประ

กอบพระราชพิธีประจำปี เรียกว่า พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญอันเป็นประเพณีพิธีของพราหมณ์ และต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๔ ได้เพิ่มพระราชพิธีที่ชมงคลอันเป็นพิธีสงฆ์เพิ่มเข้ามาอีกพิธีหนึ่ง และกระทำเนื่องกันเป็นงานเดียวเรียกว่า “พระราชพิธีที่ชมงคล จรดพระนังคัลแรกนาขวัญ”

ทั้งกล่าวมานี้ เป็นพระราชพิธีของหลวง แต่ที่จะเล่าต่อไปนี้เป็นประเพณีของชาวบ้านตามท้องถิ่นภาคเหนือ เป็นพิธีที่ทำกันง่ายๆ และทำเป็นส่วนตัว มีหนังสือตำนานพื้นเมือง (ปื๊บหนังสือตัวเมือง) ซึ่งมีตามบ้านนอกกล่าวถึงตำนานพิธีการแหกนา หรือแรกนาตามแบบชาวบ้านนี้ว่า ในสมัยเมื่อพระนางจามเทวีมาครองเมืองหริภุญชัยนั้น ในสมัยนั้นมี ขุนหลวงผู้หนึ่งเป็นหัวหน้าของชนเผ่าลัวะหรือละว้า ซึ่งเป็นเจ้าของดินแดนในภาคเหนือนี้มาแต่บรรพกาลโพ้น ขุนหลวงผู้นี้มีนามว่า ขุนหลวงมะลังกะ (หรือขุนหลวงวิลังกะ) ตั้งเมืองอยู่ทางทิศเหนือของคอยหลวง ที่ชื่อว่าอุซุ บัพพะคา ก็คือคอยสุเทพ

เมื่อถึงฤดูกาลทำนา ขุนหลวงผู้นี้ก็จัดให้มีพิธีการแหก

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๑๑๓

นาซันก่อนในเนื้อหาของตนเอง ก็เลือกเนื้อหาที่อยู่ในที่ราบดี และเป็นจุดศูนย์กลางของนาแปลงนั้น เมื่อได้สถานที่แล้วก็ให้ปลูกปรางค์ขึ้นให้ชักราชวัตรฉัตรธง เป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้างประมาณ ๒ วา ยาวประมาณ ๒ วา ภายในทำร่างร้านไว้สูงขนาดเพียงตา จักกะทง (ตะตวง) ใส่อาหารหวานคาว หมาก พลู กล้วย อ้อย เมี่ยง บุหรี่ ใส่ให้พร้อม ๕ กระทง นำไปวางไว้บนแท่นที่ร่างร้านนั้น และกระทงอีกอันหนึ่ง ทำเป็นกระทงเล็กวางไว้บนพื้นดิน ตรงเสาแท่นบูชานั้น กระทงอันเล็กนี้สำหรับบูชาแม่พระธรณีเจ้าที่เจ้ายักษ์ ที่ตรงกลางร้านนั้นจะมีไม้ไผ่รวก (ไม้ซวก) กัดยาวทั้งเล่ม ให้ยาวประมาณ ๘ ศอก ไม่ต้องตัดใบที่ยอดทิ้ง เอาไปปักไว้ที่ตรงกลางอย่างเสาวร และเลาะรานกิ่งออกเสียหมด เว้นแต่ยอดเท่านั้นตรงปลายไม้รวกจะมีกาแหลว (หรือเจลาว ทำด้วยไม้ทอก) ฐานเป็นรูปขนาดใหญ่มักห้อยไว้ และมีตอกดักเป็นรูปลูกโซ่ห้อยลงมาสองเส้นเรียกว่าสร้อยสังวาลย์ ปลายสร้อยดักด้วยตอกนี้จะมีไม้แกะสลักเป็นรูปปลาสองตัวเรียกว่า ปลาในคำ กับปลากั้งห้อยกวัดแกว่งอยู่ และจะมีกระทงอีกอันหนึ่งบรรจุด้วยอาหารคาวหวาน

มดติดกับเสาธงนั้น เพื่อบูชาแก่พระแม่โพสพผู้ให้กำเนิดข้าว นอกจากนั้นก็มีเหล้า ๑ ไห ไก่ต้ม ๑ คู่ สำหรับบวงสรวงเทวดาอารักษ์

สำหรับตาแหลวหรือเฉลวนั้น เมื่อถึงฤดูปลูกข้าวเสร็จจากหว่านหรือปักดำแล้ว พวกชาวนาแกก็จะทำตาแหลวหรือเฉลวนไว้ที่หัวนา ต้นเหตุประเพณีการทำตาแหลวหรือเฉลวนมีอยู่ว่า

ในสมัยเจ้าขุนทิงไค้ครองเมืองเชียงเวือง (เมืองร้างอยู่ท้องที่อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย) ได้ทรงอนุญาตให้สัตว์ป่าต่างๆ ให้เข้ามาหากินในเมืองอย่างเสรี ทั้งนี้เพราะเจ้าขุนทิงเป็นบุตรของนางผีเสื้อ ซึ่งเป็นหัวหน้าของสัตว์ป่าทั้งปวง เมื่อสัตว์ป่าเข้ามาในเมืองเห็นพืชพันธุ์ธัญญาหาร หญ้า ข้าวน้ำบริบูรณ์ก็เข้าไปกกกกินเสียหายมากนัก พวกเจ้าของไร่นาจึงไปร้องเรียนต่อเจ้าขุนทิงๆ ก็ไม่ให้ทำอันตรายแก่สัตว์เหล่านั้น แต่มีรับสั่งให้ชาวไร่ชาวนาทำรั้วกันเอาไว้ แต่สัตว์เหล่านั้นก็ยังเข้าไปกินได้ เจ้าขุนทิงจึงมีรับสั่งให้แหลว (คือเหยี่ยว เมืองเหนือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า รุ้ง หรือ ชู้ง) มาอยู่เฝ้ารักษา แต่สัตว์เหล่านั้นก็ยังเข้าไป

กินข้าวและพืชผลได้อีก ชาวเมืองได้รับความเดือดร้อนจะ
ฆ่าสัตว์เหล่านั้นก็ฆ่าไม่ได้ เพราะขุนทั้งไม่อนุญาตเกรง
อาชญา จึงพากันไปร้องทุกข์อีก เจ้าขุนทั้งจึงประกาศให้
ชาวไร่ชาวนาไปเอาไม้ไผ่มาสานเป็นตาข่ายกัน แล้วปักไว้ที่
หัวไร่ปลายนา และให้บอกกล่าวทำให้เหลวรุ่งเผ่าไร่เผ่านา
เกิดสัตว์ทั้งหลายอย่ามาควนอีกเลย แต่นั้นมาสัตว์ทั้งหลาย
ก็ไม่ได้มารบกวน จึงเป็นประเพณีการทำคำเหลวหรือเจลว
ปักไว้ที่หัวไร่หัวนามาจนทุกวันนี้

จะได้กล่าวถึงการแยกนาต่อไป เมื่อเตรียมการเสร็จ
เรียบร้อยแล้ว พ่อขุนหลวงมิตลักษะผู้เป็นประธานในพิธีก็
อ่านโองการบวงสรวง พระธรณี เจ้าที่ ท้าวทั้งสี่ และแม่
โพสพเมื่อทำพิธีสักการบูชาเสร็จแล้วก็ส่งเกตุศรร้อยสัง-
วาลย์ที่บูชาแม่โพสพเป็นการเสี่ยงทาย เมื่อศรร้อยสังวาลย์
ยาวก็ทายว่า ปีนน้ำท่าจะบริบูรณ์ ข้าวจะได้ผลดี หากสั้น
น้ำจะน้อย แล้วให้หญิงสาวพรหมจารีนั่งขาวห่มขาวเข้าไป
เสี่ยงทายเม็กข้าว หยิบเม็กข้าวที่ใส่ภาชนะบูชาไว้นั้นมาเสี่ยง
ทายดู หากได้คู่ก็ทายว่าปีนี้ข้าวกล้าในนาจะได้ผลเต็มที่หาก
ได้แม่เล็กมาก็ทายว่าข้าวกล้าจะได้ครึ่งเสียครึ่ง ข้าวที่เอามา

เสียงทนายจะใช้หัวนในบริเวณที่ทำพิธีแฮกน่านนี้ สำหรับ
เจลวนั้น ยังใช้ปากตามมุมเขตแดนนาของตนที่สัมพันธ์ด้วย
พร้อมกับต้นคอกชนิดหนึ่งเรียกว่า “เอื้องหมายน” การที่
เอาเจลวหรือคำแหลวไปปักไว้ตามสัมพันธ์นี้ ก็มีกิจอยู่ว่า
เพื่อป้องกันสัตว์และภัยต่างๆ ที่จะได้รับจากสัตว์ที่เป็นศัตรู
ของพืชข้าวนี้เอง

การแฮกน่านจะทำเมื่อมีการหว่านกล้าและเมื่อกล้า
มีอายุครบ ๑ เดือนแล้ว ก็จะถอนเอาไปปลูกได้ ส่วนการ
เลือกวันดีสำหรับการหว่านกล้าและค่านานนี้ ถือเอาว่าเจ้า
ของน่านนั้นเกิดวันไหน ก็เอาวันนั้นเป็นวันลงมือหว่านกล้า
และค่านา และการปลูกครั้งแรกต้องปลูกในบริเวณที่ทำ
พิธีแฮกนา ซึ่งการปลูกจะต้องปลูก ๙ กอ เป็นการเอาฤกษ์
ก่อน ในระหว่างที่ปลูกข้าว ๙ กอนี้จะต้องกล่าวไตรสรณา
คมไปจนครบ ๙ กอ เมื่อได้ทำพิธีปลูกแฮกนาแล้ว ก็เริ่ม
ค่านากันต่อไปจนกว่าจะเสร็จ

ประเพณีเกี่ยวกับการทำนาของชาวเหนือนี้ ยังมีอีก
หลายประการ เช่น มีการทำพิธีบูชาทุ่งนาสู่ขวัญควาย และ
เรียกขวัญข้าวในเวลาเอาข้าวขึ้นยังขึ้นฉางอีกด้วย.

พิธีสู่ขวัญควาย

พิธีสู่ขวัญควาย ก็คือการเรียกขวัญควายนั่นเอง พิธีสู่ขวัญควายนี้จะทำเมื่อฤดูท่ว่านดำเสร็จไปแล้ว ซึ่งเป็นเวลาหลังจากที่การไถคราดอันเป็นภาระหนักที่ต้องใช้ควายไถนา ชาวนาผู้เป็นเจ้าของได้ระลึกถึงคุณของสัตว์เลี้ยงที่ได้รับใช้มาอย่างหนัก และเป็นการขอมาโทษที่ได้ทุบตีหรือด่าว่าในระหว่างที่ใช้งานหนัก อันเป็นการแสดงออกถึงความกตัญญู กตเวทีของมนุษย์ที่มีต่อสัตว์เดรัจฉาน แสดงออกถึงจิตใจอันสูงส่งของชาวไทยในภาคเหนือ

การทำพิธีสู่ขวัญควายนี้ จะต้องเตรียมดอกไม้ ธูป เทียน ขนมหมากรุก บุหรี่ เมี่ยง กล้วย อ้อย น้ำขมิ้น ส้มป่อยสำหรับประพรมควาย ก้ายขาวาวประมาณ ๒ กีบ ให้มีเส้นก้ายรวมทั้งหมด ๓๒ เส้น อันหมายถึงว่า ทั้งสัตว์และคนมีขวัญเท่ากัน คือ ๓๒ ขวัญ ก้ายขาวนี้ไว้สำหรับใช้ผูกที่เขาคาว ไก่ต้ม ๑ ตัว และ หน่ออ่อน ๑ หาบ

ทอดไม้และรูปเทียนจะใช้ใบทองตำกรวยใส่ไว้

เมื่อเตรียมสิ่งของดังกล่าวแล้ว ก็เอาไปจัดทำพิธี
ใกล้ ๆ กับโรงควาย แล้วก็นำควายที่จะเข้าพิธีรับขวัญหรือ
สู่ขวัญนี้ไปผูกไว้ใกล้ ๆ ที่ทำพิธี แล้วอาจารย์ (อาจารย์วัด
หรืออาจารย์ประจำหมู่บ้าน ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญในทางพิธี
กรรมต่าง ๆ ในภาคเหนือจะมีประจำทุก ๆ หมู่บ้าน) ก็จะ
อ่านคำสู่ขวัญควาย ซึ่งร้อยกรองเป็นภาษาพื้นเมือง กล่าว
พรรณนาถึงบุญคุณของควายที่ได้ช่วยในการทำนา จน สำ เร็จ
ก้วยดี และขอขมาโทษที่ได้กล่าวทักทายในระหว่างทำ
งาน และกล่าวสู่ขวัญควาย !

เมื่ออาจารย์กล่าวคำสู่ขวัญเสร็จเรียบร้อยแล้ว ผู้
เป็นเจ้าของก็จะเอาน้ำขมิ้นส้มป่อยไปประพรมควาย และ
เอากรวยทอดไม้ไปผูกติดที่เขาควาทองสองข้างก้วยก้วยคิบสี่
ขาที่เตรียมไว้ เป็นเสร็จพิธี.

ประเพณีส่งเคราะห์

การ “ส่งเคราะห์” เป็นการทำพิธีทางไสยศาสตร์อย่างหนึ่งของชาวลานนาไทย ซึ่งหมายถึงการทำพิธีเช่น สรงเสดาะเคราะห์ด้วยการบูชา บัดเป่าให้เคราะห์ร้ายนั้นกลายเป็นดีได้ ซึ่งมักจะนิยมทำกันเมื่อคนใดคนหนึ่งเจ็บป่วยหรือมีอาเพศเหตุร้ายประการใดประการหนึ่งเกิดขึ้น โดยเชื่อกันว่า การทำพิธี “ส่งเคราะห์” นี้ช่วยทำให้ผู้เจ็บป่วยหรือผู้ที่ต้องเหตุร้ายประการใดประการหนึ่งนั้นทุเลาหรือรอดพ้นจากอันตรายที่จะเกิดขึ้นนั้นได้ ในอดีต การทำพิธี “ส่งเคราะห์” นี้นิยมทำกันมาก แต่ปัจจุบันการทำพิธีดังกล่าวนี้ ออกจะ เลือน ๆ ไป เสีย แล้ว คงมีผู้เชื่อลืออยู่ก็แต่ผู้เฒ่าผู้แก่ คนโบราณ แลตามชนบทบ้านนอกที่ห่างไกลจากแสง เสียง อัน เข้าย ชวน ของ นาคธรรมเท้านัน

แลถ้การ “ส่งเคราะห์” ที่ว่านี้ ก็ ใช่ว่าจะทำกันได้ทุกคน

ก็หาไม่ ผู้ที่จะเป็นกนประกอบพิธีต้องเป็นผู้เฒ่าผู้แก่แลเคยผ่านการบวชเรียนถือศีลกินเพลมาแล้ว และต้องเป็น “หนาน” (ผู้ที่ลาสิกขาจากเพศภิกษุ) และเป็นผู้นิยมเกรงครคในทางไสยศาสตร์จนเป็นที่นับถือของชาวบ้าน เขาถือว่าคนที่ไม่ได้ผ่านการบวชเรียนจนเป็น “หนาน” มาแล้วจะเป็นอาจารย์ไม่ได้ ซึ่งคงจะถือว่าผ่านการศึกษามาไม่เพียงพอที่จะสมควรรับตำแหน่งนั้น

การจำกัดคุณสมบัติของผู้ที่จะเป็น “อาจารย์” ต้องเป็น “หนาน” นี้ถือกันมาแต่โบราณแล้ว จนมีคำพังเพยที่พอกันจนติดปากสืบ ๆ กันว่า “บ่ดีเอน้อยเป็นอาจารย์ บ่ดีเอนานเป็นแก้วัด” (“แก้วัด” ก็หมายถึงมรรคทายกนั่นเอง) ที่ไม่เอา “หนาน” เป็น “แก้วัด” ก็เพราะคนสมัยก่อนเชื่อกันว่า ตามธรรมดาผู้ที่บวชเรียนมานาน ๆ นั้นใจเยือกเย็น จะทำหน้าที่มรรคทายกซึ่งต้องใช้ความว่องไวปราดเปรียวในการวิ่งเต้นไม่ได้

เมื่อเป็นที่เข้าใจว่าผู้เป็น “อาจารย์” ทำพิธี “ส่ง” จะต้องมียศก็เป็น “หนาน” แล้ว ก็จะขอเล่าถึงการทำพิธีต่อไป การทำพิธี “ส่ง” นี้จะทำการก็ต่อเมื่อคนใดคนหนึ่งใน

ครอบครัวเกิดเจ็บป่วยถึงล้มหมอนนอนเสื่อ รักษาพยาบาลกันหลายเวลาอาการก็ไม่ทุเลาเบาบางลง นอกจากมีแต่ทรงกับทรุด ผู้เป็นพ่อแม่ พี่น้อง หรือสามีภรรยาของผู้ป่วยก็จะไป “กูเมื่อ” คือให้หมอดู ดูว่าชะตาโรชะของผู้ป่วยเป็นอย่างไร ต้องพระเคราะห์หรือถูกภูตผีปีศาจทิศไหนทำเอา โดยมากผู้ที่ไปเป็น “อาจารย์” ก็มักจะมีวิชาทางคุโชนเคราะห์ได้อีกโสดหนึ่งด้วย แต่คนเรานั้นเมื่อล้มเจ็บลงละก็หมายถึงมีเคราะห์เข้าแทรกกันทั้งนั้นแหละ เมื่อพ่อหมอลงเลขผานาที่ดูแล้วก็จะบอกให้ญาติของผู้ป่วยเลยว่า ถูกผีหรือรุกขเทวดาที่นั่นที่นั่นทำเอาจะต้องทำพิธี “เสกชะเคราะห์” ด้วย การ “ส่ง” เครื่องเช่นสรวงไปถวายเพื่อเจ้าหรือผีที่ว่าจะได้คลายพิโรธโกรธเคือง แล้วอาจจะหายเจ็บป่วยได้

การส่งเคราะห์นั้นมียู่ด้วยกันหลายอย่าง มีชื่อเรียกต่าง ๆ กันว่า ส่งเคราะห์นารา, ส่งตัวโจน, ส่งแกน ส่งท้าวทั้งสี่ (จุลโลกบาล) ส่งผีกะยักษ์ ฯลฯ การทำพิธี “ส่ง” แต่ละพิธีก็ไม่สู้ผิดกันเท่าไรนัก คือก่อนที่จะเริ่มทำพิธีก็มีการเตรียมของเครื่องเช่น และมีการ “ตั้งขัน” (คือยกครู) ให้ผู้เป็นอาจารย์เสียก่อน เครื่อง “ตั้งขัน” มักจะมีหมากพลู

บุหรี ผ้าขาว ผ้าแดง และเงินค่าครู ซึ่งแล้วแต่ผู้เป็น
“อาจารย์” จะบอกให้

แต่ก่อนนี้ค่ายกครูจะมีมูลค่า “กึ่งวัน” (หกสตางค์)
“วัน” (เฟื้องหรือ ๑๒ สตางค์) ขึ้นไปจนถึง ๑-๒-๓-๖
แถม (รูเปีย) แต่ปัจจุบันค่าครองชีพสูง ค่าขึ้นตังก็เลยเพิ่ม
ขึ้นจากหกสตางค์เป็น ๓ บาท ๖ บาท ๑๒ บาทตามลำดับ
และเครื่องยกครูนอกจากที่กล่าวนี้ ก็มีอีกอย่างหนึ่งที่ขาด
ไม่ได้คือเหล้า ๑ ขวดห้าช้อย (ขวดเบียร์เล็ก) หรือ ๑ ขวด
ปุ่น (ขวดเบียร์ใหญ่) ซึ่งเมื่อทำพิธีเสร็จเรียบร้อยแล้ว
“อาจารย์” ก็จะรินดื่มพอเป็นพิธีแล้วก็แจกกันดื่ม แต่หาก
“อาจารย์” เกิดเป็นนักดื่มแล้วก็ไม่ค่อยจะชอบรินเหล้า
แจกจ่ายให้ใครอีก เพราะเป็นการเปลืองโควตาของแกเข้า

เมื่อเตรียมเครื่องยกครูหรือพุดอย่างคนเมืองว่า “ตั้ง
ขัน” แล้วก็มี การเตรียมเครื่องเช่นที่จะทำพิธีส่งเครื่องเช่นนี้
“อาจารย์” จะบอกให้ว่าต้องเตรียมอะไรบ้าง แต่โดยมาก
มักจะมี “ตุ้” ก็ตรงสามเหลี่ยมชายธงขนาดเล็กๆ กว้างประ

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๑๒๓

มาณ ๒ นิ้วทำด้วยกระดาษสีต่างๆ แต่มักจะมีสีขาว สีแดง สีดำ สีเหลือง สีอื่นไม่ค่อยจะใช้กัน “ตุง” ที่ว่านี้อาจารย์จะบอกให้ทราบว่าย่างไหนสีไหนใช้กี่ตัว แต่จำนวนที่ใช้มักจะใช้ ๓-๖-๙-๑๒ ซึ่งจะมีความหมายอย่างไหนนั้นข้าพเจ้าไม่ขออธิบายเพราะ ไม่มีความรู้ในทางนี้ เมื่อถามๆ คุณาก็ตอบไม่ถูกเหมือนกัน เขาตอบได้แต่เพียงว่า ในตำราระบุไว้อย่างนี้ก็ทำตามตำราก็แล้วกัน

นอกจากเตรียม “ตุง” แล้วก็เตรียมอย่างอื่นอีกเช่น หาคินเหนียวมาปั้นเป็นรูปคนบ้าง รูปสัตว์ต่างๆ เช่น วัว ควาย เสือ งู ไก่ ช้าง บ้างและจัดหากล้วยอ้อย หมาก พริก บุหรี่ เมี่ยง ข้าวสุก จำพวกอาหารก็มีแกงคืบ แกงสุก ขนมหวาน สิ่งเล็กๆน้อยๆเตรียมไว้ บางรายที่เป็น “สั่ฝักะยักษ์” ก็มักจะมีเนื้อสดๆ หั่นเป็นชิ้นเล็กๆ ใส่ลงไปด้วย เมื่อเตรียมเครื่องเช่นเสร็จและถูกต้องตามตำหรับของท่าน “อาจารย์” แล้ว อาจารย์ก็จะให้ไปตั้งภาบนกล้วย มาทำเป็นกะทงรูปสี่เหลี่ยมจะมีขนาดกว้างยาวเท่าไหนนั้นหรือใช้กี่อันก็ต้องแล้วแต่ท่านอาจารย์จะบอกให้เหมือนกันแต่มักจะมีขนาดกว้างยาวตั้งแต่ ๑ คืบ จนถึง ๒ ศอก ซึ่งเป็น

ขนาดใหญ่ที่ใหญ่สุด แล้วจัดการกรทุบถ้วยไม้และใบทอง
 เสียให้ที แล้วก็นำเครื่องเช่นที่จักเตรียมไว้ใส่ลงไปในกะทง
 หรือเรียกอย่างคนเมืองเหนือว่า “สะตวง” เมื่อจักเครื่อง
 เช่นและ “สะตวง” เรียบร้อยแล้วอาจารย์ก็จะนำเอากะทง
 หรือสะตวงไปยังทางสามแพร่ง หรือสี่แพร่ง หรือทิศใดทิศ
 หนึ่งที่ไม่ถูกกับลัทธิของคนป่วย ซึ่งอาจารย์จะทราบได้ว่า
 ทิศไหนตามที่ไต่ลงดวงชะตาคนป่วยอยู่แล้ว เมื่อไปถึงที่ๆ
 ต้องการ แล้วอาจารย์ก็จะเอาผ้าขาวม้าพาดสไบเฉียงจุกรูป
 เทียน บูชาภูมิ เทวดาทามธรรมเนียมแล้วก็เอา “สะตวง”
 มายกทุบขึ้นเหนือศีรษะกล่าวอาราธนาเชื้อเชิญให้ภูมิเทวดา
 อารักษ์มารับเครื่องเช่นแล้ววางไว้ แล้วก็นำเอาตำราสมุท
 ข่อย (ปั๊บหนังสา) มากางออกอ่านคำโองการสังเวทด้วย
 เสียงอันกังซัดถ้อยซัดคำ

ในคำโองการนั้นมักจะระบุชื่อของผู้ป่วยด้วยว่า ขอ
 สังเวทให้ผีคนนั้น ๆ และขอให้หายเจ็บป่วยเสีย บางทีก็
 แข่งภูมิผีปศาจด้วยว่าเป็นผีตะกระตะกราม เมื่ออยากจะกิน
 (เครื่องเช่น) ก็กินเสีย และเมื่อกินแล้วก็ให้ไปเสียทางอื่น
 อย่ามารบกวนอีก และเมื่อจะไปก็จงนำพยากรณ์ร้ายของคน

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๑๒๕

บวชไปเสียด้วย ค่ายาฆ่ากรวยอีกต่อไป บางทีก็เป็นคำ
ขอสมลาโทษว่าหากผู้บวชได้ฝึกพลัง ล่วง เกิน ไป ด้วย ประ
การใด ๆ โดยไม่ได้เจตนาหรือเจตนาก็ตาม ขอย้ำได้ดี
โทษโกรธเคือง เมื่อได้ส่งเครื่องสังเวชน์เสร็จให้แล้ว
ก็ขอให้หายเจ็บไข้โดยเร็ววันเถิด เมื่อทำพิธีเสร็จแล้วก็ทั้ง
“สะทวง” ไว้ที่นั่นเอง บ่อยให้พวกคนกวหรือสนั้จัดการ
กับสิ่งของที่อยู่ใน “สะทวง” นั้นต่อไป เป็นเสร็จพิธี แล้ว
อาจารย์ก็จะกลับมาบ้านของคนบวช ปลด “ขันตั้ง” ไปจัด
การเสียตามระเบียบ บางรายก็อาจมีการผูกมือให้คนบวช
เป็นการบ่มรุงขวัญและบำรุงกำลังใจด้วย

การส่งเคราะห์ที่ถือกันว่าร้ายแรงกว่าอย่างอื่นก็คือ
การส่ง แถน คำว่า “ส่งแถน” นี้เพี้ยนมาจากคำว่า “เทียน”
ซึ่งหมายถึง “ฟ้า” คนโบราณเชื่อกันว่าบรรพบุรุษของ
มนุษย์ทุกคนอยู่บนสวรรค์ชั้นฟ้าโน้น เรียกกันว่า “ปู่แถน
ย่าแถน” ซึ่งมีอำนาจที่จะบันดาลให้มนุษย์เกิดเจ็บป่วยและ
มีอันเป็นต่าง ๆ นา ๆ ได้ หากได้ทำการส่งเครื่องเช่นสังเว
ชน์ให้เป็นการสมลาโทษแล้ว หาก “ปู่แถนย่าแถน” ให้อภัยโทษหนักนั้นก็จะกลับเป็นเบาบางลงได้ แต่หาก “ปู่
แถน ย่าแถน” ไม่ให้อภัยแล้วอาจถึงแก่ชีวิตได้.

ขึ้นท้าวทั้งสี่

เป็นที่ยอมรับกันอยู่แล้วว่าชนชาติไทยของเรา แต่โบราณกาลมาแล้ว มีการนับถือผีสงเทวดา (Animism) เป็นธรรมชาติจิตใจ แม้เราจะนับถือพุทธศาสนาในกาลต่อมา แต่ก็หาได้ทอดทิ้งพิธีกรรมต่าง ๆ อันเนื่องมาจากลัทธิการนับถือผีสงเทวดาไม่ แม้กระทั่งทุกวันนี้ ไม่ว่าไทยในภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ยังมีการนับถือผีสงเทวดาอยู่ เช่น จะเห็นมีการสร้างศาลพระภูมิกันทั่วไป แม้ตามสถานที่ราชการ และบ้านเรือนราษฎรทั่วไป ในที่นี้จะได้เล่าถึงพิธีกรรมต่าง ๆ ของชาวเหนือ ซึ่งมีอยู่หลายประการด้วยกัน

พิธีกรรมที่จะได้กล่าวต่อไปนี้เป็นพิธีกรรมแบบชาวบ้าน ซึ่งนับถือและปฏิบัติกันมาช้านานแล้ว แม้กระทั่งทุกวันนี้ ตามชนบทนอกเมืองก็ยังคงปฏิบัติกันอยู่ตามความ

เชื่อดีของคน ว่าหากได้ปฏิบัติตามฮีตขอยของคนแล้ว ก็
สามารถขจัดบั๊กเป้าหรือบันทาลให้ชีวิตของ ตน นั้น ประ สพ
ความสุขความเจริญตลอดไป แต่จะต้องมีคน ๆ หนึ่งในหมู่
บ้านนั้น ๆ เรียกกันว่า “ปู่อาจารย์” ทำหน้าที่นี้ และผู้
ไปขอร้องมาให้ “อาจารย์” ทำพิธี ก็จะต้องเสียค่าบริการ
และ “ขันตั้ง” ให้ด้วย ค่าบริการนั้น บางคนก็กำหนดไว้ว่า
เป็นเงินเท่าไร และมีอะไรบ้าง ส่วน “ขันตั้ง” หรือขันยก
ครุ่นั้น ต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของเขา เช่น จะต้องมีข้าว
ทอดทอดไม้ รูปเทียน สุราหนึ่งขวด และเงินจำนวนหนึ่ง ถึง
แค่ ๖-๑๒-๑๘ บาท เป็นต้น และอาจมีหมากร้อยเป็นสาย
เรียกว่า “หมากไหม” อีก ตามแต่กำหนด แต่ “อาจารย์”
บางคนรับแต่ค่า “ขันตั้ง” เท่านั้น ค่าบริการไม่คิด

“อาจารย์” ผู้ทำพิธีกรรมเหล่านี้ จะต้องได้รับสืบทอด
มรดกในการศึกษาเล่าเรียนการทำพิธีกรรมต่าง ๆ กันแล้ว
มาจากบรรพบุรุษของตน หรือไม่ก็เป็นผู้สนใจในพิธีกรรม
เหล่านี้ก็ศึกษาเล่าเรียนเอาตามคำหรับตำรา ซึ่งเกจิอาจารย์
ได้เรียบเรียงและจดบันทึกไว้เป็นตัวอักษร พิมพ์ลง ใบบน
สมุดข่อย ที่เรียกกันว่า “ปืบนั่งสา” (ลงแห่งเรียกปืบนั่ง

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๑๒๙

หรือปล้น) ซึ่งมีอยู่ทั่วไปตามชนบทบ้านนอก ซึ่งในตำรา
ทั้งกล่าวนี้ จะแจกแจงวิธีการต่างๆ อย่างครบถ้วน ส่วน
ผู้เป็น “อาจารย์” ก็จะคอยแนะนำให้ผู้จัดทำๆ ตามให้ครบ
พิธี ซึ่งจะมีสิ่งของต่างๆ ประกอบในพิธีด้วย ทั้งจะได้กล่าว
เป็นอย่างๆ ไป และผู้เป็น “อาจารย์” มีหน้าที่เป็นผู้อ่าน
โองการจากในตำรา ซึ่งอ่านเป็นสำเนียงพื้นเมืองและเป็นทำ
นองบ้าง จากถ้อยคำที่เป็นคาถาอาคมบ้าง เป็นคำร่ายกรอง
ขึ้นบ้าง ตามที่เกจิอาจารย์แต่งไว้เท่านั้น จะขอเล่าถึงพิธี
กรรมต่อไป ถัดนี้...

ขันข้าวทวงผี

เมื่อจะมีงานมงคลทุกอย่าง เป็นอันว่า งานทำบุญ
ปอยหลวง (งานเฉลิมฉลองสมโภชการก่อสร้างต่างๆ เช่น
กุฏิ วิหาร อุโบสถ กำแพงวัด หรือโรงเรียน งานที่ทำ
บุญฉลองเป็นมหกรรมนี้ เรียกว่า ปอยหลวง) และงานทำ
บุญปอยน้อย (คืองานบวชเณร หรือที่ทางเหนือเรียกว่าบวช
พระหรือบวชลูกแก้ว หรืออุปสมบท) งานปลุกเอวีนหรือ

ขึ้นบ้านใหม่ ฯลฯ พิธีกรรมอันแรกที่ชาวเมืองเหนือจะจัดทำ ก่อนพิธีอื่นๆ ก็คือ การทำพิธีขึ้นท้าวทั้งสี่เสียก่อน

ท้าวทั้งสี่ที่กล่าวนี้ก็คือท้าวจุลโลกบาล ซึ่งหมายถึง ท้าวมหาราชสี่องค์ อันประจำอยู่บนสวรรค์ชั้นต้นที่เรียกกันว่าชั้นจาตุมหาราชิกา แปลว่าสวรรค์อันเป็นที่อยู่ของท้าวทั้งสี่ มีท้าวธตรฐ, ท้าววิรูปักษ์, ท้าววิรูปหก และท้าวกุเวรนั่นเอง ทั้งนี้ เพื่อขอความคุ้มครองป้องกันภัยอันตรายต่างๆ จากท่านมิให้เกิดการเสียหายใดๆ ขึ้น และขอให้เกิดแต่ศิริมงคลยิ่งๆ ขึ้นไป

พิธีขึ้นท้าวทั้งสี่นี้มักจะทำกันตอนเริ่มงาน ก่อนที่จะทำพิธีอื่นๆ เพราะถือว่าต้องบอกกล่าวให้เทวดาผู้รักษาทิศทั้งสี่ทราบเสียก่อนที่จะเริ่มทำงานใด การประกอบพิธีก็จะเลือกมุมโคมมุมหนึ่งของบ้าน หรือบริเวณที่จะมีการประกอบพิธีนั้น ส่วนมากมักจะเป็นทางทิศตะวันออกหรือทางคานหัวนอน เมื่อเลือกสถานที่ได้แล้วก็จะหาไม้หรือท่อนกล้วยมาทำเป็นเสาทั้งต้นเดียว สูงเลยเอวมีไม้ไขว้ทำเป็นรูปกากะบาก มีฐานสำหรับวางกระทง (หรือที่ทางภาคเหนือเรียกว่า สะตวง) ใส่เครื่องสังเวยเทวดาทิศสี่ทิศ เครื่องสังเวยก็

มีดอกไม้ รูป เทียน หมาก เมี่ยง บุหรี่ ขนมข้าวต้ม
 ช่อ (ทางเมืองเหนือออกเสียงเป็น จ้อ ถือว่าเป็นรูปทรงสาม
 เหลี่ยมเล็ก ค้วยกระชายสีต่างๆ) สิ่งดังกล่าวนี้ใส่กระถง
 แล้ววางไว้บนฐานตั้งสี่ทิศ และวางทรงยอดตรงกลางข้างบน
 สูงกว่าของท้าวทั้งสี่ประมาณ ๑ คืบเศษๆ ทรงยอดเสากลาง
 นี้ เป็นที่สำหรับวางกระถงหรือเสตวงของพระอินทร์ ซึ่ง
 เป็นองค์ประมุขของเทวดาทั้งหลายส่วนฐานที่เบื้องล่าง ก็จะ
 วางกระถงหรือเสตวงอีกอันหนึ่ง อันนี้สำหรับแม่ธรณีเจ้า
 ที่เจ้าทางรวมความแล้ว การวางกระถงหรือเสตวงสำหรับ
 ชุนท้าวทั้งสี่นี้ต้องเตรียมกระถงไว้ ๖ อันดังกล่าวแล้ว และ
 เสาสำหรับทำพิธีชุนท้าวทั้งสี่นี้ ลางแห่งเขาจะทำกันไว้อย่าง
 ถาวรเลยก็เกียวก เพื่อเวลามิงานจะต้องไม่เสียเวลาทำขึ้นใหม่
 และแม้แต่ในวัดลางแห่งก็มีที่สำหรับชุนท้าวทั้งสี่นี้ไว้ ซึ่ง
 แม้จะรู้จักอยู่ว่าเป็นลัทธิศาสนาพราหมณ์ก็ตาม แต่ศาสนา
 พุทธกับพราหมณ์นั้นปนกันมานานนักหนาแล้ว ยากที่จะ
 แยกออกจากกันอย่างเด็ดขาดได้ เพราะความเชื่อในวิถี
 ชีวิตของประชาชนชาวไทยเราเนี่ย เชื่อถือกันมาแต่อดีต
 แล้ว.

การจัดกระถงและของสังเว

เมื่อเตรียมสถานที่แล้ว ก็เตรียมสิ่งของที่จะทำพิธี เช่นสรวงสังเวบูชาเทวคา คือทำกระถง (สะทวง) ทางเหนือนิยมทำด้วยกาบกล้วย ทำเป็นรูปสี่เหลี่ยม ใหญ่หรือเล็กตามขนาดที่ต้องการ ใช้ไม้เสียบเป็นพื้นปูด้วยใบตองกล้วย สำหรับวางสิ่งของเครื่องเช่นสังเวบูชา ซึ่งประกอบด้วย หมาก พลู บุหรี่ เมี่ยง กล้วย อ้อย แกงส้ม แกงหวาน ข้าว ขนม น้ำ ข้าวตอกดอกไม้ รูป เทียน และช่อตุง (คำว่าช่อ คือธงสามชาย ตุง คือธงประจักษ์อันเล็ก ๆ) ช่อและตุงทำด้วยกระดาษสาหรือกระดาษสีต่าง ๆ ตามจำนวนที่อาจารย์บอกให้ สิ่งของเหล่านี้เอาสิ่งละอันพันละน้อยใส่ลงไปในกระถง

เมื่อเอาสิ่งของทั้งกล่าวใส่ลงในกระถงเสร็จแล้ว ก็นำไปวางไว้บนที่จัดไว้ แล้วอาจารย์ก็จุดรูปเทียนบอกกล่าว และอาจารย์ก็จะเอาปื๊บหน้า (สมุดข่อยซึ่งเป็นคำร่ำคำ

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๑๓๓

อ่านโองการ) มาทางต่อหน้าชั้นครู ซึ่งมีข้าวตอกคอกไม้ และเงินค่าครู (ขันตั้ง) จำนวนหนึ่ง แล้วก็อ่านคำโองการ กวैयाเสี่ยงอันตังพอสมกวร พิศการตั้งกล่าวนั้น เป็นหน้าที่ ของอาจารย์โดยเฉพาะ เจ้าของบ้านมีแต่จักเตรียมสิ่งของ ให้เท่านั้น เมื่ออาจารย์อ่านโองการเสร็จก็เป็นเสร็จพิธี.

พิธีส่งหีบส่งคอน

พิธีส่งหีบส่งคอนเป็นพิธีสำหรับเด็ก ทำนองเดียวกันกับพิธีทั้งชาวแม่ฮ่องสอนทางภาคกลาง แต่พิธีการอาจผิดแผกกันบ้าง ความมุ่งหมายของการทำพิธีส่งหีบส่งคอนนี้มีอยู่ว่าตามธรรมดาเด็ก ๆ ที่เกิดมาในโลกมนุษย์นี้ จะต้องมีพ่อเกิดแม่เกิดอยู่ในโลกอื่นหรือเบื้องบนด้วยกันทุกคน เมื่อเด็กลงมาเกิดในมนุษย์โลก พ่อเกิดแม่เกิดที่อยู่เบื้องบนก็มักจะมาติดตามรบกวน เพื่อจะมารับเอาเด็กนั้นคืนไป และมักจะมารบกวนเด็กทำให้เป็นเด็กชั้โรค ช้ออันมักจะร้องให้รบกวนพ่อแม่ในเวลากลางคืน ที่สุดเด็กก็จะเจ็บป่วยกระเสาะกระแสะรักษาไม่รู้จักหาย ที่จะตายไปในต่อมา เด็กที่ว่ายอยู่ในระยะเวลาที่พ่อเกิดแม่เกิดมารบกวนนี้ นับแต่กลอดจนถึงอายุ ๖-๗ ขวบ แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่า จะต้องทำพิธีนี้ทุกคนไป เขาจะทำพิธีก็ต่อเมื่อเด็กคนนั้นมีอาการดัง

กล่าว ซึ่งเมื่อทำพิธีส่งหาบส่งคอนแล้ว เด็กกลางคนก็จะหาย
ป่วยเป็นปกติทั้ง แต่กลางคนก็หนีความตายไม่พ้น

พิธีกรรมทั้งกล่าว ก็จะมี “อาจารย์” เป็นผู้ประกอบ
พิธีให้ โดยทางพ่อแม่ของเด็กจะต้องเตรียมเช่นสร้างสังเว
ให้ คือมีกระบุง (ทางเหนือเรียก เปียก) ขนาดเล็ก ๆ หรือ
ใช้สานกล้วยไม้ตอกก็ได้ ๑ คู่ กับ ๑ ใบ ๑ คู่ นั้นใช้สำหรับ
หาบ ส่วน ๑ ใบนั้นใช้สำหรับคอน และมีไม้คานเล็กสำหรับ
หาบและคอนกล้วย ในกระบุงนั้นก็จะมีเครื่องเช่น เช่นแกง
ส้ม แกงหวาน หมาก เมี่ยง บุรี ขนมห ข้าวต้ม ข้าวทอดทอด
ไม้ และข่อ (ธงสามชาย) และมีเทียนสำหรับจุดบอกกล่าวที่
หาบ ๑ เล่ม คอน ๑ เล่ม

เมื่อเตรียมของเสร็จแล้วก็จะเรียกเด็กที่ป่วยนั้นมานั่ง
ตรงหน้า ประนมมือแก่ออกมีหาบและคอนวางไว้เบื้องหน้า
แล้วอาจารย์ก็จะเอาขันกรูมาตั้ง และทางสมุคช้อยอ่านคำ
เช่นสังเวพ่อเกิดแม่เกิดให้มารับเครื่องเช่นสังเว และขอ
ให้เด็กนั้นมีอายุมันยืนยาว หายจากโรกภัยต่าง ๆ เสีย เมื่อ
เสร็จพิธีแล้ว ก็จะเอาหาบและคอนนั้นไปห้อยไว้ที่มุมรั้นนอก
บ้าน ส่วนมากมักจะห้อยตรงทางสามแพร่งสี่แพร่ง แล้ว

อาจจะมีการผูกมือเด็กเป็นการรับขวัญ.

ฮ้องขวัญหรือเฮียกขวัญ

“ฮ้องขวัญหรือเฮียกขวัญ” ก็คือพิธีเรียกขวัญนั่นเอง ความมุ่งหมายของการทำพิธีนี้มีอยู่ว่า ตามธรรมดาคนมนุษย์เราทุกคนจะต้องมีขวัญประจำตัวอยู่ ๓๒ ขวัญ และขวัญก็ตกลงนั้นมักจะเกล็ดเป็ดเป้งไปในเมื่อเราเกิดการตกใจอย่างใหญ่หลวงที่สุดในชีวิต ชนิดที่เรียกว่า “ตกใจจนขวัญหาย” จะทำให้มีจิตใจอันไม่สงบ เมื่อเป็นเช่นนี้ก็จะต้องทำพิธีฮ้องขวัญหรือเรียกขวัญขึ้น เพื่อรับขวัญให้กลับคืนมาโดยสมบูรณ์ และการทำพิธีฮ้องขวัญนั้นนอกจากคนที่ประสบกับการตกต่ำ ก็มีคนที่เจ็บไข้ได้ป่วยที่จะต้องล้มหมอนนอนเสื่อเป็นเวลาแรมเดือน ก็จะมีจิตใจอ่อนไหว ก็จะต้องทำพิธีเรียกขวัญด้วย

การ “ฮ้องขวัญ” จะต้องทำบายศรีทำนองเดียวกับบายศรีปากชาม แต่ทางเหนือนิยมทำบายศรีในขัน หรือที่เรียกว่า “สะหลุ” ทำด้วยเงินหรือเครื่องเงิน และมีพาน

รองรับอีกชั้นหนึ่ง มีข้าวปั้น กล้วย ๑ ใบ ไข่ต้ม ๑ ลูก และดอกไม้มารูปเทียน และค้ายาว สำหรับผูกมือ การทำบายศรีเห็นนิยมใช้ในการทำบุญอื่น ๆ เช่น ขึ้นเรือนใหม่ แต่งงาน เป็นต้น

การทำพิธีก็ต้องมีอาจารย์เป็นผู้กล่าวคำช้องขวัญด้วย ส่วนงานโหวตแบบโบราณที่เกจิอาจารย์แต่ง ไว้ อย่าง กล้องจอง และมีท่วงทำนองการอ่านอย่างน่าฟัง เพื่อให้คนที่ได้รับการ “ช้องขวัญ” เกิดกำลังใจขึ้น โหวตในการ “ช้องขวัญ” ก็มีอยู่ว่า ขวัญทั้ง ๓๒ ขวัญนั้นอยู่ในตัวบุคคลที่ไหนบ้าง และหากขวัญแห่งใดหายไปก็ขอให้กลับคืนมาอยู่กับเนื้อกับตัวเสีย การอ่านโองคาปรประมาณ ๑๐-๑๕ นาทีก็จบ แล้วอาจารย์ก็จะผูกมือให้ โดยผูกมือข้างซ้ายก่อน มีความว่า มัดมือซ้ายขวัญมา มัดมือขวาขวัญอยู่ ขอให้ขวัญจงกลับมากอยู่กับเนื้อกับตัวอย่าล่องลอยไปไหนอีก และขอให้มียาสมุนไพรยาวตลอดไปเทอญ เป็นจบพิธี การผูกมือต้องผูกทั้งสองข้าง บางคนก็จะผูกติดตัวไว้ถึง ๓ วันจึงเอาออก แต่เด็ก ๆ เห็นผูกจนค้ายกับสี่ขากลายเป็นสัตว์ไปก็มี.

ส่งแดน

การ “ส่งแดน” เป็นการ “ส่งเคราะห์” อีกแบบหนึ่ง การ “ส่งแดน” นี้จะทำเมื่อมีการเจ็บป่วยเกิดขึ้นแก่บุคคลในครอบครัว และเมื่อได้รักษาพยาบาลมาพอสมควรอาการก็ไม่ทุเลาลง มีแต่ทรงกับทรุด เช่นนี้ทามจารีตของคนเมือง (หรือไทยชนวน) ก็จะไปให้ “หมอเมือ” (หมอกุ) ตรวจดวงชะตาของผู้ป่วยว่า ชะตาจะถึงขาดหรือไม่ ดวงยังคี่อยู่ไหม หากหมอเห็นว่าเกณฑ์ชะตาค่อนข้างแย่ ก็จะพลิกตำราการ “ส่งแดน” ออกมาดู ว่าคนเกิดปีไหน อายุเท่าไร จะถึงขาด และจะต้องทำการ “ส่งแดน” เสกเคราะห์ และจะต้องทำพิธีอย่างไบบ้าง เรื่องนี้ก็ตกอยู่ในหน้าที่ของ “อาจารย์” หรือจะเรียกกันว่า “ปู่อาจารย์” เพราะส่วนมากพวกเป็น “อาจารย์หรือปู่อาจารย์” นี้ ก็จะเป็นผู้ที่เคยบวชพระมาก่อน อ่านหนังสือพื้นเมืองได้ และมีอายุเลยวัยกลางคนไปแล้ว

การที่มีการ “ส่งแทน” นี้ ตามที่ปรากฏในกัมภีร์พื้นเมือง ซึ่งคัดลอกสืบต่อกันมาช้านานแล้ว นั้นแสดงถึงความเชื่อถือของคนในยุคนั้นว่า เขาเชื่อกันว่ามนุษย์ชายหญิงคู่แรกของโลก ซึ่งเป็นบรรพบุรุษของมนุษย์ในปัจจุบันก็คือ “ปู่แทน-ย่าแทน” และเกิดมาตามปี่สิบสองนักษัตร ซึ่งปู่แทนย่าแทนจะได้กราไว้ว่า เมื่อมีอายุเท่านั้น จะเจ็บเป็นอย่างนั้น หากได้ส่งแทนเสียแล้ว จึงค่อยบันเทาหรือหายจากโรคพยาธินั้นๆ และควรจะให้ทานวัตถุสิ่งของนั้นๆ ไปให้ผู้ให้กำเนิด คือ “ปู่แทน-ย่าแทน”

ในกัมภีร์พื้นเมืองจะแจ้งรายละเอียดว่า ปีใด ผู้ใดเกิด ปีไหน ควรจะมีอายุเท่าไร เช่นว่า “ผู้ใดเกิดปีกตชะง้า (ปีมะเมีย) มักศอกงูมา ปีเต่าชะง้า ชีสำเภามา ปีกาบชะง้า ทานชีหมามา ปีระวายชะง้า ถือการะบัต (การะบัต) มา ชีหมาทางร่มมา ปีเป็กชะง้า ถือคากางร่มมา งูงัวถือไม้เท้า จากดินแดนมา มีสติปัญญา มักสอนท่าน พระยาภูริศาตกร บันแบ้ว หื้อแทนพ่อลงหล่อ ธาตุไฟใจรีบ (คือใจร้อน) ไม่กลัวใคร มีตัวไม่หมกไม่ไธ มักเป็นแผล ให้ส่งไปหาพ่อแม่ มีเบี้ย ๑,๐๐๐ ผ้าย ๑,๐๐๐ เกลือก้อนหนึ่ง ไก่สองตัว เป็ดตัวหนึ่ง ปลาตัวหนึ่ง ส่งเสีย จักมีข้าวของสมบัติ อายุได้

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๑๔๑

๒๙ ปี จักได้หนีเสียเจ้าที่อยู่ ๒๗ ปีหนหนึ่ง ๕๐ ปี จักตาย
ทั้งได้ส่งเสีย ก็จักอายุยืนไปอีก ๑๐ ปี ล้วนนั้นไปก็อยู่
ด้วยบุญแล ฯ”

การ “ส่งแทน” นี้ก็คล้ายกับการ “ต่ออายุ” แต่
การต่ออายุนั้น ทางเมืองเหนือมีอีกประเพณีหนึ่ง เรียกว่า
“สืบชาติ” มีพิธีการมากกว่านี้ และมีการสวดมนต์ (สวด
ปริตต์) ด้วย ซึ่งผู้เขียนจะได้นำมาเขียนเล่าสู่ท่านผู้อ่านอีก
ต่อไป ใคร่ขอกล่าวถึงคำว่า “แทน” ต่อไป

คำว่า “แทน” นี้เข้าใจว่ามาจากคำว่า “เทียน”
ซึ่งแปลว่า “ฟ้า” ตามภาษาจีนดังนั้น การส่งแทนนี้อาจ
เป็นการบูชา “ผีฟ้า” หรืออาจเป็นการสักการะบูชา
บรรพบุรุษของไทยยวน ซึ่งอพยพมาจากนครแทน เมือง
เดิมของไทยในอดีตกาลโผนก็เป็นได้

การ “ส่งแทน” นี้มีพิธีการเช่นเดียวกับการทำสะตาง
ขึ้นทั่วทั้งสี่ แต่เพิ่มจำนวนสิ่งของเครื่องบูชาเป็นอย่างละ
๑๒ (เห็นจะเพิ่มตามจำนวนปีนักษัตร) และใช้กินเหนียว
ปั้นรูปคน ๑ รูป (สมมุติเป็นคนบวชนอกจากนี้ก็มีสิ่งของตาม
ที่จะบูไว้ในคัมภีร์พื้นเมือง เช่นปีมะแม ถวายสังฆิน ๑ ผืนเงิน

๓ บาท คำ (ทองคำ) ๓ ชีก ไข่เหลืองตัวหนึ่ง เปีย ๑๐๐
ข้าวเปลือก ๑ ฉาง ข้าวสาร ๑ ฉาง (ที่ให้ส่งเป็นฉางนี้เขาก็
เลี้ยง คือทำเป็นรูปฉางเล็ก ๆ เช่นเกี่ยวกับการทำพิธีงเต็ก)
พริกหน่วยเกลือก่อนเป็นตัน ซึ่งคนเกิดแต่ละปีใช้เครื่องส่ง
ไม่เหมือนกัน บางคนก็มี หมู วัว ควาย ซึ่งเขาใช้กินเหนียว
บนแทนเอาทั้งสิ้น ส่วนผ้าชิ้นนั้นก็เอาชิ้นเล็ก ๆ ทำให้เป็น
รูปผ้าชิ้นตามต้องการ จากนั้นอาจารย์ก็จะนำเอาของทั้งกล่าว
ใส่ตะหวง นำมเวงต่อหน้าคนบวช อ่านคำโองการเช่น
สังเวทให้ปู่ย่าแก่มารับเครื่องเช่นสรวงสังเวท แล้วก็
ทรวงน้ำอุทิศให้ เสร็จพิธีนำเอาตะหวงไปแขวนไว้ที่รั้วบ้าน
ผู้บวช นางที่ผู้บวชถือในเรือนั้น ไม่จำเป็นบวชเสมอไป
เมื่อเขาดูตามชาตที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ เมื่อมีอายุถึงตามกำหนด
ที่กล่าวไว้ เขาก็จะทำพิธีส่งแทน เพื่อความสุขสวัสดิ์
ของตนเอง

พิธีกรรมของพื้นเมืองนี้ ยังมีอีกหลายประการ ทั้งที่
ผู้เขียนรวบรวมมาเขียนไว้ในหนังสือเล่มนี้ แต่ปัจจุบัน
ความเชื่อในพิธีกรรมดังกล่าวนี้ นับวันจะสูญหายไปเพราะ
เมื่อบ้านเมืองมีวิวัฒนาการเจริญขึ้น ความเชื่อของประชา

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๑๔๓

ชนก็เปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัย แต่ก็ยังมีอยู่บ้างตามบ้าน
นอกที่ห่างไกลจากแสงสีของนครธรรม และเป็นคนหัวเก่า
ที่ไม่ยอมทิ้งจารีตประเพณีเดิมอยู่เท่านั้น เท่าที่ผู้เขียนเขียน
มานี้ก็เพื่อประโยชน์ในการศึกษา “ความเชื่อดั้งเดิม” ของมวล
ชนในอดีต ซึ่งมีการนับถือในลัทธิผีสางเทวคา (Animism)
และมีพิธีกรรมบัตร์พัฒตามวิธีการของไสยศาสตร์มาก่อนเมื่อ
เรารับเอาพุทธศาสนามานับถือ ก็ได้มีนักปราชญ์กักแปลง
และปรับปรุงเอาพิธีการทางพุทธศาสนาให้เข้ากัน แต่พิธี
เดิมนั้น อาจเปลี่ยนแปลงไปกามอิทธิพลของพุทธศาสนา
อย่างไรก็ตามพิธีกรรมดังกล่าวมาแล้วนั้น แม้จะเป็นไปใน
ลัทธิการนับถือผีสางเทวคาก็ตาม แต่ก็ยังเป็นพิธีกรรมชนบ
ประเพณีที่เกี่ยวกับชีวิตของคนเมืองหรือไทยวนตลอดมา.

Δ ปล่อยโคมลอย

เมื่อถึงเดือนยี่เพ็ญ (เดือนสิบสองค่ำ) มีการลอยกระทง ก็มีการปล่อยโคมลอยเพื่อบูชาพระเกตุแก้วจุฬามณีด้วย.

Δ ^{๒๔} ฟอนผมด-ผีเม้ง

ฟอนผมดมักจะมีพิธีในเดือน ๙-๑๐ เหนือว่า เป็นผีของบรรพบุรุษ.

๒๒ พ่อนดาบ – พ่อเนเจิง

การพ้อนรำในภาคเหนือ นั้น มีหลาย อย่าง ด้วย กัน
และมีการพ้อนทั้งหญิงและชาย ทั้งพ้อนรวมกันและแยก
กันเป็นประเภทหญิงและชาย ได้จำแนกออกเป็นอย่าง ๆ
ดังนี้

๑. พ่อเนเจิง หรือตบมะผาบ ซึ่งเป็นการพ้อน
ของผู้ชาย ก่อนที่จะกล่าวต่อไป ขออธิบายความหมายของ
คำว่า “พ่อเนเจิง” ให้ท่านเข้าใจเสียก่อน การพ้อนเนเจิงก็คือ
การรำรำด้วยเชิงดาบ และมือเปล่า ในท่าทางต่างๆ ซึ่ง
มักจะแสดงออกในลีลาของนักรบ ซึ่งทำในการพ้อนเนเจิงนั้น
มีหลายสิบท่า มีชื่อเรียกต่าง ๆ กันตามท่าทาง รวมทั้งการ
ใช้ดาบและมือเปล่า สำหรับการใช้ดาบนั้น ก็ใช้ตั้งแต่ดาบ
เกี้ยว ดาบคู่ และใช้ดาบสี่เล่ม แปดเล่ม ๑๒ เล่ม ซึ่งผู้
พ้อนจะต้องมีความสามารถเป็นพิเศษ และก่อนที่จะมีการ
พ้อนเนเจิง ก็จะต้องมีการพ้อนตบมะผาบเสียก่อน การพ้อน

ทบมะผาบันี้ เป็นการพ้อนด้วยมือเปล่า ที่เป็นการยั่วชวนให้คู่ปรับกระษัตริย์บรรดาโทสะ ในอดีตสมัย การสู้รบกันนั้นใช้อาวุธสั้น เช่น หอก คาน แหวน หลาว เข้าโรมรันฟันแทงกัน โดยเหล่าทหารหาญ (โบราณเรียกกันว่า คนหาญ) จะร่วคานเข้าประกันเป็นคู่ๆ หรือไม่ก็ล่อกันด้วยมืออย่างอุตุตุ ใครก็ใครอยู่ ใครก็ไม่ก็มีฝีมือ ก็บาดเจ็บล้มตายไป ฉะนั้น ก่อนที่เขาจะสู้รบกันจะต้องมีการปลุกกำลังใจในระหว่างพรรคพวกให้กล้าหาญ เข้มแข็งพอที่จะเข้าประกันบานกันเสียก่อน โดยมีการทบมะผาในท่าทางต่าง ๆ และเป็นการยั่วปรับักษ์ให้เกิดความเดือดดาลยิ่งขึ้นด้วย และคนที่กำลังมีโทสะย่อมจะเสียเปรียบคนที่ใจเย็นกว่า และมีกษัตริย์ความยังคิด อันอาจให้เกิดความพลั้งเผลอพ่ายแพ้ได้ เมื่อมีการพ้อนทบมะผาแล้ว ก็จะมีการพ้อนเจิงประกอบอีกด้วย เมื่อเห็นว่ามีคามฮึกหาญพอแล้ว ก็เข้าปะทะกันได้ และการพ้อนเจิงนั้น อาจจะใช้มือเปล่าได้ในท่าทางต่าง ๆ ที่ต้องใช้ความรวดเร็ว ว่องไว และเกร็งกล้ามเนื้อทุกส่วน เป็นการปลุกตัวเองดังกล่าแล้ว.

การพ้อนเจิงหรือทบมะผา มีการก็กลองสะบัดชัย

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๑๔๗

ก็ในเวลาพื้อนด้วย การตีกลองสะบัดชัย ก็ใช้พลรบผลัดเปลี่ยนกันตี มีการให้ร้องปลุกใจ ยั่วยุประกอบด้วย

๒. พื้อนดาบ การพื้อนดาบนี้ พื้อนได้ทั้งผู้หญิงและผู้ชาย ส่วนมากก็เป็นการรำในท่าต่าง ๆ ใช้ดาบตั้งแต่ ๒ เล่ม ๔ เล่ม ๖ เล่ม ๘ เล่ม และที่เก่ง ๆ ก็สามารถใช้ได้ถึง ๑๒ เล่ม นอกจากพื้อนดาบ ก็อาจจะมีการรำหอก และง้าวอีกด้วย และบางท่าที่ใช้เป็นการต่อสู้กัน ซึ่งต่างฝ่ายก็จะมีลีลาการพื้อนอย่างน่าดู และน่าหวาดเสียว เพราะส่วนมากมักใช้ดาบจริง ๆ กัน หรือไม่ก็อาจใช้ดาบที่ทำด้วยหวายแทน แต่หากพลาคพลึงก็เจ็บตัวเหมือนกัน การพื้อนดาบนี้มีอยู่หลายสิบท่า และมีเชิงดาบต่าง ๆ กัน เช่น เชิงดาบเชียงแสน เชิงดาบแสนหวี (ไทยใหญ่) แต่ละเชิงมีลีลาการพื้อนผิดกัน เชิงดาบเชียงแสนนั้น เป็นของไทยตานนา แต่เชิงดาบแสนหวีนั้น เป็นเชิงดาบของพวกไทยใหญ่ (เงี้ยว - เงี้ยวเรียกดาบว่า แลว) พวกนี้กรบชาวแสนหวี นับเป็นนักดาบที่แคว้นกล้าเผ่าหนึ่งในประวัติศาสตร์ และสมัยเมื่อประมาณ ๒๐-๓๐ ปีมานี้ เคยมีครูดาบชาวแสนหวี (ไทยใหญ่) มารับจ้างสอนเชิงดาบแสนหวีให้แก่พวก

ชาวบ้านที่สนใจในอำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ และทราบว่ามี สล่าแสนหวี หรือครูคาบชาวแสนหวีผู้^๕ ได้มีครอบครัวอยู่ที่เมืองพร้าว จนตลอดชีวิต

ที่เชียงใหม่ในขณะนี้ มีนักคาบอยู่หลายคน และทั้งเป็นคณะ เช่น คณะฟ้าฮ่าม เคยไป^๖พ่อนคาบเชียงแสน ไชวในงานต่าง ๆ เช่น งานมาฆิการาสที่ถนนพัฒนาพงษ์ และงานต่าง ๆ ในเชียงใหม่ และเคยพ่อนถวายตัวต่อหน้าพระที่นั่ง ในคราวพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินีนาถ เสด็จประพาสเชียงใหม่ นับเป็นการฟื้นฟูศิลปการพ่อนคาบของพื้นเมืองไว้อย่างน่าชมเชย

นอกจากการพ่อนคาบ พ่อนเจิง ก็มีการพ่อนของสตรี ซึ่งบางครั้ง บุรุษก็พ่อนได้เช่นเดียวกัน ก็จะเห็นได้จากงานต้อนรับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็จะมีเจ้านายฝ่ายเหนือพ่อนนำเครื่องบายศรีไปทำพิธีสู่พระขวัญ ทุกครั้ง การพ่อนแบบนั้นใช้มือเปล่า และนางที่ก็สวมเล็บทำด้วยทองเหลือง เรียกว่า “^๗พ่อนเล็บ” ศิลการพ่อนว่า^๘นี้ มีหลายอย่าง เช่น ^๙พ่อนเมือง คือการพ่อนแบบพื้นเมือง, ^{๑๐}พ่อนม่าน คือพ่อนแบบพม่า, ^{๑๑}พ่อนเงี้ยว คือพ่อนแบบไทย

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๑๕๙

ใหญ่, พ่อนเทียน คือพ่อนแบบพื้นเมือง แต่ที่ผิดก็คือพ่อนในเวลากลางคืน ใช้หัวคิบเทียนที่จุดไว้ข้างละ ๑ เล่ม จะสวยงามมาก

การแต่งกายของช่างพ่อน ในการพ่อนเมืองหรือพ่อนเล็บนี้ ส่วนมากเป็นสตรีสาว มักจะแต่งกายแบบพื้นเมือง นุ่งผ้าซิ่นสีต่าง ๆ เป็นคู่ ๆ มีเชิง สวมเสื้อแขนยาว คอเป็นรูปตัว ว. หรือคอกลม เสื้อกับผ้าซิ่นจะใช้จะใช้สีเดียวกันเป็นชุด หรือคนละสี แล้วแต่จะให้สวยงามสดกงาม มีผ้าสะไบเฉียง เกด้าผมมวย เติบข้อเอื้องผิง หรืออื่นๆ

ในขณะที่กำลังรำว่า ก็มีกลองตึงนงบรรเลง ช่างพ่อนก็จะพ่อนรำไปตามลีลาและจังหวะ อ่อนช้อยสวยงาม ใบหน้าของช่างพ่อนสาวจะยิ้มแย้มลมัยอยู่ในที่ การพ่อนมีการแปรขบวนอย่างสวยงามน่าดูมาก กลองตึงนงที่บรรเลงประกอบการพ่อนนั้น ประกอบด้วยกลองยาว ๑ กลอง ตะโพน ๑ แ่น (ปี) ๒ ฉั่ว (ฉาบ) ๑ ฉิ่ง ๑ เวลาบรรเลงจะมีเสียงเป็นจังหวะ ...ตะ...ตึงนง...ตักตึงตักตึง... ตักตึงนง...ตลอดไปเรื่อยๆ และมีเสียงแ่น(ปี) และ ฉั่ว (ฉาบ) คอยชักจังหวะไว้ ในงานปอยหลวงหรือมีการ

แห่งครัวทาน (คือเครื่องไทยทาน) เช่น งานทอดกฐิน ผ้า
ป่า ก็จะมีการพ้อนนำหน้าขบวนครัวทานให้ชมด้วยทุกครั้ง
หากวัดใดไม่มีช่างพ้อนแล้วก็จะค้อยกว่าวัดอื่น ๆ ในเชียงใหม่
มีคณะช่างพ้อนที่มีชื่อคือ คณะวัดสุพรรณ คณะวัด
หมื่นสาร คณะวัดบวกรกร วลา ซึ่งจะมีการคัดเลือกเอา
เด็กรุ่นสาวในหมู่บ้าน ที่มีหน้าตาผิวพรรณดีมาหัดไว้ เมื่อ
รุ่นนั้นแต่งงานไปแล้ว ก็หารุ่นใหม่มาหัดอีก เป็นการรักษ
ชาติศิลปอันงดงามอ่อนช้อยนี้ไว้ ซึ่งเป็นที่น่าชมเชยมาก
และเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๗ ทราบว่า กรมศิลปากรจะได้จัด
สร้างโรงเรียนนาฏศิลป์ขึ้นที่เชียงใหม่ เพื่อเป็นการรักษ
ศิลปการพ้อนรำของภาคเหนือไว้ ซึ่งเป็นชาวที่น่ายินดีมาก
หากทางราชการจะจัดตั้งขึ้นแล้ว ก็จะรักษาศิลปการนาฏ
ศิลป์ของไทยเหนือไว้ได้เป็นอย่างดี

นอกจากการพ้อนดังกล่าวแล้ว ก็มีการพ้อนเช่นผี
เรียกว่า พ้อนผีผด การพ้อนผีผดนี้ เป็นการพ้อนเช่น
สรวงผีประจำตระกูล แต่ไม่ได้กระทำกันทั่วไป เพราะการ
พ้อนผีผดนี้ จะเป็นการพ้อนของพวกที่สืบเชื้อสายไปจาก
พวกเมงค (คือมอญ) ซึ่งเคยตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตจังหวัด

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๑๕๑

ลำพูนมาแต่กาลก่อน (อ่านเรื่องพ่อนผิมก-พ่อนผิมัง)

ประวัติและความเป็นมาของการพ่อน หอก พ่อน คาบ นั้น มีปรากฏในหนังสือตำนานสิงหนวัติ (ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๑) ว่า พระยาสามพระยาแม่ใน หรือพระเจ้าสามฝั่งแกน ได้ให้เจ้าขุนแสงผู้หลานไปตีเมืองยอง ซึ่งถูกพวกข่อยยึกครองไว้ เมื่อเจ้าขุนแสงขับไล่พวกข่อยออกไปแล้ว ก็ตั้งให้พระยายองเป็นที่พระยาอนุรุธ ให้รักษาพระมหาธาตุเจ้าจอมยอง ตามประเพณีที่พระยาอโศกราชได้ตั้งไว้ว่าเมืองยองเป็นเมืองข้าพระธาตุ ไม่ต้องเสียส่วยไรแก่อย่างไร แต่เมื่อถึงปีก็ให้ไปคารวะเจ้าขุนแสง ซึ่งครองเมืองเชียงแสน และพระเจ้าสามฝั่งแกน ยังเมืองเชียงใหม่ให้นำเอาช่างพ่อนหอกพ่อนคาบ ลง ไป พ่อน ถวาย ก่อ พระพัศตร์ก้วย และให้ถือเป็นประเพณีตลอดมา

ส่วนการพ่อนเล็บพ่อนเทียนนั้นคงมีมาช้านานแล้ว และต่อมาได้มีผู้คิดกันขึ้นใหม่ ในสมัยเจ้าแก้วนรรัฐฯ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์สุดท้าย ท่านได้ให้เหล่านาฏศิลป์ของท่าน ที่เรียกกันว่า ช่างพ่อนกุ่มหลวง นำเอาท่าเต้นของพวกชาวเขา คือพวกมูเซอร์มาดัดแปลงเป็นขบวนรำ

มูเซอร์ มีดนตรีประกอบด้วย การร่ำมูเซอร์นี้ใช้เท้าเขย่ง และขยับไปตามจังหวะเพลง หมุนตัวไปมา และมักนิยม รำเป็นรูปวงกลม เพราะพวกมูเซอร์นิยมเต้นรำรอบๆ กองไฟ ในเทศกาล “กินวอ” คือวันขึ้นปีใหม่ของเขา

เรื่องการฟ้อนรำของชาวเหนือที่กล่าวมานี้ อาจจะ มีการบกพร่อง เพราะความรู้ไม่เท่าถึง ก็ขอท่านผู้อ่าน โปรดให้อภัยด้วย

การละเล่นของพื้นเมือง

การละเล่นต่างๆ ของพื้นเมือง ของภาคเหนือมาแต่โบราณกาลนั้น มีอยู่หลายอย่างด้วยกันและยังไม่เคยมีการบันทึกไว้เป็นหลักฐานข้าพเจ้าได้สอบถามกับผู้เฒ่าผู้แก่ ก็ได้รับคำบอกเล่าว่า การละเล่นของพื้นเมืองแต่อดีตสมัยนั้นมีหลายอย่างด้วยกัน คือ

๑. ม้าจกคอก คือใช้คนเล่น ๓-๔ คนก็ได้ การเล่นคือใช้คนคอยเกาะไม้ไผ่แห้งแล้ว ก่อนหนึ่งยาวประมาณ ๑ วาเศษใช้ไม้ ๒ ท่อน สองคนจับปลายไม้ไว้คนละข้างแล้วใช้เกาะเป็นจังหวะ ๒ จังหวะแรกกระทบกับคานไม้ที่รองรับไม้ จังหวะที่ ๓ เอาไม้กระทบกับส่วนอีกคนหนึ่ง หรืออีก ๒ คน ก็จะเกินตามจังหวะเข้าออกไปในระหว่างร่องทรงกลางไม้ที่เกาะนั้น หากผิดจังหวะก็หมายถึงว่าไม้จะต้องเกาะคาตุ้ม

๒. เล่นหมากบ้ำ (คือสะบ้า)

๓. เล่นหมากกอน ซึ่งใช้เมล็ดมะขามใส่ถุงผ้าเล็กๆ ขนาดพอจับได้ การเล่นมักจะเล่นกันฝ่ายละ ๒ คน หรือว่านั้น ทั้งสองฝ่ายจะยืนห่างกันประมาณ ๒ วาเศษ และมีการโยนถุงหมากกอนไปมา หากใครรับไม่ได้ก็จะต้องถูกปรับหรือบังคับให้ดื่มน้ำ การเล่นมักจะเล่นในระหว่างหนุ่มสาวในคืนเดือนหงายตามลานบ้าน (ทางเหนือเรียกว่า ช่วงบ้าน) โดยหนุ่มสาวจะจับคู่กันเป็นคู่ๆ เล่นกันไป เทียวพาราสิกันไปอย่างสนุกสนาน และในเทศกาลตรุษสงกรานต์ก็เล่นเช่นเดียวกัน

๔. ตะกร้อ (เมืองเหนือเรียกว่าเล่น มะต้อ) วิธีเล่นก็เล่นเช่นเดียวกับทางภาคกลาง

๕. ชนไก่ การเล่นชนไก่ มักจะมีการพนันกันด้วย และวิธีเล่นค่อนข้างเช่นเดียวกับทางภาคกลางและภาคอื่นๆ

๖. ชนโค-กระบือ มักนิยมเล่นกันเป็นท้องถิ่น และมีการเดิมพันพนันกันด้วย

๗. ชนกว้าง กว้างคือตัวแมลงชนิดหนึ่ง คล้ายด้วงมะพร้าว แต่ไม่ใช่ด้วงมะพร้าวอย่างที่เข้าใจกัน แต่

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๑๕๕

ตัวมีขนาดเท่าเดียวกัน แต่มีเขายาวกว่า กว้างมีหลายชนิด เรียกกันว่ากว้างกิ (คือกว้างเขาสั้นนิดเดียว ชนิดนี้ไม่นิยมใช้ชนกัน เพราะเขาสั้นมาก) กว้างโซ้ง คือกว้างที่นิยมใช้ชนกัน มีเขายาวและมีสีต่างๆ เช่น สีแดงเข้ม เรียกว่า ผู้หาง หากสีดำเรียกว่า ผู้ชัก และอีกชนิดหนึ่งเรียกว่า กว้างแฉม นิยมใช้ชนเหมือนกัน แต่ตัวมักจะเล็กกว่ากว้างโซ้ง เป็นที่น่าสังเกตว่า กว้างตัวเมีย (หรือที่เรียกว่า กว้างแม่) นั้นไม่มีเขา ทางเหนือเรียกกว้างแม่อีลุ่ม กว้างโซ้งนี้เวลาเลี้ยงใช้เชือกเส้นเล็กๆ ผูกที่ปลายเขาซึ่งมีแฉกไว้แล้วมักไว้บนท่อนอ้อย กว้างชอบกินอ้อย กลัวย่น้ำว่า (ทางเหนือเรียกว่า กลัวยไ้) และบวบ (ทางเหนือเรียก มะนอย) กว้างสำหรับชน จะได้รับการเอาใจใส่จากเจ้าของเป็นอย่างดี มีการเอาน้ำเย็นพ่น เรียกว่า อาบน้ำกว้าง มีการเอาฝิ่งน้ำเหมย เรียกว่า เอาจ่ายเหมย ซึ่งถือว่ากว้างที่เอาจ่ายเหมยนั้นมักจะแข็งแรง และต้องระวังไม่ให้ใครเอายาฉุน (ยาสูบ) ไปให้มันกินน้ำยาฉุนเป็นอันขาด เพราะจะทำให้มันเมาน้ำยา ไม่มีแรงที่จะสู้กับคู่ต่อสู้

การเล่นชนกว้าง มักจะเล่นกันในราวเดือนตุลาคม

พฤศจิกายน ของทุกปี และต้องขออนุญาตจากทางบ้าน เมือง ทั้งเป็นบ่อนกว้าง นักชนกันสัปดาห์ละ ๒-๓ ครั้ง และมักจะมีนักเลงกว้างนำกว้างไปชนตามวันนัดอย่างคับ คั่ง และมีการพนันเอาเงินกันด้วย กว้างที่มีฝีมือดี ๆ ตัวหนึ่งๆ ราคาทั้งหลายร้อยบาท และเดิมพันนับเป็นร้อย-พันบาทขึ้นไป แต่กว้างจะมีชีวิตอยู่อย่างมากระยะไม่เกิน ๓ เดือน ก็ตายไปตามธรรมชาติ

วิธีชนกว้างนั้น จะต้องชนกันบนคอน และมีการตั้งน้ำให้กำหนดยก หรือลงทีมนับเอาที่มัน “คาม” กัน (คาม หมายถึงว่า มันเอาเขาหนีบกันและใช้แรงผลักดันกันไป ผลักกันมามากจะนานชั่วหลายนาที และเวลามันคามกัน มันก็มักจะทำเสียง แชๆ ค้วย) กำหนดเวลาที่ไชนกันเรียกว่าน้ำหนึ่ง จะตกลงชนกันทีน้ำก็ได้ แต่ส่วนมากมักจะชนกันจนถึงที่สุด ใหรู้ว่าฝ่ายใดจะแพ้หรือชนะ การชนไชนบนคอน (ที่ทำค้วยไม้แกนปอ เพื่อให้กว้างเกาะได้) ตรงกลางคอนจะมีหลุมเจาะไว้สำหรับใส่ตัวเมีย เวลากว้างไม่สู้เขาก็จะเอากว้างตัวผู้มาคม พอได้กลิ่นตัวเมียมันจะฮึดฮัดสู้ทันที เวลาชน จะมีผู้ถือหางมาถือคอนฝ่ายละ ๑ คน คนทั้ง

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๑๕๗

สองมีหน้าที่คอยเอาไม้ทำเป็นเหลียมผัดที่คอน มีเสียงกัง
แกรกๆ ซึ่งคล้ายเป็นกลองให้มันฟังเวลามันชนกัน และจะ
คอยหมุนคอนให้มันขึ้นอยู่ข้างบนเสมอ การถือคอนนี้สำคัญ
มาก มักจะมีการเอารักเอาเปรียบกันจากการบิคคอนเสมอ
ซึ่งมักจะทำให้เกิดเรื่องชกต่อยกันขึ้น ฉะนั้น การชนกว้าง
ที่ทางราชการอนุญาตให้ตั้งบ่อน จึงอนุญาตให้ชนแต่เวลา
กลางวัน เวลากลางคืนห้ามเด็ดขาด การชนกว้างเป็นการ
เล่น (และเป็นการพนันด้วย) ที่ชาวเหนือนิยมกันมากเพราะ
ปีหนึ่งจะเล่นได้เพียงครั้งเดียวเท่านั้น และเป็นกีฬาที่มี
เฉพาะแต่ในภาคเหนือเท่านั้น

๘. เล่นแสง (หรือเสียดกถัง) การเล่นแสงนี้มัก
นิยมเล่นกันในงานเขื่อนเย็น (งานศพ) แต่มีการพนันเอา
เงินกัน หรือไม่ก็มีการบ้ายปนกันเท่านั้น การเล่นก็มีการ
เดินไปตามตาแสง (คือ ช่องที่ซีกไว้บนกระดาน หรือไม้
กระดาน เป็นช่องคล้ายกระดานหมากรุก)

๙. แข่งกลอง การเล่นแข่งกลอง (หรือแสงกลอง)
นี้ เป็นการประชันฝีมือในการทำกลอง ซึ่งส่วนมากเป็น
กลองยาว ขนาดใหญ่ การแข่งกลองนี้ ที่ยังทำกันอยู่เป็น

ประเพณีทุกปี ก็คือที่จังหวัดลำพูน มักจะมีการประกวดกัน
ทุกปีในงานเทศกาลสงกรานต์พระธาตุ ที่วัดพระธาตุหริภุญชัย
จะมีนักเลงกลองนำกลองมาจากวัดต่างๆ โดยบรรทุก
เกวียน (เมืองเหนือเรียกว่าล้องว คือเกวียนเทียมโค) มายัง
ที่วัด ซึ่งเขาจะตั้งคณะกรรมการตัดสินและมีเงินสดเป็นรางวัล
เมื่อแข่งขัน ก็ให้ต่างคนต่างก็ตีกลองด้วยมือเปล่า ซึ่ง
คนก็จะเอาผ้าพันมือไว้ แล้วก็วิ่งไปบนหน้ากลองเสียง
กังสนั่นหวั่นไหว ของใครดีกว่าคนนั้นชนะ หยิบเอาเงิน
รางวัลไปคามธรรมเนียม.

บทเห่กล่อมภาคเหนือ

บทเห่กล่อมเด็กของทางภาคเหนือนั้น มีหลายบท
ด้วยกัน ดังที่จะได้รวบรวมจากหนังสือต่างๆ รวมทั้งคำ
บอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ไว้ ดังต่อไปนี้

สำหรับบทเห่กล่อมบทนี้ เข้าใจว่าอาจจะเป็นคำ
กล่อมเด็กของทางภาคอีสาน เพราะมีคำพูดของทางภาค
อีสานปนอยู่หลายคำ แต่เท่าที่ไปแพร่หลายในภาคเหนือนั้น
อาจเพราะในสมัยก่อนมีการติดต่อค้าขายไปมาหาสู่กัน เสมอ
บทเห่กล่อมนี้จึงไปเผยแพร่ในภาคเหนือได้ บทเห่กล่อมนี้
มีว่าดังนี้

“นอนเตี้ยเย

เจ้าบ่นอน

เจ้าบ่นแ้ม

เจ้าบ่นอน

ลูกน้อยพ่อเอ๋ย

แมวโพงตีขบแก้ว

ไก่หน้อยมันตีคอกหน่วยคำ

หมากตึกา (ฝรั่ง ทางภาคเหนือ
ว่ามะกั่ว) มันตีหล่นจากขัว”

ต่อไปนี้เป็นบทเห่กล่อมของภาคเหนือ มีหลายบท
ทั้งต่อไปนี้

“ อ้ออ้อจา นายหลับสองตาแก้วแก่นไ้ ลูกแม่จะ
ใหญ่วันหนึ่ง นายให้ฮ้อยากกินจั้น บ่มีไผไคเล่นไปหา นาย
ให้ฮ้อยากกินปล้า บ่มีไผไคเล่นไปสั่น มีข้าวเย็นอยู่สอง
สามก้อน บ่อนแล้วค่อยหลับไป ออกใจหลับสองคำ แก้ว
นอนจาจะไปให้ แก้วแก่นไ้ลูกอ้อแม่จะใหญ่วันหนึ่ง

นอนสาธุโย	หลับตาไปอ่อนหน้อย
หันไผมาขายกล้วย	พ่อซื้อซื้อหื้อกิน
แม่เจ้าไปไร่	เป็นสิหมกไข่มาหา
แม่เจ้าไปนา	เป็นสิหมกไข่ปลามาตั้น
แม่เจ้ามาซอก	เจ้าจึงค่อยตื่นกินนม

นอนสาเนา หลับตาจ้อยจ้อย เขามาขายกล้วยแม่
จะซื้อหื้อกิน เจ้าสุบินนอนสาธุรัก นอนอยู่แล้วในอุ้งสาย
ไหม นอนอยู่จักไกวไวไว นอนอุ้ไทยไกวไปทันทัน

“ ลิกจูงจาโหลง สองคนพี่น้อง เวลาแควครัน ลม

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๑๖๑

บ่มีเจย แม่เลี้ยงเหย นายไคร่อาบน้้า นายว่อนล้า เป็นผู้นำ
ถึงมวล นายไคร่ไปสวน ไปเก็บดอกไม้ เอาไปไหว้พระ
ธาตุเจดีย์ วัดจอมสระหลี่ คอยสุเทพเจ้า ธาตุหลวงอันเก่า
กลางเวียงละพูน กันไคร่เป็นขุน ไหว้พระแก้วเจ้า กันไคร่
เป็นท้าว ไหว้ธาตุช่อแฮ ม่วนนั้กแก พระธาตุแช่แห้ง ดม
บ่อมแบ้ง กลางแพะคอยตุง (แพะ - บ้าโปร่ง) พระตน
หลวงวัดกนกเชียง ไหว้ไคว่เสียง (จนท้าว) เป็นเจ้าพระยา”

ลิกจูงจา บะลาจูงจ้อย ชันคอยน้อย ชันคอยหลวง
เก็บผักชั้ขวง ใส่ช้ำตาลุ่ม (ตาลุ่ม - ช้างล่าง) เก็บผัก
อีกุ่มใส่ช้ำตาลบน ลูกแก้ว (ลูกแก้วคือนาค แต่หมายถึงผู้ที่
จะบวชเณร) สองตน คนแห่ผู้หนึ่ง ตีตึงตึง ห้อย่าสาวพั่ง
ควักชั้กั (ชั้มูก) ห้อย่าสาวจูบ แปรกูป (ปลุกกระท่อม-
กูบ-กระท่อม) น้อย หัก่าสาวนอน ชัยองซอนห้อย่าสาว
ไหว้ ฮ้อย่อกอกไม้ห้อย่าสาวเหน็บ บ่าเห็บขบหู ปูหนึบ
ช้าง ช้างไล่แทง แมงแคงขบเขี้ยว งิ้วไล่พัน (งิ้ว-
ชาวไทยใหญ่) ตกขุมแมงมัน (อาจเป็นตกขุมไผ่ขุมมัน)
ก็พ้องมองมอง

บทเห่กล่อมที่สันนิษฐานว่าคงเป็นของไทยใหญ่

ซิน ซิน แม่เอื่อนนอน นอนในอุ้งสายกอน จายอย่า
ให้ นอนไถ่จั่งกันหลี่ (นอนไค้ซังคนตี) ซิน ...ซิน.....
เจ้าจนอน นอนในเปดสายหย่อน เจ้าอย่าร้องไห้ ถ้า
นอนไค้ลูกจะกรนอย่างตี นอน นอน จายเอื่อนนอน นอน
หลับตาอย่าให้ นอนไถ่จั่งกันหลี่ (กันหลี่-คนตี)

บทเห่กล่อมสั้น ๆ ของไทยยอง

มะก้วย (ฝรั่ง) โท หมาหลง (หลงคือหลวง ในที่นี้
หมายถึงสุนัขตัวโต) เท้า ชี ต่าซัน แมงมัน (แมลงชนิด
หนึ่งมีปีกมักจะออกจากพื้นดินเวลาฝนตก ตัวโตกว่าแมลง
เม่า ชาวเหนือเขาทอคน้ำมันหมรับทาน) ออก นกจอก
กอยหายควายปัว ปักจะลิว ตกน้ำแม่กวง สาวนมหลวง
(สาวทรงโต) ลากเลื้อยลากเต๋ย (หมายถึงปทุมต้นหย่อน
ยาน)

นอน นอนสา หลับตานอน้อง
เรามาขายของ แม่สิซื้อไปทาน

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๑๖๓

เขามาขายอาน แม่ลีซื้อห่อเจ้า

แมวโพรงเข้าคาหลวง หม่าว

อ้อ อ้อจา แม่นายไปภาคส่งไปเมิน

ไปซื้อคอกก้ายตาเหิน

มาบ้านอีหล้าน้องเตอะ

อ้อ อ้อจา หลับตองทาเหยลูกหล้า

ทาวนยังเก็งฟ้า หลับเหยเตอะหล้านอนจา

อ้อ อ้อ อ้อ...

บทเห่กล่อมของไทลื้อ

ไก่อู้ซันเลยกับ ไก่อู้ซันเลยแซว ชันแจ็กแจว

อยู่ในหม่นเหล้า ลูกเข้าๆ เอาข้าวใส่หมอย

ลมจอยซันไปเหนือไอออก เอาข้าวโพคแห้งมาตังเหนื่อไท

ตกปางไซ่อยหมาแซวเบือ ตัวผู้จัก (วัว) ไปใส่สามล้าน

ตัวผู้ปานใส่ใส่เจ็กแสน ตัวผู้ค้ำแดงใส่กรั้วทำนลู่

ตัวงุมงูตัวงุมง่าไว้ใส่กรั้วนอน ชายคอยปลกมั่งไว้ไหเนอ

ชายค้อยพันคอไม้ไว้ไค น้ำล่วมไหลเอาวัวผู้เลา

ชายค้อยบำรุงจนแข็ง คำว้าวมน้อย ชันสู่ล่อยยอง

นอนसानอ ทองคำลูกแม่ นอนแต่เช้า นอนแต่เช้า
 เจ้าอย่ากิงตึง นอนจริงจริง หลับตาจ้อยจ้อย ลูกอ่อนน้อย
 นอนแม่ไกว ตะวันสายถึงยามกินข้าว หื้อลูกเจ้าเจ้าลูกมา
 กินนม มาชิมพาทเจ้าอาบน้ำ จับส้วยล้างเจ้าอย่าพาโล

บทเห่กล่อมเด็กของไทยวน (คนเมือง)

(๑) สิกจุงจาโหว สองคนพี่น้อง เวลาแควร้อน
 ลมบ่มาเซย แม่เลี้ยงเหย เขาไปแอ่วไป ไปลองกองไค
 ประตุท่าแพ บ้านเป็นชายแห ชายผืนแผ่นผ้า หมูจุมแม่
 กำชายเมียงชายพลู ฟ่องชายแคบหมู เป็นแคบหมูย้อ ชาว
 บ้านทุ่งท้อ ชายปลาสวายลำจะทาย แกงปลาไต้ส้ม ข้าว
 ต้มขนม มะพร้าวแปยี่ อันไคก็มี คีแล้วแอ่วกาต

(๒) สิกจุงจา บ่ลาจุงจ้อย ไคเบ๊ยหนึ่งฮ้อย มา
 ทอดตุ้งแคง แอ่วแหงๆ เป็นท่านชาวเวียง ช็อคอก
 เกียง มาไหววันทา จู้อีหล้า จู้อีบั้น หมากเต็มขัน อี
 หล้าหน้าใส ผ้าเช็ดหน้าอีไค ผ้าสีไกลอีวอก อีวอกน้อย

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๑๖๕

อีวอกหลวง บักตีนกว้าง (กลักไฟ) เข้าป่าแคด ไฟไหม้
แกลบ อีหล้ากำมอ

(๓) มีวัวต่างแก้ว บักกียากใจสัง หลกหลักไป
ฝั่ ยกต่างขันตัง ซอดแพวที่ยัง จะปลดกินนอน ซอด
แพวที่นอน จะปลดกินอยู่ แต่วันนี้ไปหน้า ไปมินไป
นาน เป้นมาชายเกลือสองสามแสนก่อร้อย ผู้ค่าน้อยใส่ต่าง
เบาๆ ผู้ค่าเล่าใส่ต่างมันๆ ผู้ค่าฝั้นใส่ล้านเจ็ดแสน ผู้ค่า
แหวนจะใส่เครื่องหย้อง แก้วมุกสองใส่หน้าหน้าทาง เสีย
ผางรางตีดังแผ่วๆ อ้ายกองแก้ว ไปเมืองน่านเมืองแมง
เฮาสังมาก่อนเอ็ง ขันไก่ขันหม หมูผู้เท่า ขี้เท่าฝั้น แมง
มันนอก ขันกจอก มเตกหลังคา ภาภันเกลี้ยงเคียงลูกมึง
เนื้อ

(๔) อีเฮ้ยเหย ไก่กินข้าวบนชาน ไก่ผู้ฟานกินน้ำ
ที่ท่า จะกำ(กั้งกำ) หวีหั่ว นกกระดัวแยงแว่น นกอีแอ่น
แยงเงา นกเขาดากปีก นกอีปีกไ้หาง นกยางต่างสุม
นกคุ้มโถนา แมงกาหวานกล้า พ่อค้าตีกลอง ปลาจ้อง

นอนจ่อ ปลาก่อนนอนทราย ปลาสวายกึกกัม ปลาลิ้ม
แอบเปอะ จะกำเลื้อยลอกกราบ

(๕) สิกจุงจา อีหล่าจิงจ้อย ชันคอยน้อย
ชันคอยหลวง เก็บผัก^๕ขวงห้อย^๕าเรือนลุ่ม เก็บผัก^๕กุ่ม
ห้อย^๕าเรือนบน ลูกแก้วสองคน มาเล่นสะบ้า ซีม้า
กัฟไฟ (กัฟไฟ-ก่อไฟ) ไฟชั้กับ ชับพ้อมึงเบ้า หมา
ชั้เก้า ชับพ้อมึงชู้

(๖) สิกจุงจา บ่ลาหม่ม้วย ช้างเข้าห้วย บ่ามอน
บ่าซอน หนีไปนอนบ่าไผ่เยาะไรกันแต่ง ไปเมืองระแหง
บ่ได้กินหมาก ลูกขุนสาก บ่ได้เลี้ยงจัว ลูกขุนหัวขัว บ่
ได้^๕เลี้ยงช้าง เห็นช้างน้อย มา^๕เกยวกอไร เห็นไก่ก้อมมา
เกยวกอบัง สาวนอนปง ฝันนอนจิม

(๗) สิกจุงจา บ่ลาจุงเชือก ผีเงือกน้อย อาบน้ำ
บัวทอง เคือนสิบสองอีหล่าคำข้าว ลูกเมื่อเข้า ไค้ข้าว
ครกเคียว แมงงน (แมลงวัน) หัวเขียว ร้องให้กินนม
อม^๕หมากำ^๕หัง แกง^๕ช้อย (ช้อย-จิ้นยูนนาน) หื้อ^๕ลูก^๕ขาคัน

บทเห่กล่อมต่างๆ ดังกล่าวนั้น นับวันจะหมดสิ้นไป ปัจจุบัน ไม่ว่าในเมืองหรือบ้านนอก เท่าที่ผู้รวบรวมได้ไปเที่ยวมา ไม่เคยได้ยินการเห่กล่อมเด็กในบทและทำนองแบบเก่าอีกเลย ฉะนั้น จึงเป็นอันว่านับวันเวลาที่จะผ่านพ้นไป เรื่องการขับกล่อมเด็กแบบไทยกลางหรือไทยวนหรือไทยอีสาน ก็จะเป็นเพียงแต่ความฝันจากอดีตเท่านั้น และการขับเห่กล่อมดังกล่าวนั้นก็มีท่วงทำนองน่าฟังมาก ควรที่จะมีการอัดเทปปลาทองการขับกล่อมนี้ไว้ เพื่อการศึกษา เพราะในปัจจุบันนี้ยังพอจะมีผู้เฒ่าผู้แก่ที่ขับกล่อมบทเห่กล่อมนี้ได้อยู่ หากทิ้งให้เนิ่นนานไปแล้ว ก็จะหาคนที่ขับกล่อมเป็นยากขึ้น

บทเห่กล่อมดังกล่าวนอกจากจะได้ประโยชน์ในการขับกล่อมเด็กแล้ว ยังได้สะท้อนภาพในอดีตให้เราได้ทราบอีกด้วย เช่น ประเพณี ความเชื่อถือในวิถีของประชาชนในยุคนั้นๆ การบอกลักษณะของเงินตราที่ใช้ในสมัย

๑๖๘

สงวน โชติสุขรัตน์

นี้ๆ การแบ่งชั้นวรรณะของคน บอกชื่อผักและการละเล่น
ต่างๆ บอกชื่อบ้านเมืองต่างๆ การใช้คำแทนชื่อของคน
ในสมัยนั้นๆ ตลอดจนกระทั่งความหมายของคำพูดบางคำ
ก๊วย เป็นต้น.

สงวน โชติสุขรัตน์

๓ มิถุนายน ๒๕๐๕

เชียงใหม่

การนับถือผีของไทยวน

การนับถือผีของไทยวน หรือที่ปัจจุบันถูกเรียกว่า “คนเมือง” ซึ่งหมายถึงชาวไทยในภาคเหนือของประเทศ ไทยปัจจุบัน เช่นในท้องที่จังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง เชียงราย แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอนนั้น เข้าใจว่า มีการนับถือมาช้านานแล้ว เช่นเดียวกับคนไทยในภาคอื่น ๆ และชนชาติอื่น ซึ่งผู้เขียนจะไม่กล่าวถึง สำหรับท่านที่สนใจ ก็โปรดหาอ่านจากหนังสือเรื่อง “การนับถือผี” และ “ผีสาวเทวดา” ของศาสตราจารย์ พระยาอนุมานราชธน (เสฐียรโกเศศ) นั้นเทอญ ในที่นี้จะกล่าวถึงแต่การนับผีของไทยวนหรือคนเมืองชาวภาคเหนือ และชนชาติกลุ่มน้อยกลางเผ่า เช่น ลัวะ และยาง (กะเหรี่ยง) ซึ่งยังอาศัยปะปนอยู่กับไทยวนอยู่เท่านั้น

ผี ที่ชาวไทยวนนับถือ เท่าที่ผู้เขียนได้ศึกษาค้นคว้ามาจากชาวบ้านที่นับถือกันมาช้านานแล้วนั้น มีทั้งผี

และผีร้าย คือผีที่เมื่อได้ทำการเช่นสรวงสังเวทตามพิธีกรรมแล้ว ทำให้ผู้ทำได้รับผลดี กับผีที่เมื่อไม่ทำพิธีบวงสรวงสังเวทแล้วก็จะให้ร้ายแก่ผู้กระทำ และผีที่ให้ทั้งดีและร้าย ก็จะได้กล่าวโดยละเอียดต่อไป

กัณฑ์แรกจะกล่าวถึงผีที่ชาวไทยยวนทุกตระกูลจะต้องนับถือก่อน คือ

ผีปู่ย่า

ที่เรียกว่าผีปู่ย่า^๕ คงเรียกห้วนๆ แต่เดิมคงเรียกกันว่าผีปู่ย้าคายาย (Guardian spirit of the house) เพราะชาวเหนือนับถือบรรพบุรุษทั้งฝ่ายบิดาและมารดา แต่ต่อมาคำว่า “คายาย” นั้นกร่อนไป คงเหลือแต่คำว่า “ผีปู่ย่า” แต่ก็น่าสนใจอยู่นึกหนึ่ง ที่ชาวไทยยวนปัจจุบันไม่นิยมเรียกญาติผู้ใหญ่ว่า ปู่ ย่า ตา ยาย แต่เรียกกันว่า “พ่ออู๊ย-แม่อู๊ย” และเรียกทวดว่า “พ่อหม่อน-แม่หม่อน” เหตุไรจึงเรียกเช่นนั้นก็น่าคิด แต่จะขอพักเรื่องนี้ไว้ก่อน ขอเล่าถึงผีปู่ย่าต่อไปให้เข้าประเด็น

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๑๗๑

ผู้ป๋ายัน^๕เป็นผีประจำตระกูล หรือที่เรียกว่าผีบรรพบุรุษ (Ancster Worship) ผู้ป๋ายัน^๕ เขาจะปลูกหอไว้ทางเบื้องทิศหัวนอน และทางทิศอีกอาจเป็นมุมบ้านที่เห็นสมควร คือไม่มีใครไปทำสกปรก เช่นบัสสวาระหรือท่งของสกปรก หอที่จะปลูก^๕ ปลูกเป็นเรือนหลังเดียว ขนาดกว้าง ๑ เมตร ยาวประมาณ ๑ เมตรครึ่ง มีห้องวางเครื่องบูชา เช่น พาน ดอกไม้ธูปเทียน มีน้ำคัน (คนโท) วางไว้ ส่วนการเช่นสังเวชน^๕ จะทำก็ต่อเมื่อมีโอกาสดังต่อไปนี้

๑. มีคนในตระกูลเจ็บป่วย ได้בלบานไว้ ต่อเมื่อความเจ็บไข้หายไ้ ก็ทำพิธีสังเวช^๕แก้บน

๒. เมื่อครบกำหนด ปี เดือนวันที่สมควรทำพิธีเช่น สรรวสังเวช คือวันสงกรานต์ หรือปีใหม่^๕พื้นเมือง หรือกำหนดวัน^๕เลี้ยงผี กำหนดวัน^๕เลี้ยงผี^๕ มักจะเลี้ยงกันในระหว่างเดือน ๗ - ๘ - ๙ เหนือ (ตรงกับเดือนเมษายน, พฤษภาคม และมิถุนายน)

๓. เมื่อมีบุคคลในตระกูลสมรสกับคน ในตระกูลอื่น ต้องมีการใส่ผีตามธรรมเนียม การใส่ผีตามธรรมเนียมการสมรส^๕ ต้องมีหัวหมู ๑ หัว สุรา ๑ ขวด ไก่ ๑ คู่ และ

เงินค่าฝืนอีก สมัยก่อน ๓-๖-๙ บาท แต่ปัจจุบันอย่างต่ำ
ต้อง ๕๐ บาท

และเมื่อมีงานมงคลอื่นๆ เช่นขึ้นบ้านใหม่ ส่วน
การเช่นสรวงประจำวันนั้น ก็มีการเอาดอกไม้บูชา และ
ตอนเช้าเมื่อนั่งข้าวสูกก็มีการใส่เข้าฝัปป่า คือเอาข้าวสกก้อน
เล็กๆ ก้อนหนึ่ง กับข้างเล็กน้อย และคนโทเล็กๆ ใส่เข้าไป
ไว้ที่หิ้งบนหอ แต่ปัจจุบันไม่ค่อยใส่กันแล้ว นอกจากใส่
ข้าวพระเจ้า คือใส่ข้าวพระพุทธรูปเป็นประจำ

เครื่องเช่นสังเวทก็มีหัวหมี่ เหล้าโรง ๑ ขวดหรือ
ครึ่งขวด (ขวดเบียร์เรียกว่าขวดปั่น, ครึ่งขวดเบียร์เรียกว่า
ขวดห้าช้อย) ข้าวตอกดอกไม้ ขนม ข้าวต้ม (ข้าวต้ม
กัณฑ์เวลานี้คือข้าวต้มมัด) ทางเหนือใช้ข้าวเหนียวทำและใช้
กล้วยใต้หรือกล้วยน้ำว้าหรือกล้วยลิสงทำใส่ แล้วชุบมะพร้าว
โรยหน้า เรียกว่าข้าวต้มหัวหงอก เพราะมีมะพร้าวชุกโรย
ขาวนั่นเอง) ผ้าขาวผ้าแดงอย่างละ ๑ ผืน และเงินค่าฝืน
ค่าฝืนนี้ จะเรียกเก็บเมื่อมีการเช่นสรวงเนื่องมาจากการแต่งงาน
คือเรียกจากฝ่ายชาย ฝ่ายหญิงไม่ต้องออก เพราะ
ฝ่ายชายเป็นฝ่ายไป “ผิดผี” จึงต้องเป็นฝ่ายเสียเงินค่าฝืน

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๑๗๓

การเซ่นสังเวยผี^๕ ผู้เป็น “เก๊าผี” คือผู้ที่มีอาวุโสในตระกูลนั้น ซึ่งมักจะเป็นผู้หญิงมีอายุ ผู้ชายมักจะไม่เกี่ยวข้อง และเป็นธรรมเนียมว่าผู้ที่จะเป็นทายาทรับช่วงเป็น “เก๊าผี” นั้น จะต้องเป็นผู้หญิงเท่านั้น

ก่อนจะทำพิธีเลี้ยงผีหรือเซ่นสรวงผี “เก๊าผี” ก็จะเอาขันข้าวจากดอกไม้ไปบอกกล่าวผีให้ทราบด้วยตนเอง ที่หอ ว่าตามเหตุการณ์ที่มาทำพิธีนี้ๆ เช่น เมื่อมีคนในตระกูลล้มป่วย ได้ปลานไว้ว่าหากหายจะเลี้ยงผี “เก๊าผี” ก็ไปจุดธูปเทียนบอกกล่าวและโยงขันดอก ก็ยกขันดอกขึ้นบอกให้ผีทราบมีใจความว่า

“บัดนี้ นาง (หรือนายคนชื่อนั้น บอกด้วยว่าเป็นลูกหรือหลาน) ได้หายจากเจ็บไข้แล้วจึงได้นำเอาเครื่องเซ่นสังเวยมาเลี้ยงผีปู่ย่า ขอให้ผีปู่ย่าได้โปรดมารับเอาและขอให้บันดาลให้มีความสุขความเจริญสืบไป” เมื่อกล่าวแล้วก็เอาเครื่องเซ่นไปวางไว้ที่หิ้งผี เมื่อได้เวลาอันสมควรก็เอาเครื่องสังเวยเหล่านั้น มาแจกจ่ายคนในตระกูลเดียวกันกิน และ “เก๊าผี” ก็อาจจะเอาก้ายกับหม้อมือให้แก่คนป่วยอีกด้วย เป็นการบำรุงขวัญคนป่วยให้ดีขึ้น

ส่วนในโอกาสที่แต่งงานกัน ฝ่ายชายจะต้องเสียค่า
 ฝัให้ตามที่ฝ่ายหญิงจะเรียกร้องเอา สมัยก่อนเรียกกันเป็น
 เงินรูปีซึ่งเป็นเงินเหรียญที่ใช้ในอินเดียและพม่า ๑ รูปีเท่า
 กับ ๘๐ สต. ก็จะเรียกกันตั้งแต่ ๓-๖-๘ รูปี (เรียกว่าเงิน
 แดบ) เงินจำนวนนี้ฝ่ายหญิงจะเอาให้บิดามารดาไปซื้อพั
 หนุมมาเลี้ยงฝั

พิธีดังกล่าวนี้ มักจะทำกันภายในวงญาติใกล้ชิดหรือ
 ที่อยู่ใกล้เคียงกันเท่านั้น ที่อยู่ห่างไกลออกไปต่างบ้านต่าง
 เมืองก็ไม่มีโอกาสมาร่วมด้วย และด้วยเหตุนี้เอง ที่ทำให้
 ลางคนทอดทิ้งไปเลย แต่หากเป็นในเทศกาลตรุษสงกรานต์
 ลางคนที่ยังไม่ทอดทิ้ง ก็อาจจะมาร่วมด้วย ที่เชื่อว่าอาจจะ
 ก็เนื่องจากลางคนอยู่ห่างไกลเกินไปที่ไม่สามารถ จะ มา ได้
 การมาทำพิธีเลี้ยงฝัในวันสงกรานต์ หรือปีใหม่แบบพื้นเมือง
 นี้ เขาถือว่าเป็นการมา “ดำหัว” ฝัป่ย่าด้วย ซึ่งที่มาได้ก็
 จะนำเอาเครื่องเช่นสังวเอย เช่น มะพร้าว กล้วย อ้อย มา
 ร่วม และช่วยออกเงินค่าหัวหมูอีกด้วย พร้อมกันนั้น ก็จะ
 มีการ “ดำหัว” ญาติผู้ใหญ่และเฝ้าฝัด้วย

ฝัป่ย่านี้ ยังแยกออกเป็น “ฝัเรือน” อีก ก็เมื่อมี

คนในตระกูลแยกออกไปตั้งบ้านเรือนครอบครัวอยู่ใหม่ ก็
จะแยกเอาผีไปด้วย คือไปแบ่งเอาดอกไม้บูชาผีป่าไปด้วย
ยังบ้านเรือนของตน และไปทำหิ้งผีเรือนไว้กันหัวนอน
ที่ไม่ทำหิ้งนี้ เพราะถือว่าหิ้งนี้อยู่ที่บ้านเดิม หรือ “เก๊า
ผี” แล้ว ไม่จำเป็นต้องทำอีก จึงเพียงแต่ทำหิ้งไว้บนหัว
นอนเท่านั้น และมีการบูชาด้วยดอกไม้ทุกวัน และผู้ที่
แยกเอาผีเรือนไปด้วยนี้ มักจะเป็นฝ่ายหญิง ทั้งนี้ เพราะ
การผัดผีนั้น ถือว่าฝ่ายชายไป “ผัดผี” ของฝ่ายหญิง และ
ฝ่ายหญิงเมื่อมีสามีและไปตั้งครอบครัวอยู่ใหม่ ก็ต้องเอา
“ผี” ไปด้วย เพื่อเป็นการคุ้มครองให้อยู่ดีมีสุข และเมื่อมี
ลูกสาวต่อไป ก็จะไ้เรียกเอากำไสผัดจากชายที่จะมาเป็น
“ลูกเขย” อีกต่อไป แสดงว่าชาวไทยยวนนับถือผีทางบรรพ
บุรุษฝ่ายหญิงมากกว่าฝ่ายชาย หรือถือว่าฝ่ายหญิงเป็นผู้ที่มี
หน้าที่ในเรื่อง “ถือผี” มากกว่าฝ่ายชาย และเมื่อฝ่ายคนมีลูก
ชาย และไปรักหญิงบ้านอื่น จนถึงกัน “ผัดผี” กัน ก็ต้อง
ไปเสียเงินค่าผีให้เขาตามธรรมเนียม แต่เขามีการ “ไขว้ผี”
คือมีการบอกกล่าวให้ผีทั้งสองฝ่ายได้ทราบว่า เวลานี้ผีทั้ง
ของฝ่ายชายและผีของฝ่ายหญิง ได้มีการเกี่ยวกองเป็นสังค

ญาติกันแล้ว ถือว่าเป็นผีเดียวกันได้ แต่เมื่อฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด ไม่นับถือผี อีกฝ่ายหนึ่งถือผี ก็ให้ถือเอาผีของฝ่ายที่ถือนั้น เป็นหลักในการไป“เสียผี” เช่นทางฝ่ายภรรยาไม่ถือผี ก็ให้ถือเอาผีทางฝ่ายสามี เป็นมัน

การที่เรียกว่าเป็นผีเดียวกันก็คือ สามารถเข้านอก ออกในกันได้ แม้แต่ในห้องนอน อันเป็นที่ลับส่วนตัว และเขาถือว่าเป็นที่อยู่ของผี เมื่อยังไม่ใช้ผีเดียวกัน จะเข้า นอกออกในกันไม่ได้ เป็นการแสดงถึงความไว้น้ำใจเชื่อใจ กันนั่นเอง การ“ผีผี”นี้ แม้แต่อย่างเท่าก้าวเข้าไปในห้อง นอนของเขาเท่านั้น ก็จะถือว่า“ผีผี”กันแล้ว นอกจากนั้น ก็มีการ“จับมือถือแขน”กัน ก็ถือว่าเป็นการผีผีกันแล้ว เมื่อผีผีแล้วก็ต้องมีการไล่ผี แต่การไล่ผีนี้ ไม่ใช่จะต้อง แต่งงานกันเสมอไป เมื่อหญิงสาวไม่พอใจแล้ว ก็ไม่มีการ แต่งงานกัน แต่การไล่ผีนั้น เป็นเพียงการขอสะมาลาโทษ ผีหอผีเรือนของเขาเท่านั้น และการเข้าที่หวงห้ามของเขา นั้น เขาอาจมีการยกเว้นได้ ซึ่งในกรณีนี้ เขาอาจอนุญาต ให้เข้าไปได้โดยไม่ผีผี และไม่ต้องเสียเงินค่าไล่ผี คือ หมายถึงว่าเรื่องจะผีผีหรือไม่นั้น มันก็อยู่ที่เจ้าของบ้านนั้น

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๑๗๗

แหละ หากเขาว่าผิดผี ก็ต้องผิดผี เมื่อเขาว่าไม่ผิดก็ไม่เป็นไร คนว่าเอาเอง ความจริงผีไม่รู้เรื่อง

การถือผีปู่ย่าหรือผีเรือนดังกล่าวนี้ ปัจจุบัน ไม่ได้หมายความว่าถือกันทุกคนหรือทุกคนรอบครัวไป ผู้ที่นับถือศาสนาพุทธอย่างแท้จริง โดยไม่มีการนับถือผีด้วย เขาก็ไม่ถือตามบ้านนอกก็เช่นเดียวกัน แต่ที่ยังถือผีนั้น เป็นส่วนมากกว่า และส่วนมากก็จะเป็นการถือศาสนาพุทธกับไสยศาสตร์ปนกัน เพราะพิธีกรรมที่ทำทางไสยศาสตร์ก็มักจะมีศาสนาพุทธปะปนด้วยเสมอ และนอกจากการนับถือผีปู่ย่าและผีเรือนแล้ว ก็มีการนับถือผีอื่นๆ อีกหลายอย่าง ดังจะได้กล่าวต่อไปคือ

ผีเจ้านายหรือผีอารักษ์

ผีเจ้านายหรือผีที่มีคนทรงนี้มีอยู่หลายชั้น คือ ผีบ้านและผีเมือง ที่เชียงใหม่มีผีเมืองอยู่ที่แจ้งศรีภูมิ คือตรงมุมกำแพงเมืองทิศตะวันออกเฉียงเหนือ หอนี้มีป้ายปิดเรียกว่า “หอกระโจ้มเจ้าคำฟู” (คำว่ากระโจ้ม คือ ขญาหรือมงกุฎ) หอนี้ เพิ่งสร้างขึ้นเมื่อหลังสงครามโลกครั้งที่สองนั่นเอง ส่วน

ภาพตอนเบื้องหน้าสวน โชติสุขรัตน์ เชียงใหม่ ในเดือนมิถุนายนทุกปี

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๑๗๙

หมู่บ้านนี้อยู่มากมายหลายแห่ง เช่นที่บ้านนายจันทร์ และบ้านแม่ก่องคำ หนองผึ่ง อ. สารภี และที่บ้านท่าคันบิน ต. แม่เหิระ อ. เมืองเชียงใหม่ ฯลฯ ฝับ้านหรือฝัเมืองนี้มีคนทรง เรียกกันว่า “ม้าขี่” หรือ “ท่ง” ของเจ้าที่มาเข้าทรง และเจ้าที่มาเข้าทรงก็มีใช้เพียงองค์เดียว มีหลายเจ้าด้วยกัน เช่นที่บ้านนายจันทร์ หนองผึ่ง ซึ่งมีนายจันทร์ เป็นม้าขี่หรือท่งหรือคนทรงนี้ ก็มีเจ้าที่ไปเข้าทรงนายจันทร์ถึง ๒ คนคือ เจ้าบ้านเย็น กับเจ้าแท่นคำเหลื่อง และที่บ้านแม่ก่องคำ ซึ่งอยู่ห่างจากบ้านของนายจันทร์ไปเพียงไม่ถึง ๑ กม. ก็มีเจ้าเข้าทรงถึง ๔ องค์คือ เจ้าฟ้าแดงอ่อน เจ้าคำคาจ, เจ้าอินตา, และเจ้าพ่อบีมปา หากเสี้ยว เฉพาะแม่ก่องคำนั้น เวลานี้ (พ.ศ. ๒๕๐๙) มีอายุได้ ๖๗ ปี และเป็นคนทรงมานานกว่า ๓๐ ปี และที่หอดฝัเมือง เชียงใหม่ก็มีนายมี อายุประมาณ ๖๐ ปีเศษ เป็นคนทรงและก็มีเจ้ามาเข้าทรงมากมายหลายองค์เช่นเดียวกัน

ความแตกต่างระหว่างฝัเมืองกับฝับ้านนั้น มีอยู่ว่าฝัเมืองนี้เป็นที่ชุมนุมของเหล่าฝับ้านทั้งหลาย เปรียบเสมือน “กำนัน” ส่วนฝับ้านเปรียบเสมือน ผู้ใหญ่บ้าน เมื่อถึง

เวลาที่จะมีการถวายเครื่องเช่นสังเวศน์เมือง หรือทางเมือง
เหนือพูดกันง่ายๆ ว่า “เลี้ยงผี” พวกผีบ้านทั้งหลายซึ่งมี
คนทรงหรือที่เรียกว่า “ม้าขี่” หรือ “ท้าว” ซึ่งเป็นตัวแทน
ก็จะไปพิธีด้วย

ส่วนผีอารักษ์ประจำเมืองที่ถือกันว่าใหญ่โตนั้น มีอยู่
องค์หนึ่ง เรียกกันว่า “เจ้าหลวงคำแดง” ถือกันว่าเป็น
อารักษ์หลวง มีอิทธิพลมาก และสถิตย์อยู่ที่ถ้ำคอยหลวง
เชียงดาว ผีเจ้าหลวงคำแดงนี้ แท้ก่อนมาเคยเป็นท้าวถือ
ของบรรดาเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ เพราะถือว่าเป็นอารักษ์
ประจำเมือง และจะมีการเช่นสังเวศน์อย่างใหญ่โต บรรดา
ผีอื่นๆ ซึ่งถือกันว่าอยู่ใต้อิทธิพลของเจ้าหลวงคำแดงก็จะไป
ร่วมชุมนุมด้วย และหากเมื่อมีเหตุการณ์เกี่ยวกับบ้านเมือง
เกิดขึ้น เจ้าหลวงคำแดงก็จะยิงอะม็อก (ปืนใหญ่) มีเสียง
ก๊ว บีม...บีม...ที่มือนอะม็อกให้ประชาชนทราบเป็นทางสัง-
หารณ์ และจากนั้นมาไม่นานนักญี่ปุ่นก็ยกพลขึ้นบกประเทศ
ไทย เรื่องเกี่ยวกับอิทธิฤทธิ์ของเจ้าหลวงคำแดงนี้มีอยู่
หลายเรื่อง และเชื่อกันว่าเจ้าหลวงคำแดงเคยมีชีวิตอยู่ใน
อดีต และมีนิยายชาวบ้านเล่ากันถึงเรื่องราวของเจ้าหลวง

คำแกลงหลายเรื่องซึ่งจะได้นำมาเล่าต่อข้างท้ายนี้

ในวันขึ้นปีใหม่พื้นเมืองหรือเทศกาลตรุษสงกรานต์
เขาจะมีการอัญเชิญดวงวิญญาณของเจ้าหลวงคำ แกลง มา เข้า
ทรง ให้ทำนายถึงความเป็นไปของบ้านเมือง ว่าจะมีความ
สุขความเจริญ ข้าวปลาอาหารจะอุดมสมบูรณ์ดีหรือไม่ จะ
มีศึกสงครามเกิดขึ้นหรืออย่างไร ซึ่งเจ้าหลวงคำแกลงก็จะ
มาเข้าทรงพยากรณ์ให้ แต่ปัจจุบัน ไม่ทำกันแล้ว
และแม้จะมีการทำพิธีเข้าอินทขิลหรือบูชาสังเวย เสาอินทขิล
ก็ไม่มี การเลี้ยงเจ้าหลวงคำแกลงอีก และที่ทำกันที่แจ่งศรี
ภูมิ ทางบ้านเมืองก็ถือว่าเอกชนจักทำ^๕ตนเอง ทางบ้าน
เมืองไม่เกี่ยวข้อง

จะกล่าวถึงการบวงสรวงสังเวยผีเมืองและผีบ้าน
ตามที่ทำกันให้ทราบถึงพิธีการ การเลี้ยงผีบ้านผีเมืองก็จะมี
การพ้อนสังเวยเจ้าพ่อค่วย ที่มีพ้อนก็ถือกันว่าผีหรือเจ้านั้นๆ
ชอบสนุก ลางองค์ก็ชอบดื่มสุรา โดยคนทรงเป็นคนดื่ม
แทนและดื่มคราวละมาก ๆ แต่ก็นำแปลกอยู่ที่คนทรงลาง
คนคอแข็ง ดื่มสุราได้เป็นชวักๆ แต่ไม่ยักหมอบ แต่ลาง
คนทำหน้าเฉย ไม่มีท่าทางว่าจะมีเมาเลย หน้าตาเฉย

และยังบอกว่า เขาไม่ได้เก็บ เจ้าก็มต่างหาก เขาเป็นเพียง
ผู้ถ่ายทอด (Translator) เท่านั้น จึงไม่เมา ซึ่งไม่น่าเป็น
ไปได้ เท่าที่เขียนมาอย่างนี้ ไม่ได้จะกะเกณฑ์ให้เชื่อ เพราะ
การเล่าต้องเล่าตามความจริงที่ประสบมา ส่วนการเขียนนั้น
ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง แม้ผู้เล่าเองก็ยังไม่เชื่อ

เครื่องสังเวศที่จดมาจากนายจันทร์ ซึ่งมีตำแหน่ง
เป็น “ฝั่วน้ำ” มีดังนี้ ไก่ต้ม ๑ คู่ เหล้า ๑ ขวดเบียร์
อาหารขาว ๔ ตำรับ หวาน ๔ ตำรับ กล้วย มะพร้าว
พอสสมควร นอกจากเครื่องเหล่านี้มีขันตั้งหรือขันครุ มีถัง
น้ำ ๕ หมากร ๑๓,๖๐๐ หัว เบย ๑๓,๐๐๐ เบย พลุ ๓๖
กรวย (ทางเมืองเหนือเรียก สวย) ดอกไม้ ๓๖ กรวย
เทียนหนัก ๑ บาท ๑ ฝ่อง เทียนเงิน เทียนทอง อย่างละ
๑ เล่ม (เทียนเงินเทียนทองก็ใช้ตะกั่วหุ้มบุหรืหรือทองคำ
เปลวหุ้มสมมุติแทนของจริงเท่านั้น) ข้าวสารหนัก ๑ พัน ข้าว
เปลือกหนัก ๑ พัน (น้ำหนัก ๑ พัน เท่ากับ ๑.๓๓ ก.ก.)
ผ้าขาว ๑ วา ผ้าแดง ๑ วา ผ้าขาวยาว ๑ กีบ ผ้าแดงยาว
๑ กีบ อีอย่างละ ๑ ผืน ลูกเป้ง (รูปช้างหล่อด้วยโลหะใช้ขัง
ของ) ๒ ตัว และมีหอกกาบๆ นี่คงหมายถึงผีที่เป็นนักรบด้วย

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๑๘๓

นอกจากขันตั้งก็มีขันเชิญยกครูอีก ๑ ขัน สำหรับให้คนทรงเอาขันเชิญไปอัญเชิญเจ้าพ่อให้มาเข้าทรง ใน พิธีขันเชิญหรือขันยกครูมีเทียน ๖ คู่ และดอกไม้ ๖ กรวย และเงินอีก ๓ บาท ฟัน ๓ บาทนี้ เมื่อทำพิธีแล้วก็เป็นที่อธิอันชอบธรรมของคนทรง

ก่อนจะทำพิธีเช่นสังเวย จะต้องให้คนทรงเอาขันเชิญไปอัญเชิญเจ้าพ่อที่หอผี หรือจากหิ้งผีให้ลงมาเข้าทรง เมื่อเจ้าพ่อลงมาเข้าทรงแล้ว คนทรงก็จะผลัดเปลี่ยนเครื่องแต่งตัว ซึ่งเขาจะจัดไว้เป็นชุดๆ ตามเพศและที่เจ้าพ่อชอบแล้วออกไปพ้อนที่หน้าหอ การพ้อนนี้จะมีผีบนที่มาร่วมด้วยนั้น พ้อนกันเป็นหมู่ๆ ส่วนเครื่องบูชาหรือของเลี้ยงผีนั้น ก็จะจัดวางบนโต๊ะตรงหน้าหอ หากเป็นผีเมืองก็จะมีหัวหมูด้วยอีก ๒ หัว

การพ้อนใช้กลองเต่งถึงเป็นเครื่องประโคม กลองเต่งถึงนี้มีทั้ง กลอง ๒ หน้า ๑ ใบ กลองเล็ก ๑ ใบ ระนาด ๑ พาด ม้อง ๑ ฉิ่ง ๑ ฉาบ ๑ ปี่ ๑ กลองนี้ใช้บรรเลงเวลาชกมวยหรือแก้ศพ หรือพ้อนผีมีผีเม้ง เวลาเมื่อมีพ้อนก็จะประโคมกลองนี้ตลอดเวลา กลองอย่างอื่นไม่ใช่ เหตุ

ไฉนจึงไม่ใช่ก็ไม่ทราบ และกลองนั้นจะมีความเป็นมาอย่างไร
นั้นก็ยังไม่ทราบ หากทราบถึงต้นตอของกลองนั้นแล้ว คงที่
อาจจะทราบได้กระมังว่าเหตุไฉนจึงใช้กลองนี้ประโคม

จะขอพูดถึงเรื่องเครื่องแต่งตัวในเวลาพ็อนเครื่อง
แต่งตัวนี้ ผู้จัดทำพิธีจะต้องเตรียมไว้ มีโสร่งสีต่างๆ ทั้งลาย
กาหมากรุกและพื้นๆ เสื้อผ้าอก แขนยาว ผ้าคาดเอว ผ้า
โพกหัว และผ้าพาดบ่าสีต่างๆ ผ้าเหล่านี้คนที่มาพ็อนสังเว
จะสวมทับเสื้อผ้านุ่งจากบ้านไป เมื่อเลิกพ็อนก็เอาออกไว้
ตามคิม พกถึงการพ็อนและการแต่งตัวก็คล้ายกับพ็อนฝิมก
หรือฝิเม็ง จะแตกต่างกันก็คือฝิมกและฝิเม็งนั้นพ็อนในผาม
(คือปรา) และตรงกลางปราจะมีผ้าขาวห้อยโยงลงมากับ
พิน เมื่อคนพ็อนจะเข้าไปพ็อนก็ต้องไปเกาะที่ผ้าขาวนั้นเกาะ
หน้าแนบกับผ้าแล้วเอนตัวหรือโหนตัวไปๆ มาๆ สัก ๔-๕
ครั้งแล้ว ก็ออกพ็อนไปตามลานในปราและนอกผามได้แก่
การพ็อนฝิมบ้านฝิเมืองนี้ ไม่ต้องมีผ้าห้อยโยงลงมา และไม่
มีการขอเก็บนก คล้องช้าง บิดท้ายรายการเช่นเดียวกับฝิมก
หรือฝิเม็ง

การพ็อนฝิมบ้านฝิเมืองนี้จักมีขึ้นทุกปี ในเดือน ๔

ประเพณีไทยภาคเหนือ

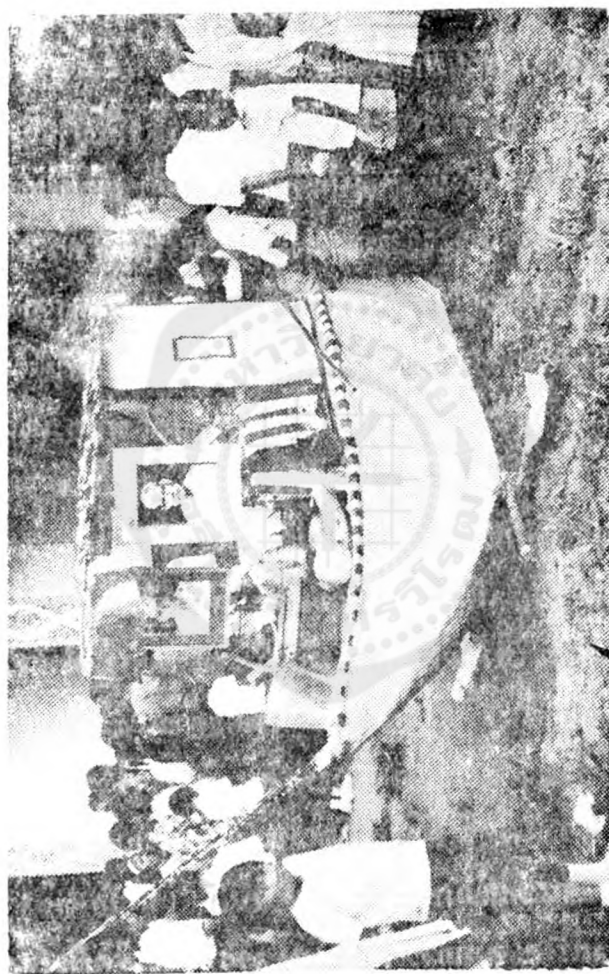
๑๘๕

เหนือ (เดือน ๗ ไถ้) ตรงกับเดือนมิถุนายน แต่กำหนดวันไม่ตรงกัน แต่ตามธรรมเนียมต้องมีการพ่อนผีเมืองก่อน จึงพ่อนผีบ้านทีหลัง การพ่อนผีบ้านผีเมืองนั้นก็แตกต่างกันเท่าไร จะแตกต่างกันของสังเวย เช่น ผีเมืองเพิ่มหัวหมอก ๒ หัว และขันตงกรรมีเชือกประจำข้างเพิ่มขึ้น การพ่อนและการเลี้ยงผีนั้นหนึ่งมี ๒ ครั้ง คือตามเวลาคือเดือน ๙ เหนือ และในเวลาเทศกาลตรุษสงกรานต์ เรียกว่าพ่อนคำหัว

ผีบ้านหรือผีเมืองนี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ผีเจ้านาย” ที่เรียกว่าผีเจ้านายก็เพราะมีการพยากรณ์ (ผีเจ้านายคงเพี้ยนมาจากคำว่า ผีเจ้าทำนาย คำว่า ทำนาย หรือพยากรณ์ เมืองเหนือว่า ตวาย ทำนองเดียวกับผู้พยากรณ์ (Prophet) ของศาสนายิว และผีเจ้านายยังรักษาคณบ่วยได้อีกด้วย แต่การที่จะให้ผีเจ้านายรักษาทริพยากรณ์นั้นจะต้องเอาดอกไม้ ธูปเทียน และเงินค่าขันตั้ง ๓ บาทไปให้คนทรงตามที่กำหนดไว้ คนทรงก็จะเอาขันตั้งนั้นไปเชิญเจ้าพ่อให้เข้าทรง เมื่อเจ้าพ่อมาเข้าทรงแล้ว คนทรงก็จะมีใบหน้าท่าทางและน้ำเสียงผิดจากเดิมไปเล็กน้อย และเจ้าพ่อ

จะถามคนไปถามว่า “เหลนน้อยมีกำระหยังมาถามเฮา” (คำว่าเหลนน้อยนี้ เจ้าพ่อมักจะใช้เรียกทุกคนอย่างเดียวกัน จะใช้สรรพนามตนเองว่า เรา หรือเฮา หรือเจ้าพ่อ) เมื่อคนทรงถามแล้ว คนถามก็แจ้งความประสงค์ให้ทราบว่ามีกิจเรื่องใด หรือหากเจ็บป่วยจะรักษาให้หายไ้ไหม จะต้องไปหมอทางทิศไหน ผีวเนืออย่างไร หรือว่าคนป่วยไปถูกคุณ ผีใส่หรือคนใส่จะแก้ไขอย่างไรเจ้าพ่อก็จะตอบให้ทราบไปถามเรื่อง หากถูกผีทำเจ้าพ่อก็จะบอกให้ไปเลี้ยงผีเสีย เมื่อตอบให้ทราบแล้วเจ้าพ่อก็จะออกจากคนทรงไป หากคนใหม่จะถามก็ก็ต้องเสียเงินค่าขันตั้งอีก ๓ บาท เงินค่าขันเชิญ หากถามสั้นๆ ที่เรียก “เมื่อก้อม” คือพยากรณ์สั้น เช่น ถามเรื่องหายหรืออะไรทำนองนี้ จะต้องเสียเงินค่าขันตั้ง ๑ บาท ส่วนการรักษาคนป่วยนั้น หากเขาหายก็สุดแท้แต่เขาจะมา “ดำหัว” ก็มาสมณาคุณภายหลัง

การเข้าทรงพยากรณ์นี้มีทุกวัน และวันละหลาย ๆ คน เรื่องที่ไปขอให้พยากรณ์ส่วนมากก็เป็นคนเจ็บป่วย หรือถามถึงดวงวิญญูณของญาติ บุตร ภรรยา บิการมารดาที่ล่วงลับไปแล้ว ว่าวิญญูณไปร่อนเร่พเนจรอยู่ที่ไหน ไป

ทานเรือทศส่วนกุศลให้ผู้ตาย

ผูกเกิดหรือยัง หรือยังไปชกใช้กรรมอยู่ในอบายห้วงไก
ที่ตามถึงผู้ตายนี้ส่วนมากผู้ตายมักจะตายไม่ตี เช่น ตายโง่
ตายทั้งกลม และตายพลาย หรือตายในขณะที่อยู่ในวัยไม่
สมควร เช่นอายุยังน้อยอยู่เป็นต้น ทั้งนี้ เพราะญาติมี
ความเป็นห่วงว่าดวงวิญญาณของผู้ตายอาจจะไม่มี ความ สุข
ต้องชกใช้กรรมอยู่ไม่ได้ไปผูกไปเกิด และเมื่อทราบจาก
คนทรงว่าดวงวิญญาณของผู้ตายไปผูกไปเกิดแล้วก็ตีไป แต่
ที่ยังไปได้รับทุกข์เวทนาอยู่ก็ตี บรรดาญาติก็ต้องทำบุญ
อุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตายๆ จึงจะพ้นจากห้วงอบายนั้นๆ การ
ทำบุญอุทิศถึงผู้ตายนี้เรียกว่า “ปอยเข้าสังข์” และการทำ
บุญให้ผู้ตายนี้ เป็นพิธีกรรมที่ไสยศาสตร์ลากเข้าไปหาพระ
พุทธศาสนา เพราะการทำบุญเป็นเรื่องของพระสงฆ์ ตาม
ความเชื่อถือว่าเณรนาบุญแห่งพระพุทธศาสนานี้ สามารถ
จะช่วยให้วิญญาณของผู้ตายล่องพ้นจากห้วงอเวจีได้

ผีเจ้านายหรือผีที่ต้องมีคนทรงนี้ ยังมีอีกมากมาย
หลายผี เช่น ผีปู่และย่าสะ ซึ่งยังเป็นทนต์ถือของชาว
บ้านคอยกำ บ้านแม่เหียะ อ. เวียง เชียงใหม่ ซึ่งเป็นผีลัวะ
และผีเจ้าพ่อประตุม้า ที่ลำปาง ถนนพหลโยธินไปเชียงราย

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๑๘๕

จะเห็นว่ามีคนเจ้ามากมาย ซึ่งเป็นที่นับถือของประชาชนมาก ก็มีประเพณีสังเวทย์เช่นสรงและมีพ็อนถวายทุกปี แต่สำหรับผีปู่และย่าสะ ซึ่งเป็นประเพณีเสียผีของผีละนั้น จะได้นำมาเล่าต่อไป จะขอเล่าถึงเรื่องของเจ้าหลวงคำแดง อารักษ์หลวง แห่งถ้ำเชียงดาวเสียก่อน ตามที่เกริ่นไว้แล้ว

เจ้าอารักษ์เจ้าหลวงคำแดง

เจ้าหลวงคำแดงนี้เห็นจะเป็นผีวีระบุรุษ และมีนิยายชาวบ้านเล่าถึงหลายเรื่อง ทั้งตำนานลงแห่ง เช่น ตำนานสุวรรณคำแดงหรือตำนานเสวอินทขิล (เสวหลักเมือง เชียงใหม่) ซึ่งพระมหาหมื่น วุฑฒินุโณ ตำนกวัคคหธรรม เชียงใหม่ ได้แปลจากอักษรพื้นเมืองไว้ ได้กล่าวถึงเจ้าหลวงคำแดงไว้ว่า

“เจ้าสุวรรณคำแดง ลูกของพญาโจรณีได้ทราญคำ (ทราญคำ เมืองเหนืออ่านเป็น ทะลายคำ คือ เนื้อสมัน) มา มีคน ๓๐,๐๐๐ ต่อมาขอส่งคนมาเพิ่มอีก ๓ ต่างงา ๓ ปา ข้าวบั้งไล่ลี้ยงทราญคำมาถึงคอยอ่างสรง (เชียงดาว) คนนอนทราญคำกันนอน รุ่งขึ้นก็ไล่มาอีกตราบถึงคอยสุเทพ

ทราญคำเลยหายไปในที่นั้น ในสมัยนั้น ศาสนาของพระ
พุทธเจ้ายังไม่มี เจ้าคำแดงจึงสร้างเมืองอยู่ ชื่อเมืองล้านนา
สืบลูกหลานมาหลายชั่วคน”

(จากหนังสือชีวิตปลงงานของพระมหาหมื่น วุฑฒินา
โณ พิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๐)

และยังมีนิทานชาวบ้านเล่าสืบต่อกันมาว่า เจ้าหลวง
คำแดง โอรสกษัตริย์เมืองพะเยา ยกกองทัพรบพวกข่อได้ชัย
ชนะกลับมา ระหว่างทางเจ้าคำแดงได้เห็นกวางทองรูป
งามก็อยากได้ จึงให้ไพร่พลเข้าไล่กวมไว้ และประกาศว่า
หากกวางคัมหนีออกทางค้ำนของผู้ใด ผู้นั้นจะต้องตามจับให้
ได้ หากไม่ได้จะต้องถูประหารชีวิต แต่บังเอิญกวางหนี
ออกทางค้ำนของพระอู่ๆ จึงควมม้าออกติดตาม โดยมี
ไพร่พลตามหลังไปไล่กันมาเป็นเวลาหลายวัน จนเข้าเขต
เมืองเชียงใหม่ ที่นั้นมีเขาลูกหนึ่งสูงเทียมเมฆ เขาสูงนั้น
เรียกว่าคอยเพียงขาว แต่ต่อมาเพี้ยนเป็นเชียงดาว ครั้นได้
มาถึงที่หนึ่ง เป็นทุ่งหญ้ากว้างขวาง กวางทองวิ่งเข้าป่า
หญ้าหายไป คำปลนนเลยเรียกกันว่า ทุ่งผวน พวกไพร่
พลก็แลเห็นกวางทองวิ่งหลบหนีไปแต่ไกล คิดว่าเป็นเนื้อ

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๑๕๑

ทราย จึงร้องกันว่า ทะลายๆ ก่อนบ้านนั้นเลยเรียกกันว่า บ้านแม่ทะลาย

เจ้าหลวงคำแดงได้ติดตามอีก กวาทองเห็นหนีไป ไม่รอกแน่ จึงถอกคราบที่สวมเป็นกวาทองนั้นออก เผย โฉมร่างเป็นสตรีวิ่งหนีไป ณ ที่นั้นเลยเรียกว่าบ้านสบคราบ (สบคือ พบ, สบคราบ-พบคราบ) นางวิ่งหนีไปในสภาพนุ่งน้อยห่มน้อย เจ้าหลวงคำแดงเกรงนางจะอาย จึงบอกให้ไพร่พลหมอบราบกับพื้น มิให้นางเห็นที่ห้วยแห่งหนึ่ง ห้วยนั้นเลยเรียกว่า “ห้วยแม่แมบ”

นางวิ่งหนีไปถึงที่แห่งหนึ่ง พวกไพร่พลตามทันจะเข้าจับกุม แต่เจ้าหลวงคำแดงเห็นเข้าก็ร้องห้ามไว้ว่า “อย่าจับนะ” หมู่บ้านนั้นเลยเรียกว่า “บ้านแม่นะ” มาจนทุกวันนี้ เจ้าหลวงคำแดงวิ่งไล่นางงามผู้นั้นจนถึงหน้าถ้ำเชียงดาว นางก็วิ่งหายเข้าไปในถ้ำ เจ้าหลวงคำแดงตามเข้าไป เรื่องก็เป็นอันจบกันตอนที่เจ้าหลวงคำแดงหายสาบสูญไปจนกระทั่งทุกวันนี้ และนางงามผู้นั้นเล่ากันว่าชื่อนางอินทร์เหลา เป็นลูกสาวยักษ์ที่เฝ้าถ้ำเชียงดาวอยู่นั้น เมื่อไพร่พลตามไปถึงหน้าถ้ำ ก็เห็นแต่ม้าทรงเท่านั้นเอง และรออยู่

หลายวันก็ไม่เห็นเจ้าหลวงคำแดงออกมา จึงพากันยกทัพกลับพะเยา

ต่อมาชาวบ้านเชื่อว่า เจ้าหลวงคำแดงได้กลายเป็นผีอารักษ์รักษาบ้านเมือง จึงเรียกว่า “เจ้าหลวงคำแดง” และมีประเพณีเช่นสังเวทและเข้าทรง และกลายเป็นอารักษ์ที่มีชื่อเสียงโด่งดังในภาคเหนือ แม้ในทุกวันนี้ชื่อของเจ้าหลวงคำแดงก็เป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป เพราะนอกจากท่านจะเป็นผีมหัศจรรย์อารักษ์หลวงแล้ว ท่านยังได้สร้างอมตะนิยายรักไว้ด้วย

อนึ่ง ชื่อของพระยาคำแดงหรือเจ้าหลวงคำแดงนี้มีปรากฏในตำนานเมืองหิรัญนครเงินยางเชียงแสน (ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๖๑ หน้า ๓๕) ว่า ท่านเป็นโอรสของพระยาจำเมือง กรองเมืองพะเยาเมื่อ พ.ศ. ๑๘๖๑ จุลศักราช ๖๘๐ ปีมะเมียทศก ดังนั้น จึงน่าสงสัยว่า ท่านเคยมีตัวตนในอดีต และคงมีผู้นับถือในศตวรรษที่ท่านมาก เมื่อท่านทิวงคตไปแล้ว ก็เลยนับถือว่าเป็นผีวีรบุรุษ (Hero Worship) เช่นเดียวกับที่ชาวจีนนับถือเจ้ากวนอู และจากนิยายชาวบ้านที่เล่ามานี้ แม้จะไม่มีหลักฐานที่จะยืนยัน

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๑๔๓

ถือว่าเป็นเรื่องจริง แต่ก็ได้บอกถึงที่มาของชื่อหมู่บ้านต่าง ๆ นับว่าให้ความรู้ในทางวิชานายคดีเกี่ยวกับท้องถิ่น ได้ เป็นอย่างดี.

ผีปู่และย่าแสะ

ผีปู่และย่าแสะ เป็นผีที่มีพิธีกรรมแปลกกว่าผีอื่น ๆ กล่าวคือ มีการสังเวยผีด้วยเนื้อควายสด ๆ ทั้งจะได้เล่าต่อไป ผีปู่และย่าแสะนี้ เป็นที่นับถือของชาวเมืองมาแต่อดีต ปัจจุบันจะมีผู้นับถือและไปทำพิธีเช่นสรวงนี้ ก็แต่ชาวตำบลสุเทพ ตำบลแม่เหียะ และชาวบ้านคอยคำ อำเภอเมืองเชียงใหม่ สถานที่ทำพิธีกรรมนี้ อยู่ในดงไม้ใหญ่ในหมู่บ้านคอยคำ เรียกว่า “ดงปู่แสะ” ส่วนผีย่าแสะนั้นทำพิธีที่บ้านเชิงคอยสุเทพ (ตำนานว่าทำพิธีที่วัดฝายหิน)

ผีปู่และย่าแสะนี้ ในตำนานพื้นเมือง จารด้วยอักษรไทยยวนว่า เป็นผีบรรพบุรุษของพวกลัวะ ซึ่งเป็นเจ้าของดินเดิม เมื่อพันปีเศษมาแล้ว พวกลัวะได้ครอบครองแคว้นแคว้นล้านนาไทยนี้ เป็นเวลาช้านาน ต่อมา เมื่อพวกไทยยวน ไทยลาว ร่นถอยลงมาจากดินแดนตอนใต้ของจีน

ก็ได้มาพบปะกับพวกลัวะหรือละว้า กะเหรี่ยงทั้งถิ่นท่ามา
 หากินอยู่บริเวณ ณ ที่ตั้งเมืองเชียงคอง, เชียงราย, เชียงแสน
 แล้ว ก็ได้ทำการขับไล่พวกลัวะหรือกะเหรี่ยงออกไปอาศัย
 อยู่ตามป่าดงและบนภูเขา จนกลายเป็นชาวป่าชาวคอยไป
 หมด ส่วนทางแคว้นแคว้นเชียงใหม่ ลำพูน ก็มีพวกลัวะ
 อาศัยอยู่ เช่นที่ลำพูนนี้ ตามตำนานเดิมชื่อว่า เมือง
 ลัวะพ่อง เมืองนครลำปาง ก็ว่าแต่เดิมนั้นชื่อว่า เมืองลัวะ
 กอนลำปาง แต่เรียกเพี้ยนมาเป็น เมืองลำพูน เมืองลำ
 ปาง ปัจจุบันนี้ ยังมีหมู่บ้านพวกลัวะหรือละว้านี้ กระจุก
 กระจายอยู่ตามท้องที่อำเภอหางดง อำเภอชอค อำเภอจอม
 ทอง และอำเภอแม่สะเรียง แม่ฮ่องสอน อีกหลายหมู่บ้าน
 และพวกลัวะที่กลายเป็นชาวป่าชาวคอย เช่น ลัวะบ้านอุม
 พาย อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ยังมีพิธีกรรม
 เช่นสรวงผีด้วยการฆ่าควายสังเวชอยู่ แต่พวกลัวะที่อยู่ตาม
 บ้านบ่อหลวง อำเภอชอค ไม่ได้เช่นนี้เสียแล้ว
 แต่การนับถือผีนั้นยังคงมีอยู่

จะขอเล่าถึงการเช่นสรวง หรือเรียกอย่างชาวบ้าน
 ว่าเลี้ยง “ผีปู่และย่าสะ” ให้ท่านทราบต่อไป

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๑๕๕

การเลี้ยงผีปู่และย่าสะเน่ เขาจะทำการเป็นประเพณี
ทุกปี ในวันขึ้นหรือแรม ๕ ค่ำ เดือน ๙ เหนือ (มักจะ
ตรงกับกลางเดือนมิถุนายน) ในการเลี้ยงผีปู่และย่าสะเน่
ก็จะมีการเข้าทรง “เจ้านาย” พยากรณ์ถึงความเป็นอยู่ของ
บ้านเมือง เช่น ฝนฟ้า พืชผลจะดีหรือไม่ จะมีอะไรมา
รบกวนบ้านเมืองบ้าง และผีที่มาเข้าทรงนี้ ก็ไม่ใช่มีแต่ผี
ปู่และย่าสะเน่เท่านั้น ยังมีผีคนอื่น ๆ มาเข้าทรงด้วย เช่น
เกี่ยวกับการเข้าทรงผีอื่น ๆ ดังที่กล่าวมาแล้วนั่นเอง

ส่วนการเลี้ยงหรือพิธีเช่นสรวงบูชาผีนั้น มีพิธี
กรรมหลายอย่าง จะขอประมวลมาเล่าเพียงย่อ ๆ พอให้เข้า
ใจ กันนี้

การเตรียมเครื่องเซ่นสรวง

ในวันทำพิธีจะมีพวกชาวบ้านมาช่วยกันเตรียมเครื่อง
เซ่น เรียกตามภาษาท้องถิ่นว่า “ดากรัว” คือมีการจัดกระ
ทงใส่สิ่งของที่พลีกรรมแก่ผี กระทงหรือทางภาคเหนือ
เหนือเรียกว่า “ควัก” นี้ ทำด้วยใบทองตอง (ทองพลวง)
กว้างประมาณ ๑๐ นิ้ว ลึกพอสมควรที่จะวางสิ่งของต่าง ๆ

ไ้ นอกจากกระทงใหญ่^{นี้} ก็มีกระทงเล็ก ๆ อีกราว ๆ ๕๐
 กระทง กระทงเล็ก ๆ ^{นี้}ใส่พวกเนื้อดิบ เนื้อสุก แอง ลาบ
 เนื้อ เนื้อ^{นี้}ปลิง ข้าวสุก ดอกไม้ รูป เทียน กระทงเล็ก ๆ
 ต้องเตรียมไว้ให้พอสำหรับบรรจุในกระทงใหญ่อีก ๑๒ กระ
 ทง และมีจานใส่ข้าวตอกดอกไม้^{อีก} ๕ จาน เทียน^{นั้น}สม
 มุก^{ว่า}เป็นเทียนเงินเทียนทอง เทียนเงินก็ใช้หุ้มด้วยตะกั่ว
 ชองบุหรืหรือกระดาษเงินแทน ส่วนเทียนทอง^{นั้น} ใช้
 เทียน^{สี}ฉงธรรมคาแทน เพราะมีสีเหลืองเป็นทองอยู่แล้ว
 เมื่อจักกระทงทั้ง ๑๒ กระทงเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็มีกระ
 บอกไม้ไผ่สำหรับบรรจุสุรา (ใช้เหล้าโรง) อีก ๒๒ กระ
 บอก แล้วนำไปวางไว้ที่หอผี ๑๒ หอ ๆ ละกระทง หอผี
 ทั้ง ๑๒ หอ^{นี้} ว่าเป็นบริวารของผีปู่แสะย่าแสะ บริเวณ
 ล้อมรอบหอผี ๑๒ หอ^{นี้} เขาจะวงค่ายสายสิญจ์ไว้โดยรอบ
 ห้ามไม่ให้ผู้เกี่ยวข้องเข้าไปเป็นอันขาด

นอกจากหอผีทั้ง ๑๒ หอแล้ว ก็มีหอผียักษ์ ที่ว่า
 ผียักษ์^{นี้}ก็คือผีปู่แสะ^{นี้}เอง เพราะชาวเมืองถือว่าผีปู่แสะ^{นี้}
 เป็นยักษ์ หอผียักษ์^{นี้} จะมี^{นี้}ขนาบ^{นี้}ของเครื่องสังเว และ
 จานใส่ข้าวตอกดอกไม้ รูปเทียน และมีเสื้อผ้าไว้ให้ผีที่จะ

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๑๕๗

มาเข้าทรงนั่ง มี ผ้าโสร่ง เสื้อแบบพื้นเมือง ผ้าโพกหัว ผ้าคลุมไหล่ เป็นต้น เมื่อผีมาเข้าทรง คนทรงหรือเรียกกันว่า “ที่นั่ง” หรือ “ม้าขี่” ก็จะนั่งผ้าตามที่เขาหรือผีที่มาเข้าทรงนั้นชอบ ก็จะคลไคลให้ไปหยิบเอาเอง

ฆ่าควายสังเว

สัตว์ที่นำมาสังเวผีปู่แสะย่าแสะนี้ ก็คือ ควาย ควายที่จะนำมาเข้าพิธีนี้ จะต้องเป็นควายหนุ่มที่เขายาวเพียงหู ผีปู่แสะใช้ควายดำ ผีย่าแสะใช้ควายเผือก จะเป็นตัวผู้หรือตัวเมียใช้ไต่ทั้งนั้น ในวันทำพิธีจะมีการฆ่าควายในบริเวณพิธีหน้าหอผียักษ์นั่นเอง เมื่อฆ่าควายแล้วก็จะเอาเนื้อควายนี้นำไปปรุงเป็นเนือลาบ แกงอ่อม สำหรับสังเว และมีเนือสดสำหรับสังเวผียักษ์อีก โดยเอาไปห้อยไว้ที่เสาหอผียักษ์ ๒ ชั้น เนือสดนี้ คนเข้าทรงจะต้องกินเนือสดๆ ให้หมดทั้ง ๒ ชั้น ในเวลากินเนือสดนี้ ก็จะดื่มเหล้าไปพลางด้วย และจะต้องดื่มเหล้าทั้ง ๑๒ หอ แต่คงดื่มไม่หมด เพราะต้องเหลือให้ผีบริวารดื่มด้วย

ส่วนศีรษะควายที่ฆ่าแล้วและหนัง จะนำมาบูไว้ที่

หน้าหอผียักษ์ คนทรงจะเอาเนื้อดิบมานั่งกินบนศีรษะควาย เมื่อเสร็จพิธีการกินเนื้อสดและสุราแล้ว ก็จะมีการแกะขัณฑ์ โดยเอาไม้ท่อนใหญ่ ๆ มาแกะเป็นพิธี แสดงให้เห็นว่าเป็น ผียักษ์ เมื่อแกะพ่นเสร็จแล้ว คนทรงก็จะนอนแผ่กับพื้น สงบนิ่งไปครู่หนึ่ง เป็นการแสดงว่าผียักษ์ได้ออกจากการเข้าทรงไปแล้วจึงลุกขึ้น

ผ้าพระบาท

ในการเช่นสรวงผียักษ์ปู่สะย่าสะนี้ สิ่งที่จะขาดไม่ได้ ก็คือผ้าพระบาท ผ้าพระบาทนี้ กว้างประมาณ ๒ ศอก ๓ เมตร ด้านซ้ายผ้าทั้งข้างล่างข้างบน จะมีไม้กลมขนาดรอบกำมือสอดไว้ทั้งสองข้าง ผ้าที่ใช้เขียนเป็นผ้าพระบาท เป็นผ้าดิบก่อนข้างหนา เขียนเป็นรูปพระพุทธเจ้าปางโปรดสัตว์ มีพระอัครสาวกทั้งสองข้าง ผ้าพระบาทผืนที่ใช้ปัจจุบันนี้ เขียนไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔ ในเวลาเมื่อไม่มีการประกอบพิธี ผ้าพระบาทนี้จะเก็บใส่หีบไม้อย่างดีไว้ที่วัด เมื่อก่อนนี้ทราบว่าเอาไว้ที่วัดพระสิงห์ ปัจจุบันเอาไว้ที่วัดในหมู่บ้านนั่นเอง

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๑๙๙

14 ในเวลาทำพิธี ผ้าพระบต^๕ เขาจะนำไปแขวนไว้บนกิ่งไม้ใหญ่ในบริเวณพิธีนั้น ห่างจากลำต้นประมาณ ๑ เมตรเศษ และสูงจากพื้นดินประมาณ ๑ เมตรเศษ เช่นเดียวกัน โดยใช้เชือกผูกตรึงกลางห้อยไว้ การห้อยผ้าพระบต^๕ มีความสำคัญเกี่ยวกับการเสี่ยงทาย ว่าขณะที่ห้อยพระบต^๕ นี้ไว้ หากมีลมมาจะแรงหรือไม่ก็ตาม หากผ้าพระบต^๕ ไม่ปลิวไปตามแนวปะทะของลม แต่หากแกว่งไปข้างๆ จะถือว่าเป็นลางดี และหากแกว่งไปชนลำต้นไม้ที่ห้อยอยู่นั้นยิ่งดี แต่หากผ้าพระบต^๕ ไม่แกว่งนิ่งอยู่เฉยๆ ถือว่าเป็นลางไม่ดี และเบื้องหน้าพระบต^๕ เขาจะนิมนต์พระมานั่งสวดมนต์และฉันเพลด้วย เมื่อสวดมนต์และฉันเพลเสร็จก็เป็นอันเสร็จพิธีของพระ ๆ กลับไปวัดได้ ส่วนทางชาวบ้านก็เริ่มทำพิธีกรรมเช่นสรงผี ดังกล่าวมาแล้ว

ความเชื่อเดิม

เกี่ยวกับเรื่องผีปู่แสะย่าแสะ^๕ ความความเชื่อเดิมของคนในสมัยก่อน พอจะสันนิษฐานได้จากตำนานพระธาตูกอยคำ (เรียบเรียงโดย สุทวาริ สุวรรณภาชน์ พิมพ์เมื่อ

พ.ศ. ๒๕๐๙ แปลจากอักษรพินเมือง) มียั่วว่า

ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าได้เสด็จมาโปรดสัตว์
จนถึงที่ทุ่งคอยคำนี้ ได้มาพบยักษ์สามตน มีพ่อแม่เล็ก ยักษ์
ทั้งสามตนนี้ยังชีพด้วยเนื้อสัตว์และเหอมนุษย์ เมื่อยักษ์ทั้ง
สามตนเห็นพระพุทธเจ้ากับเหล่าสาวกเสด็จมา ก็จับกิน
แต่พระพุทธองค์ทรงแผ่เมตตา ยักษ์ทั้งสามเกรงในพระ
บารมี จึงน้อมเคารพพระพุทธองค์ๆ จึงทูลถาม และขอให้
ยักษ์ทั้งสามรักษาศีลห้าตลอดไป ยักษ์ทั้งสามคือ ปู่ แสะย่า
แสะ กับบุตรยอมรับศีลห้า เว้นแต่ปู่แสะย่าแสะไม่สามารถ
จะรับศีลห้าได้ตลอดไป จึงขอร้องขอกินเหอมนุษย์ปีละสอง
คน แต่พระพุทธองค์เห็นว่าการฆ่ามนุษย์หรือสัตว์นั้นเป็น
บาปหนักจึงไม่อนุญาต ยักษ์ทั้งสองจึงขอเปลี่ยนเป็นเนื้อ
สัตว์ พระพุทธองค์ก็ไม่ทรงอนุญาต เป็นแต่บอกว่าให้ไป
ถามเจ้าผู้ครองนครว่าจะอนุญาตหรือไม่ แล้วพระพุทธ
องค์ก็เสด็จจากไป และทรงไว้พระเกศาธาตุไว้ที่วัดพระ
ธาตุคอยคำ (ที่เป็นข่าวเจดีย์พังไปเมื่อเดือนกันยายนนี้ มีผู้
ชุกกันพบพระพิมพ์ เช่น พระคง พระสามมากมาย ท่าน
ที่อยากชมโปรดไปชมที่วัดพันขัน เชียงใหม่) วัดนี้สันนิษ-

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๒๐๑

ฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยพระนางจามเทวี และบริเวณนี้แต่เดิมเป็นที่อยู่ของพวกลัวะ ซึ่งมีชนหลวงมิลักขะหรือชนหลวงมะลั้งกะเป็นหัวหน้า แต่ถูกพวกของพระนางจามเทวีขับไล่หนีไปอยู่บนคอยหมก

ยักษ์สองคนผัวเมีย คือปู่และย่าสะเงาะจึงได้ไปขออนุญาตจากเจ้าเมืองๆ ก็อนุญาตให้กินควายได้ปีละครั้ง จึงมีประเพณีเลี้ยงผีปู่และย่าสะเงาะ โดยพิธีการฆ่าควายเอาเนื้อสดสังเวยแต่นั้นมา ส่วนยักษ์ผู้เป็นบุตรนั้น ในตำนานว่าเมื่อได้พบกับพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าก็มีจิตเลื่อมใส เป็นอันมาก จึงขอบวชในพระพุทธศาสนา และไปจำพรรษาอยู่บนคอยสุเทพ แต่ต่อมาไม่อาจที่จะอยู่ในเพศบรรพชิตได้จึงลาสิกขาออกมาถือเพศเป็นโยคี หรือฤาษีได้ชื่อสุเทวะฤาษีบำเพ็ญพรตอยู่บนคอยสุเทพตราบสิ้นอายุขัย

ตามตำนานที่ว่าเป็นยักษ์นี้ เข้าใจว่าเป็นพวกละว้าหรือพวกลัวะชาวบ้านนั่นเอง และพวกละว้าหรือพวกลัวะที่อยู่ในท้องที่บริเวณนี้มาแต่ก่อนนั้น อาจเป็นเผ่าเดียวกับพวกละว้าที่ขอบลำห้วยนุขย์ ที่ยังมีอยู่ในเขตมณฑลยูนนานของจีนก็เป็นได้ ซึ่งเวลานี้ ปรากฏว่าพวกว้าหรือพวก

ละว่าเผ่านี้ ก็ยังชอบล่าสัตว์ระมนุญอยู่

สำหรับผ้าพระบฏนั้น คงหมายถึงว่า พระพุทธองค์ได้เสด็จมาโปรดพวักยักซ์ให้นับถือพระศาสนา จึงได้นำมาในการประกอบพิธีด้วย

ประเพณีเช่นสรงผูปูและย่าสะเน่ ได้ทำกันตลอดมา ในสมัยก่อน เจ้าผู้ครองนครเป็นผู้ประกอบพิธี ต่อมาราว พ.ศ. ๒๔๘๐ ทางราชการห้ามมิให้ทำการเช่นสรงจนถึงในสมัยสงครามมหาเอเชียบูรพาจึงได้ฟื้นฟูขึ้นอีกครั้งหนึ่ง แต่ให้การฆ่าควายคำเพียงตัวเดียว และให้ทำพิธีเช่นสรงที่กองปูและย่าสะ ทางทิศตะวันออกเชิงคอยคำเท่านั้น พวกชาวบ้านดินคอยสุเทพ และบ้านคำบลแม่เหียะ ได้ร่วมกันทำพิธีเอง ในวันขึ้น ๑๔ หรือแรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๕ เหนือ (เดือน ๗ ใต้) ทุกปี กำหนดวันแน่นอนนั้นแล้วแต่จะนัดกันเอง

นอกจากผือวักซ์ หรือผิบรรพบุรุษ ดังกล่าวมาแล้ว ก็มีผิอื่น ๆ อีก เช่น ผินางตัง ผิม้อนึง ผิกะ (คือผิبوب) ผินางไม้ ผิสือ (กะสือ) ผิโพง ผิม้าปีกกะลัง ผิอ็ก้อย (ผิก้องก้อย) ผิป่าผิกง ผิเลื้อบ้าน ผิเลื้อวัด หาก

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๒๐๓

จะจำแนกผีดังกล่าวออกเป็นประเภท ๆ ก็ได้ ดังนี้

ผีนางกั๋ง ผีหม้อหนึ่ง เป็นผีประเภทเข้าทรงได้ สำ
หรับพยากรณ์ต่าง ๆ ทำนองเดียวกับผีด้วยแก้วของทางภาค
กลาง ส่วนผีกะ (หรือผีปอบ) นั้น เป็นผีที่สิงสู่อยู่ในตัว
คน เมื่อไม่พอใจ หรือเกลียดใคร ก็ไปสิงสู่ในคน ๆ นั้น
ทำให้มีสติวิปลาส ต้องใช้หมอผีทำการแก้ไขตามวิธีการ
เช่น มีการใช้คาถาอาคมเสกเป่า ใช้ไม้เขียนต์ หรือเสก
น้ำมันคัซปไล่ผีที่สิงจนออกไปได้ ส่วนผีนางไม้ ผีม้าปีก
กะลั่ง ผีอีก้อย (ผีก้องก้อย) เป็นพวกผีตองผีป่า มักจะทำ
ให้ตกอกตกใจ หากใครพบปะก็เป็นเรื่องไม่สู้ดีนัก เฉพาะ
ผีโพงผีสื่อนั้น ถือว่าอาศัยสิงสู่ในตัวคน มักกินของสดคาว
เช่น เขียก ปู ปลา คนที่ผีสือหรือผีโพงสิงสู่ มักจะมีจุมก
แแดงผิตกติ และมักจะออกหากินของสดคาวตามทุ่งนาใน
เวลากลางคืน และจะมีแสงเรือง ๆ ให้เห็นแก่ไกล แสง
เรือง ๆ นั้นว่าออกมาทางจุมกแดงนั่นเอง ส่วนผีเสื้อบ้านหรือ
ผีเสื้อวัดนั้น ก็คือผีประเภทอารักษ์ อยู่เฝ้ารักษาหมู่บ้าน
ก็เรียกว่า ผีเสื้อบ้าน รักษาวัด ก็เรียกว่าผีเสื้อวัด และตาม
คองไม้ใหญ่ ก็ถือว่ามีผีอยู่เฝ้ารักษาเหมือนกัน แต่เป็นผี

ประเภทเจ้าพ่อ ต้องปลานศาลาล่าวเช่นวักเช่นเดียวกัน
นอกจากนี้ก็มีผีจำพวกที่ตายไปจากคน แต่ตายไปในทางไม่
ดี เช่น ถูกฆ่าตาย ตกต้นไม้ตาย ตกน้ำตาย เรียกว่าผี
ตายโหง ตายทั้งๆ ที่มีท้องอยู่ เรียกว่าตายกลม ตายคลอด
ลูก เรียกว่าตายพราย เป็นต้น.

๕ พอนผีมืด-พอนผีเม้ง

การพอนผีมืด คือการพอนรำ เพื่อเป็นการสังเว
ฌิบรรพบุรุษ ประเพณีการพอนผีคนนี้จะเป็นของชนชาติ
ใดกันแน่นั้น ไม่ปรากฏจากหลักฐานประวัติศาสตร์หรือมี
จารึกไว้ในหนังสือใด ๆ ทั้งสิ้น นอกจากเขียนขึ้นจากการ
ลัทธิฐานและจากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ที่ยังคงมีชีวิต
อยู่ การพอนผีคนนี้มีสองอย่างด้วยกันคือ เรียกว่า
พอนผีมืด และ พอนผีเม้ง ซึ่งมีกรรมวิธีอย่างเดียวกัน
จะผิดแผกแตกต่าง ก็เป็นข้อปลีกย่อยลงประการ ตาม
ที่ผู้รู้ท่านบอกว่า พอนผีมืด ไม่มีกระบอกน้ำปลาร้า
แต่พอนผีเม้งจะมีกระบอกใส่น้ำปลาร้าสังเวฌิด้วย

การที่ใช้น้ำปลาร้าเป็นสัญลักษณ์นี้ ไม่ทราบว่ามี
ความหมายมาจากอะไร เพราะถามผู้เฒ่าผู้แก่ก็บอกว่า
ใส่ไปตามยถากรรม คือใส่ตามธรรมเนียมจารีตประเพณี
ที่ถือกันมาแต่เดิม หากจะถือว่าการมีกระบอกปลาร้านี้

ประเพณีการพ้อนผีผด-พ้อนผีเม้ง

เป็นเครื่องหมายของการบริโภคนิยมของชนกลุ่มนั้นว่า ชอบ บริโภคปลาร้า ก็ออกจะเป็นการสนับสนุนช่วยๆ ไปหน่อย เพราะว่า ไม่ว่าชาวภาคเหนือ ภาคกลาง หรือภาคอีสาน ก็เห็นแต่ชอบกินปลาร้ากัน แม้จะไม่ทั่วทุกบ้าน แต่ก็เห็นมีปลาร้าจำหน่ายกันอยู่ทั่วไป เพราะฉะนั้น บัณฑิตอย่าเอามากักกันเลยเสียดีกว่า เสียหัวกันเปล่าๆ

ขอเล่าถึงการพ้อนผีผดกันต่อไป การพ้อนผีผดนี้ มักจะทำกันในระหว่างเดือน ๘-๙ เหนือ (พฤษภาคม-มิถุนายน) ซึ่งพวกที่จะพ้อนผีผดนี้จะต้องเป็นพวกตระกูลเดียว

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๒๐๗

กัน และเมื่อครบรอบปี เช่น ลงกระดูกที่ ๓ ปีครั้ง ลง
กระดูกปีละครั้ง หรือลงกระดูกที่ไม่มีกำหนดแน่นอน
เห็นว่ามีเงินคืเมื่อใดก็จัดทำกันเสียที หรือลงที่คนในครอบครัว
เกิดการเจ็บป่วย ต้องบนบานผีปู่ย่าตายายเป็นบรรพ
บุรุษ ก็ต้องทำพิธีเช่นสรวงสังเวกันตามที่บนบานไว้ ซึ่ง
การพ้อนผีแต่ละครั้ง ก็จะต้องใช้จ่ายเงินทองเกี่ยวกับการ
เลี้ยงคูปก ญาติพี่น้องที่มาช่วยในงาน ตลอดจนชาวบ้าน
ในละแวกเดียวกัน ที่มาช่วยในงานนั้นเป็นจำนวนไม่น้อย
เลย

กรรมวิธีการจัดงานพ้อนผี ก็จะต้องเตรียมสถานที่
คือสร้างปะรำ (เมืองเหนือเรียกว่าผาม) ไว้ภายในลานบ้าน
บางรายก็จะขอยืมผ้าเต็นท์มากางไว้ ภายในปะรำก็จะมี
เครื่องเช่นสังเวต่างๆ เช่น หัวหมู ไก่ต้มสุกทั้งตัว เหล้า
ข้าวตอก คอกไม้ รูปเทียน ขนม ข้าวต้ม มะพร้าว กล้วย
อ้อย ใส่ภาชนะวางไว้บนร้าน ซึ่งทำคล้ายศาลเพียงตาแต่
สูงประมาณ ๑ เมตรเศษ และจะมีราวผ้าถักไป บนราว
ผ้านั้นจะมีผ้าโสร่งใหม่ๆ วางพาดไว้หลายๆ ตัว สำหรับผู้
ที่จะมาพ้อนนั่งทับผ้านั่งที่นั่งจากบ้านเข้าไป และมีผ้าเพลาะ

สำหรับพาคบ่าปล่อยชายไว้สำหรับให้ผู้พ่อนเอาพาคบ่า ในเวลาพ่อน และอีกอย่างหนึ่งที่ชาวมิได้ก็คือผ้าพันหัวสีต่างๆ แต่ผ้าพันหัวนั้นจะใช้กันทั้งหญิงและชาย แต่ผู้หญิงบางคนก็ไม่ใช้ก็มี लोगถามเขาคุยกับบอกว่า ผู้ที่ใช้ผ้าพันหัวนั้นสมมุติว่าเป็นผู้ชาย ส่วนที่ไม่พันหัวก็คือผู้หญิง แต่ก็เห็นพันกัน สับสนปนเปไปหมด ตรงกลางปราสาทจะผูกผ้าขาวห้อยไว้ ตรงกลางปล่อยให้ยาวลาดพื้นประรา ในวันแรกที่จะทำพิธีพ่อน ก็จะมีหญิงชราซึ่งเป็นหัวหน้าของตระกูลนั้น นำบรรดาลูกหลานว่านเครือเข้าไปทำพิธีสักการะบูชาผีบรรพบุรุษ อธิษฐานขอให้ผีบรรพบุรุษจะคุ้มครองลูกหลานญาติพี่น้องทุกคน ให้ได้รับความสุขสบาย ทำมาค้าขึ้นหากินได้สะดวกและจุก รูปเทียนบูชาพิธีดังกล่าวนี้จะต้องไปทำที่หอผี ซึ่งผู้ที่ถือผีมักจะต้องปลุกหอผี (หรือศาล) ไว้แห่งใดแห่งหนึ่งภายในบ้าน แต่มักจะเป็นทางหัวนอน

เมื่อทำพิธีสักการะบูชาบอกกล่าวแล้ว ก็กล่าวอัญเชิญผีหรือมักจะเรียกกันว่า เจ้าพ่อ ไปยังปราสาท ซึ่งในการทำพิธีอัญเชิญนี้จะมี ที่นั่ง (คือคนทรง) ไปทำพิธีด้วย เมื่ออัญเชิญเจ้าพ่อไปยังปราสาท ก็จะเอาพานดอกไม้ซึ่งเป็น

พานสักการะบูชาขึ้นไปยังปราสาท และนอกจากนั้นก็จะมีการอัญเชิญเจ้าพ่อเข้าทรง คนทรงเมื่อเจ้าพ่อเข้าทรง คนทรงจะมีอาการผิดปกติไปจากเดิม เช่นทำหน้าตาเบี้ยวคุดคูลจาสำเนียงผิดปกติไป และเจ้าพ่อก็จะเอาขลุ่ยเหล็กที่เตรียมไว้เป็นเครื่องเช่นสังเขยนั้นมาคัมเอวๆ จนหน้าตาแดงกล่ำไปหมดแต่ไม่ปรากฏว่ามีกิริยามึนเมา แล้วจะมีการไต่ถามระหว่างเจ้าพ่อกับบรรดาญาติพี่น้องทั้งหลาย และคนทรงก็จะเรียกพวกลูกหลานว่า “เหลนน้อย” เมื่อเจ้าพ่อว่ากล่าวและไต่ถามกันเสร็จแล้ว ก็จะเชิญเจ้าพ่อออกจากคนทรงและต่อจากนั้นก็จะมีการพ้อนผีเป็นการสังเขยเจ้าพ่อ ซึ่งพวกผู้หญิงหรือพวกญาติพี่น้องที่มีอายุ มักจะเป็นผู้พ้อนนำขึ้นก่อน

ก่อนจะพ้อน ผู้ที่จะพ้อนก็จะเข้าไปหยิบเครื่องแต่งตัวที่ราวผ้าเปลี่ยนเสียก่อน แล้วก็ไปที่ผ้าที่ผูกห้อยไว้กลางปราสาท เอ่มือเกาะห้อยและพุนหน้ากับผ้าผืนนั้น แล้วโยนตัวไปมาอย่างน่าเวียนหัว ในขณะที่ห้อยตัวไปมานั้นก็หลับตาโยนตัวไป ๆ มา ๆ สักครู่หนึ่งก็ออกมา พ้อนว่าไปตามจังหวัดกลองที่ไปว่าจ้างเขามาบรรเลงนั้น กลองก็

กล่าวนี้ทางเมืองเหนือเรียกว่า “กลองเต่งทั้ง” มีอุปกรณ์
คือกลองสองหน้าขนาดกลาง ๑ ใบ กลองซัดจังหวะ ๑ ใบ
ระนาด ม้องวง ปี่ (ทางเมืองเหนือเรียกว่าแน) ฉิ่ง ฉึง
และมีฆ้องเล็กสำหรับตีบอกจังหวะอีก ๑ อัน เครื่องดนตรี
ชนิดนี้ท่านที่เคยไปเที่ยวภาคเหนืออยากชมจะไปชมได้ที่สนาม
มวยทุกแห่งในวันชกมวย เพราะทางเหนือใช้เป็นกลองปลุก
ใจพวกนักมวยในเวลาตะบันหน้ากัน ท่านเองกับที่ทางภาค
กลางใช้ปี่ชะวาบบรรเลงนั่นเอง แต่เสียงกลองของทางภาค
เหนือดูเหมือนจะเร้าใจมากกว่า กลองแบบนี้ไม่ทราบว่ามี
ความเป็นมาอย่างไร เพราะเคยใช้กันหลายอย่างนัก ในเวลา
แห่งศึกใช้ แต่จังหวะหรือท่านเองที่บรรเลงนั้นเป็นคนละ
เพลงเท่านั้น

พวกกลอง ก็จะบรรเลงไป โดยเจ้าของงานจะจัดที่
ให้ข้างๆ ปรานั่นเอง พวกเราก็รำไป คนนี้ออกไป คนนั้น
เข้ามา โดยใช้กรรมวิธีอย่างเดียวกัน คือห้อยผ้าที่กลาง
ปรำแล้วโยนตัวไปๆ มาๆ แล้วก็ยกขา แต่เขามีกติกาอยู่
ข้อหนึ่งว่า พวกที่จะเข้าไปพ้อนสังเวทต้องเป็นพวกที่อยู่ใน
เครือญาติ ตระกูลเดียวกัน และในคอนบ้ายๆ ก็จะมีสาว ๆ

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๒๐๐

ไปรำกัน ส่วนผู้ชายไม่ปรากฏว่ารำกัน แต่เล่ากันว่า ในสมัยก่อนนั้นพวกผู้ชายมักจะรำคาบหรือรำง้าว อันเป็นอาวุธนักรบสมัยโบราณ แต่เดี๋ยวนี้ก็มีเหมือนกัน แต่ไม่ยกเป็นผู้ชาย มักจะเป็นผู้หญิงรำคาบแทน และการรำก็ไม่ค่อยจะมีศิลปะอะไรนัก รำๆกันไปตามประสาเท่านั้นเอง

กรรมวิธีการรำหรือพอนผืน ^{๔๒} ^{๔๓} เขายังมีการเปลี่ยนเสื้อผ้าด้วย คือ ตอนก่อนที่จะพอนเขาจะเตรียมเสื้อผ้าต่างๆไว้ที่ราวข้างๆปรำ เสื้อผ้าเหล่านี้ไม่มีกางเกง จะมีก็แต่ผ้าโสร่ง ผ้าพาคบ่า ผ้าโพกหัว ก็นั่งแล้ว และคนที่เขาเข้าไปรำก็ต้องเอาเสื้อผ้าพวกนี้สวมทับของตัว แล้วจึงไปเกาะผ้าห้อยตัวโยนไปโยนมาอย่างว่า และเมื่อจะเลิกพอนก็ต้องเอาผ้าขึ้นไปไว้ที่เดิม เนื่องจากมีราวผ้าและเครื่องแต่งตัวซึ่งบอกยี่ห้อว่า ไม่ใช่เครื่องแต่งตัวของพวกคนเมืองชาวพื้นเมืองเหนือในสมัยก่อน เพราะพวกชาวพื้นเมืองทางเหนือในสมัยก่อนนั่งกางเกงแบบกางเกงจีน แต่เข้าก่อนข้างกว้างแบบกางเกงของพวกไทยใหญ่ (เงี้ยว) เครื่องแต่งตัวแบบนั่งโสร่งและโพกหัว ตามแบบที่นุ่งกันพอนผืนเป็นเครื่องแต่งตัวของพวกพม่าหรือพวกมอญ ซึ่งผู้

เขียนเข้าใจว่า คงเป็นประเพณีของพวกมอญมากกว่า และพวกมอญพวกนี้ชาวเหนือเรียกพวกเม็ง ในตำนานต่าง ๆ ว่าพวกเม็งคบุตร ก็คือ พวกมอญ, รามัญ หรือเตลง พวกเดียวกันนั่นเอง ฉะนั้น การพ้องผีเม็ง หรือผีมกน ก็คงจะเป็นประเพณีของพวกมอญคงกล่าวแล้ว แต่ไม่ทราบ ว่าที่เมืองมอญมีการพ้องผีแบบนี้หรือเปล่า

และการพ้องผีมกหรือผีเม็งนี้ ไม่ใช่การพ้องเช่นสังเวทพวกภูตผีปีศาจ ทำนองเดียวกับพวกคนบ้าในเกาะทะเลใต้ ทำพิธีเต้นรำรอบกองเพลิง เพื่อสังเวทพวกผีปีศาจ แต่การพ้องผีมกหรือผีเม็งนี้ ตามที่ผู้เขียนได้สัมภาษณ์จากผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้ที่นับถือผีมกหรือผีเม็งนี้ท่านเล่าว่า เป็นการสังเวทเช่นสรวงผีบรรพบุรุษ อาจจะเป็นผีปู่ย่าทวด หรือบิดามารดาที่ล่วงลับไปแล้วก็ได้ เพราะเขาถือว่า เมื่อพวกญาติพี่น้องตายไปแล้ว วิญญาณจะมาร่วมอยู่ที่เดียวกัน คือที่หอผี และทุกคนจะนับถือผู้ที่ล่วงลับไปแล้วว่าเป็นบรรพบุรุษ บางคนยังบอกได้อย่างหน้าตาเฉยว่า ลูกหรือหลานคนที่ตายไปเมื่อไม่นานมานี้แหละ เวลานี้อาศัยอยู่กับเจ้าพ่อที่หอผีแล้ว และหอผีนั้นจะไม่มีผู้ใดไปรบกวน จะมีการเอาดอกไม้ไป

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๒๑๓

บักแจกัน และจุฑารูปเทียนบูชาไว้เสมอ นับว่าเป็นการ
สักการะบูชาบรรพบุรุษ ซึ่งดีกว่าการสักการะบูชาญาติ
มีศางเป็นไหน ๆ

การพ่อนผี เวลานั้นก็ยังมียู และก็เชื่อว่าพวกชาว
เหนือจะมีการพ่อนผีกันทุกครอบครัวก็หาไม่ เฉพาะแต่พวก
ที่ถือผีผกผีเม้งเท่านั้นที่มีการพ่อนสังเวย ส่วนพวกที่นับถือ
แต่เฉพาะผีปู่ย่าตายายนั้น ก็จะมีแต่การสังเวยด้วยหัวหมู
เบ๊ก ไก่ สุรา ไม่มีการพ่อนสังเวยด้วย แต่เป็นการนับถือ
ผีบรรพบุรุษแบบเดียวกัน ผิดกันก็แต่กรรมวิธีเท่านั้นเอง.

การปลุกเรือน

ประเพณีการปลุกเรือนของชาวลานนาไทย หรือทางภาคเหนือเรา นั้น มีประเพณีเกี่ยวกับการยกเสาเรือนที่ควรจะนำมาเล่าสู่กันฟังอยู่ประการหนึ่ง การยกเสาเรือนที่ถือกันว่า สำคัญยิ่งในการปลูกบ้านสร้างเรือน คือการยกเสาคู่กัน เสาหนึ่งเรียกว่า “เสามงคล” อีกเสาหนึ่งเรียกว่า “เสานาง” เสาทั้งสองนี้ แต่โบราณมาถือกันว่า หากปลุกเรือนหลังใดไม่ทำพิธียกเสาทั้งสองนี้ก่อนแล้ว เรือนหลังนั้นผู้อยู่จะหาความสุขสวัสดิ์มิได้เลย

ก่อนที่จะพูดถึงการยกเสามงคล ผู้เขียนขอเล่าถึงประเพณีการ “ปักเรือน” (ยกเสาเรือน) ของชาวเหนือก่อน ในสมัยก่อนการ “ปักเรือน” (ยกเสาเรือน) นี้ ชาวเหนือจะช่วยกันอย่างแข็งแรงและสามัคคีกันอย่างน่าชมเชยมาก บางครั้งถึงกับยอมเสียสละเวลาทำงานส่วนตัวมาช่วยกัน โดยไม่เห็นแก่ค่าแรง หรือการตอบแทนอย่างใดเลย เขาถือว่าการ

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๒๑๕

ปลูกบ้านสร้างเรือนนั้นจะต้องช่วยกัน เพื่อความเป็นปึกแผ่นของหมู่บ้าน ซึ่งประเพณีอย่างนี้เป็นสภธรรมที่ชาวเหนือถือสืบเนื่องกันมาแต่โบราณกาลแล้ว

การ “ปักเรือน” (ยกเสาเรือน) มักจะเลือกทำกันในเวลาเช้าตรู่ เพราะเป็นเวลาที่อากาศเย็นสบายดี และแดดอ่อน ไม่เป็นการลำบากในการทำงาน ก่อนที่จะทำการ “ปักเรือน” เขาจะต้องไปให้หมอบุญเลือก “ฤกษ์ยาม” วันให้ก่อน ซึ่งเขามีตำราวันดีวันเสียสำหรับกระทำการมงคลไว้ดังนี้ เดือนเกียง (คือเดือนอ้าย) เดือน ๕ เดือน ๙ เสีย วันอาทิตย์กับวันจันทร์ เดือนยี่ เดือน ๖ เดือน ๑๐ เสีย วันอังคาร เดือน ๓ เดือน ๗ เดือน ๑๑ เสียวันเสาร์กับวันพฤหัสบดี เดือน ๘ เดือน ๔ เดือน ๑๒ เสียวันศุกร์กับวันพุธ วันเสียนี้เป็นวันอัปมงคลไม่ดี อนึ่ง การ “ปักเรือน” นี้จะต้อง “ปัก” ในเดือนคู่ คือเดือนหก เดือนแปด เดือนสิบนั้น เขาจะเว้นการทำพิธีต่างๆ โดยถือว่าเป็นเดือนอัปมงคล

ก่อนจะลงมือ “ปักเรือน” ก็จะต้องชุกหลุมเสาเตรียมไว้ก่อน การชุกหลุมเสาก็มีพิธีอยู่เหมือนกัน ก่อนที่จะชุก

เจ้าของบ้านจะต้องถามหมอลูกหรืออาจารย์เสียก่อนว่า จะชุกหลุมทางทิศไหนก่อน และจะเอามูลดินกองไว้ทางทิศใด ซึ่งตามประเพณีเก่า ๆ ถือกันดังนี้ ถ้าจะ “ปักเรือนเคียนหก หรือเคียนแปด (เหนือ) ให้เอาเสาวาง หันปลายเสาไปทางทิศเหนือ, ชุกหลุมเอามูลดินไว้ทางใต้, ส่วนเคียนยี่ (เคียนสิบสองได้) และเคียนสิบสอง (เหนือ) ให้วางเสาเอาปลายไว้ทางทิศเหนือ, ชุกหลุมเอามูลดินไว้ทางทิศใต้, เคียนสี่ให้เอาปลายเสาวางทางทิศใต้, ชุกหลุมเอา มูลดินไว้ทางทิศตะวันออก ”

ก่อนจะมีการทำพิธี “ปักเรือน” หนึ่งวัน ผู้เป็นเจ้าของบ้านจะต้องไปบอกกล่าวขอแรงเพื่อนบ้านใกล้เคียง หรือผู้ที่รักใคร่สนิทสนมชอบพอกันมาช่วยเหลือ ซึ่งเขาจะมาด้วยความเต็มใจ ไม่ได้ถือว่าเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจอย่างใด ตรงกันข้ามผู้ที่มิได้ถูกขอร้องหรือบอกกล่าวให้มาช่วยเหลือ นั้น กลับจะถือว่าเจ้าของบ้านมีความรังเกียจในตัวเขา บางรายถึงกับโกรธเคืองกัน แต่ที่ติดกิจธุระส่วนตัวไม่ได้มาช่วยเหลือ เขาก็ไม่ได้ถือว่าเป็นข้อกีดกันแต่อย่างใด การช่วยเหลือกันและกันนี้ เป็นวัฒนธรรมกันตัวอย่างหนึ่งของชาว

เหนือ ซึ่งถือกันเป็นประเพณีตลอดมา

เมื่อเจ้าของบ้านบอกกล่าวขอร้องเพื่อนบ้านแล้ว เจ้าของบ้านก็จะจัดเตรียมสุราอาหารไว้เลี้ยงดูกันอย่างเต็มที่เป็นการสมนาคุณผู้ที่มาช่วยเหลือ หลังจากช่วยกันทำงานแล้ว พวกเขาจะนั่งล้อมวงร่วมรับประทานอาหาร และหยอกล้อกันเล่นอย่างเป็นกันเองอย่างสนุกสนาน

ในวันทำพิธี “ปักเรือน” ที่ถือประเพณีโบราณกว่าเครื่องก็จะมีการทำพิธีเช่นชักเจ้าที่ หรือเส้นชักพญานาค ในสมัยโบราณนั้น ชาวเหนือมีความเชื่อดีกกันว่า พญานาค (ชาวเหนือเรียก “หลวง”) เป็นสัตว์ที่มีอิทธิฤทธิ์เป็นเจ้าแผ่นดิน และแผ่นฟ้า สามารถจะอำนวยหรือบั่นทอนความสุขสวัสดิ์หรือภัยพิบัติให้แก่มวลมนุษย์ได้ ฉะนั้น ในก่อนที่จะทำการอันเป็นมงคล เกี่ยวกับการสร้างบ้านปลูกเรือน ก็จะต้องบูชาเช่นสรวงผู้ที่เจ้าที่เจ้าดินเสียก่อน ตามความนิยมเชื่อดีกของคน

การทำพิธีเช่นสรวงเจ้าที่หรือพญานาคก็คือ ให้อวดจากมุมทั้งสี่ของบริเวณที่จะปลูกเรือนให้ไถ่จุกศูนย์กลางแล้ว ก็ให้ชุกหลดกลิ้ง • คืบ ถ่วง • คืบ ให้เอาข้าวปั้นด้วย

หน่วยและอาหารหวานคาวสิ่งละเล็กละน้อยใส่เข้าไปในหลุม
นั้น แล้วอาจารย์หรือพ่อหมอก็จะอ่านคำโองการ (หรือคา
ถา) ว่า “โอม นะโม นาคะราชามหานาคะราชา สวาหุ่
นาคะ ราชา อิมัสสะมิง โลเก อิมัส สะมิง นะกะเล สุวณะ
รัชจะท่า อามะถีวา อากะไสยา อาภัสสสิ ภูณันตุ สวาหุ่”

ว่าสามคาบแล้วก็อุยเชิญให้พญานาคมารับสิ่งของสัง
เวณนั้นแล้ว ก็กลบดินถมหลุมเป็นเสร็จพิธีเลี้ยงเจ้าที่เจ้าดิน
หรือพญานาค

นอกจากทำพิธีดังกล่าว ก็มีการทำพิธี ‘เสตะเสนียก’
(ซีก) หรือบั้งควานเสกที่จะทำพิธี “ปัก” นั้นอีก ซึ่งพ่อ
หมอหรืออาจารย์จะจัดทำ “สะตวง” (กะตวงทำด้วยกาบกล้วย
เป็นรูปสี่เหลี่ยมขนาดกว้างสัก ๑ คืบเศษๆ) แล้วหาข้าว
ปลาอาหารหวานคาวต่างๆ รวมทั้งส้มสุกลูกไม้ บุหรี่หมาก
เหมียงสิ่งละเล็กละน้อยใส่ลงไป กะตวง (สะตวง) ทั้ง ๕ น
หมอ (อาจารย์) จะนำเอาไปวางไว้ตามทิศทั้งสี่คือ สี่มุมของ
ตัวเรือน ส่วนอีกกะตวงหนึ่งเอาวางไว้ตรงศูนย์กลางที่หลุม
ฝังเครื่องเช่นเจ้าที่ ดังกล่าวแล้ว แล้วหมอ (หรืออาจารย์)
ก็จะอ่านคำสังเวและทำพิธีบั้งควาน โดยอ่านคาถาแล้ว

ใช้ไม้หรือขวานตากไม้ตรงต้นเสาออกพอเป็นพื้ และเอา
เศษไม้ที่ตากมานั้นไปใส่ในกะทง (หรือสะทง) แล้วเอา
กะทงทั้งสี่อัน ไปวางไว้ตามทิศสี่มุมบ้าน ส่วนกะทงอีกอัน
หนึ่งที่อยู่ตรงกลางนั้นให้เอาไปลอยน้ำเสีย เป็นเสร็จพิธี

หลังจากที่ทำพิธีดังกล่าวนี้แล้ว จึงจะทำการ “ปัก”
เสาเรือนได้ การ “ปัก” เสาเรือนนั้นจะต้อง “ปัก” เสามงคล
(หรือเสาเอก) ก่อน แล้วจึง “ปัก” เสานาง และเสาอื่นๆ
ตามลำดับจนครบตามจำนวน

ได้กล่าวแล้วว่า เสามงคลนี้มีเสาที่เป็นคู่กันอยู่ต้น
หนึ่งคือ “เสานาง” นั้น จะเลือกเอาจากไม้แก่นที่มีความ
แข็งแรงทนทานกว่าไม้อื่นๆ เพื่อนำมา “เกลา” หรือผูก
ตามตำนานชาวเหนือว่า “ซ้อมเสา” จนงามตาเรียบร้อยก็
แล้ว ก็จัดผลมะพร้าว หน่อกล้วย หน่ออ้อย กล้วยเป็น
เกรื่อ ใบเงิน ใบทอง ผ้านุ่งของผู้ชายมาผูกติดเสามงคล
เตรียมไว้ ส่วน “เสานาง” ก็มีการเตรียมอย่างเดียวกัน แต่
เปลี่ยนผ้าที่ผูกติดเสาเป็นผ้าของผู้หญิงเสีย นอกจากนี้ ก็มี
ผ้าขาว ผ้าแดง กว้างประมาณ ๑ คืบพันรอบๆ เสาไว้

การปักไม้เสามาทำเป็น “เสามงคล” หรือ “เสานาง”

นั้น พวกช่างไม้ (สล่า) เล่าให้ผู้เขียนฟังว่า เพื่อจะให้ “เสามงคล” เป็นเสาที่มีความอาถรรพณ์ และศักดิ์สิทธิ์เป็นมงคลสำหรับตัวเรือนจริงๆ และกันมิให้เสาคมนั้น จึงมีการทำพิธีตัดและเกลาเสา การทำพิธีตัดเสานั้น ก็ต้องหา “สล่า” หรือช่างไม้ที่มีความเข้าใจชำนาญในทางศาสตร์เทว คือ การแก้เสนียดจัญไร (ชืก) อันที่จะเกิดจากไม้เสานั้น ก่อนที่จะลงมือตัดก็ต้องมีการ “ตั้งขัน” กันตามธรรมเนียม

การ “ตั้งขัน” นี้ เป็นประเพณีอย่างหนึ่งของชาวเหนือ เป็นการแสดงการระวะแก่ผู้ที่จะทำพิธีให้ เช่นเกี่ยวกับการ “ยกครู” ของภาคกลางเหมือนกัน การ “ตั้งขัน” จะต้องเตรียมสิ่งของใส่ใน “ขัน” นั้น มีหมากแห้งที่เสียบเป็นสายๆ (มีขายตามท้องตลาดในภาคเหนือ) ๑ ห้ว ผ้าขาว ผ้าแดง ข้าวสาร ๑ แกลง (ภาชนะขังดวงของชาวเหนือ) ดอกไม้ รูปเทียน และสตางค์แกงสั๊ก ๑ วีน (๑๒ สตางค์) หรือลางที่ก็อาจเป็น ๑ แถบ (รูปเบี๋ย) ๓ แถบ ๖ แถบ แล้วแต่อาจารย์จะเป็นผู้บอกและกำหนดให้ นอกจากนี้ก็มี สุรา ๑ ขวด บางรายก็มีไก่กัม หรือไข่ต้มก้วย

เมื่อ “ตั้งขัน” ตามธรรมเนียมแล้ว “สล่า” หรือ

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๒๒๓

“ป้อจารย์” ก็ทำพิธีตั้งเสาคตามตำรา คือเสกขวานหรือมีก
ที่จะใช้ฟัน และชนะฟันก็ว่าคาถากำกับด้วย เป็นการ
“ข่มนางไม้” เมื่อเสร็จพิธีแล้ว ก็เอาไม้^{นั้น}มาทำเป็น
“เสามงคล” (หรือเสาเอก) ใต้โดยไม้ต้องกดไว้ว่าจะเป็น
เสนียศ หรือ “ซัด” แต่อย่างใด กว๊ยที่ถือกันว่า“เสามงคล”
นั้นเป็นมงคลต่อบ้านเรือนและผู้อยู่อาศัย ถือว่าเสามงคล
เป็นเสมือนพ่อ ส่วนเสานางนั้นเป็นเสมือนแม่ ในการทำ
พิธีฝังเสามงคลหรือเสานางในสมัยก่อน เขาจะต้องหาชาว
บ้านที่มีชื่อ แก้ว, คำ, เงิน, ทอง, มั่น, แก่น มาเป็นคน
ช่วยหามเสาและยกเสาลงหลุม เพื่อจะได้เป็นมงคลแก่เจ้า
ของบ้านก่อนที่จะฝัง จะต้องหาใบเต้าใบหนุน (ใบขนุน)
ใบคอกแก้ว ใบตัน (ใบพุทรา) มารองกันหลุมทุกหลุม
เพื่อเป็นคติว่า จะได้ช่วยกำหนดหนุนจนเจอบ้านเรือนหลัง
นั้นมีความเจริญรุ่งเรืองร่ำรวยขึ้น เสาทั้งสองนี้ต้องฝังตรง
แนวกัน คือเสามงคลฝังทางด้านหัวนอน (เสาที่ ๒ นับจาก
เสาด้านหัวนอนในห้องนอน) เสานางอยู่ทางด้านปลายเตียง
ตรงกันข้าม

การฝังเสาทั้งสองนี้ จะต้องฝัง“เสามงคล” ก่อน

แล้วจึงผั่ง “เสานาง” และเสาอื่นที่เหลือ เสาทุกเสามักจะมี
 แผงยันค้ำไว้ที่ปลายเสา แผงยันค้ำมักจะทำด้วยผ้าขาว ผ่า
 แฉก สังกะสี รื้อแผ่นเงิน ตามแต่ฐานะของเจ้าของจะจัด
 ทำขึ้น เพื่อบ่งกันเสียนัยค้ำญไรที่จะเกิดมีขึ้น และเมื่อผั่ง
 เสาเสร็จแล้ว เขาจะผูกด้วยสายสิญจ์ไว้โดยรอบ เมื่อเสร็จ
 พิริ “ปักเรือน” แล้วสัก ๓ วัน หรือ ๗ วัน จึงจะเอาสิ่ง
 ของที่ผูกติดเสานี้ ออกได้

ก่อนที่จะทำการยกเสามงคล ก็จะมีการทำขวัญเสา
 มงคลเสียก่อน โดยมีอาจารย์เป็นผู้อ่านคำเรียกขวัญเป็นทำ
 นองอย่างน่าฟัง ส่วนเครื่องของที่จะเข้าประกอบพิธีนั้น มี
 มะพร้าว ๑ ทะวาย กล้วย ๑ เกรือ คันกูก คันกล้วย
 คันอ้อย ห่อหมาก ห่อพลู ถ้ายกิบขาว ๑๐๘ เส้น ของ
 เหล่านี้จะเอามัดติดกับเสามงคล เมื่อเตรียมของเรียบร้อย
 แล้ว ก็จะหามเสามาตั้งที่จะผั่ง แล้วเจ้าของบ้านพร้อมด้วย
 ญาติพี่น้องก็จะมานั่งชุมนุมกันพร้อมหน้า แล้วอาจารย์ก็จะ
 กล่าวคำเรียกขวัญ เมื่อกล่าวคำเรียกขวัญจบแล้ว ก็จะเอา
 สิ่งของที่เตรียมไว้มัดติดกับเสามงคล เอาน้ำขมิ้นต้มบ้อย
 ประพรมเสาและเจ้าของเรือนทุก ๆ คน ก็เป็นเสร็จพิธี

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๒๒๓

“เสามงคล” หรือ “เสานาง”^๕นี้ คนโบราณถือกันมาก ในเรื่องการประเพณีการรักษา และเชื่อว่าเป็นสิ่งที่จะอำนวยความสะดวกพลสุขให้ และจะต้องรักษาความสะอาดอยู่เสมอ ผู้ใดจะไปปล้นสะดมหรือทำสกปรกไม่ได้ ลางแห่งจะมี “หิ้ง” ผู้ตกไว้ทางคานหัวนอน และมีดอกไม้ธูปเทียนวางบูชา อนึ่ง เสามงคลนี้เมื่อบ้านเรือนผู้พัวหรือเจ้าบ้าน^๕หรือ จะต้องเก็บเสาน^๕ไว้ ในที่หนึ่งต่างหาก จะเอาไปใช้ทำอย่างอื่นอีกไม่ได้ หากผู้ใดไม่เชื่อถือและนำเอาไปใช้ทำอย่างอื่นแล้ว ถือว่า “ชิต” เป็นเสนียดจัญไรแก่ผู้ทำ

การทำพิธีฝัง “เสวมงคล” และเสานาง^๕นี้ ชาวลานนาไทยได้ยึดถือเป็นประเพณีประจำพื้นบ้านมาแต่โบราณกาลแล้ว แม้ว่าในทัศนะของคนยุคปัจจุบันบางกลุ่มจะมองเห็นว่า เป็นสิ่งที่เหลวไหล ไร้สาระ บุรณโบราณอยู่บ้างก็ตาม แต่การรักใคร่หรือสิ่งอันใดก็ดี เมื่อกระทำลงไปแล้วยังความเป็นมงคล ความดีงามให้แก่ผู้กระทำ ย่อมมีคุณ

ประโยชน์ในการเสริมพลังทางจิตใจ ทำให้ผู้เป็นเจ้า
 ของเกิดความผ่องแผ้วเบิกบาน และยึดมั่นในสิ่งที่ทำงาน
 อุปมาเช่นเดียวกันกับนักเลงพระผู้เลื่อมใสในพระ พุทธ คุณ
 ย่อมมีจิตใจเข้มแข็ง ฮึกเหิมและมีชีวิตชีวา ในเมื่อได้แขวน
 พระเครื่องรางไว้คุ้มกันตัวแล้วจิตใจก็เช่นนี้ Δ Δ

สูตรกำม บ

สูตรกำม เป็นพิธีการทางไสยศาสตร์ที่ปนกับทาง
พุทธศาสนา และที่นำมาเป็นพิธีการทางพุทธศาสนานั้น
อาจเป็นเพราะแต่เดิมนั้น เมื่อมีคนเจ็บป่วย เป็นโรค
ผอมแห้งแรงน้อย ตายก็ไม่ตาย หายก็ไม่หาย กินได้
นอนได้ แต่ทำการงานอะไรไม่ได้ ทำความรำคาญเดือด
ร้อนให้แก่ครอบครัวและญาติพี่น้อง ชังชาวเมืองเหม็นถือ
กันว่า “ถูกพราย”

พรายที่ว่ามัน ก็เป็นพวกผีที่กายท่งกลม เรียกว่า
“ผีพราย” ผีนี้มักจะเข้าสิงคน และคอยสุบกินเลือดเนื้อ
ของคนที่ถูกสิง จนกลายเป็นคนผอมแห้งแรงน้อย และ
เมื่อญาติพี่น้องเห็นว่าคนป่วยนั้น ถูกผีพรายเข้าสิงแน่แล้ว
ก็จะมีพิธีการขับไล่ผีออกจากร่างของคนที่ถูกผีสิง การขับ

ไล่ผีนี้ มีพิธีการหลายอย่าง ซึ่งจะมีหมอผีมาทำพิธีให้ เช่น รคน้ำมันต์ มีการส่งเคราะห์ ฯลฯ เมื่อทำพิธีการดังกล่าวนี้ไม่หาย อาการของคนป่วยยังทรงอยู่ แสดงว่าผียังไม่ออกไป ก็ต้องหาวิธีการใหม่

วิธีการดังกล่าวนี้ คือการ “สูตรกั้วม” โดยอาศัยทาง พุทธศาสตร์เข้าทำการขับไล่ผี เพราะเชื่อกันว่ากั้วมอำนาจของพระพุทธคุณสามารถขับไล่ผีได้ การทำพิธีสูตรกั้วมจึงกลายมาเป็นพิธีการทางพระพุทธศาสนาไป แต่ก็ไม่ใช่เป็นที่นิยมโดยทั่วไป นอกจากคามท้องถิ่นชนบทที่ห่างไกลออกไปเท่านั้น และความจริงการอาศัยอำนาจพระพุทธคุณขับไล่ผีนี้ ก็ไม่น่าจะเป็นที่รังเกียจประการใด เพราะในหนังสือตำนานสวคมนต์ ของ พระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารีเถระ) ก็ได้กล่าวถึง ตำนานพระสูตรหลายพระสูตรที่เป็นพระพุทธรูปมนต์ขับไล่ผีปีศาจ ขจัดโรคภัย และทุกข์ภัยไว้ ซึ่งเป็นการบำรุงจิตใจให้เข้มแข็ง ในการเผชิญกับโรคภัยไข้เจ็บ หรือผีสาร

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๒๒๗

การทำพิธีสุดกัวม ก็คือการสวดพระพุทธรมณัฏ
ครอบผู้ป่วยนั่นเอง มีพิธีการดังนี้ สถานที่ที่จะทำพิธีต้อง
เป็นทางสี่แพร่ง มีเจดว (เมืองเหนือเรียก ท่าแหลว) ๔ อัน
ปักไว้สี่ทิศ แล้วใช้เชือกที่ทำด้วยหญ้าคาสด ๆ ผูกโดยรอบ
ให้คนป่วยนั่งอยู่ตรงกลาง เอาบาตรพระมาครอบศีรษะ
นิมนต์พระมาสืรูป ยืนถือผ้าจีวรคนละมุมเป็นหลังคาคลุม
คนป่วย และสวดพระพุทธรมณัฏ (สวดปริตต์) และมี
สะตวง (คือกระทง ทำด้วยกาบกล้วย กรูใบทอง) มีเนื้อดิบ
ปลาดิบ และผักสด ตุงปักไว้ที่ขอบสะตวง สะตวงนี้ ต้อง
ทำ ๔ อัน และวางไว้ดินเสา ๔ เสาที่ปักเจดวนั้น ขณะที่
พระสวด คนป่วยก็จะเอามือจับบาตรครอบศีรษะไว้จนกระ
ทั่งพระสวดจบ แล้วมีการประพรมน้ำพระพุทธรมณัฏอีกด้วย
เป็นเสร็จพิธี พิธีการสุดกัวมนี้ เวลานี้เป็นพิธีการที่หาคุได้
ยาก เพราะความเจริญของโลกและบ้านเมืองทำให้พิธีการ
เหล่านี้ กลายเป็นสิ่งไร้สาระ.

การทำบุญ “ปอย”

ประเพณีการทำบุญปอยของชาวเหนือ ก็คือการทำบุญฉลองสมโภชเกี่ยวกับทางพุทธศาสนา งานปอยนี้มี ๓ อย่างด้วยกัน คือ ปอยหลวง, ปอยน้อย และปอยเข้าสังฆ์ ดังจะได้จำแนกออกเป็นอย่าง ๆ ดังนี้

ปอยหลวง

ปอยหลวง คืองานทำบุญฉลองที่เรียกว่ามหกรรม คือฉลองอย่างใหญ่โตมโหฬาร เช่น เมื่อสร้างโบสถ์ วิหาร ศาลาบาตรหรือศาลาการเปรียญ โรงเรียนปริยัติธรรม กำแพง สิ่งปลูกสร้างภายในวัด หรือสาธารณะประโยชน์ เช่น โรงเรียน สพาน เมื่อสร้างเสร็จแล้ว ก็จะมีการทำบุญฉลองหรือทำบุญอุทิศถวายทาน งานปอยหลวงเป็นงาน

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๒๒๙

ใหญ่ จะต้องมีการเตรียมการไว้ล่วงหน้า ซึ่งเจ้าอาวาสและ
คณะกรรมการวัด คณะศรัทธาจะต้องจัดเตรียมการต้อนรับ
เลี้ยงคูหวัคต่างๆ ที่จะมาร่วมทำบุญด้วย ซึ่งทางวัดจะได้
ตั้งคณะกรรมการดำเนินงานเป็นแผนกๆ ไป และต้องพิมพ์
ใบบอกบุญฎีกาแผ่กุศลส่งไปตามหวัคและคณะศรัทธา แจ้ง
กำหนดการและวันทำบุญให้ทราบ ทางวัดที่จัดงานก็จะ
เตรียมการต้อนรับและเลี้ยงดู โดยพวกรชาวบ้านจะช่วยกัน
บริจาคเครื่องบริโภค เช่น ข้าวสาร อาหาร ไม้คองเลี้ยง
กุตามควรแก่ฐานะ

งานปอยหลวงนี้ มักจะจัดทำกันแต่เดือน ๕-๖-๗
๘ เหนือ (ในระหว่างเดือน กุมภาพันธ์-พฤษภาคม) ซึ่ง
เป็นเวลาภายหลังที่ชาวบ้านเสร็จจากการเก็บเกี่ยว ข้าว แล้ว
ซึ่งพอมีเวลาว่างและมีเงินพอที่จะจับจ่ายใช้สอย ในการ ทำ
บุญได้ งานปอยหลวงมักจะจัดกัน ๓-๗ วัน แล้วแก่
ฐานะของวัดนั้นๆ วัดใหญ่ก็จัดหลายวัน วัดเล็กๆ ก็จัด
เพียง ๒-๓ วัน

ในงานปอยหลวงนี้ จะมีการแห่แห่นเครื่องไทยทาน จากหัววัดต่าง ๆ ไปร่วมทำบุญด้วย เรียกว่า “แห่ครัวทาน” ลางวัดก็จะจัดให้มีการประกวดประชันขบวนแห่ “ครัวทาน” ด้วย เพื่อเพิ่มความครึกครื้นของงาน ขบวนแห่ครัวทานนี้ จะมีช่างพ่อนสาวรูปร่างสวยงาม แต่งกายแบบพื้นเมือง พื่อนนำหน้าครัวทานเข้าวัดด้วย การพื่อนนำหน้าครัวทานนี้ ถือกันว่ามีอานิสงส์มาก ก็เห็นจะจริง เพราะช่างพื่อนหญิงทุกคน ล้วนแต่มีรูปร่างหน้าตาสวยงามทั้งนั้น นอกจากช่างพื่อนหญิงก็จะมีช่างพื่อนชาย ซึ่งอาจจะมีการพื่อนม่าน (พื่อนแบบพม่า คงจะรับมาจากพม่า เพราะเชียงใหม่เคยตกอยู่ในการปกครองของพม่าเป็นเวลานาน ๑๐๐ ปีเศษ ในสมัยพระเจ้าบุเรงนองหรือพะยูน้อย) และพื่อนเงี้ยว พื่อนเจิง พื่อนคาบ ติดตามขบวนมาอีกด้วย ท่ามกลางเสียงฆ้องกลอง และเสียงโห่ร้องด้วยความปลื้มปิติของเขาเหล่านั้น

เครื่องบรรเลงในการแห่แห่นเครื่องไทยทาน หรือ “แห่ครัวทาน” นี้ ตามแบบพื้นเมืองก็มีกลองตึงโอง ซึ่งมีกลองยาว, ฆ้อง, แ่น (ปี่), ฉว้า, กลองตะหลกปก

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๒๓๑

(กลองเล็กสำหรับชักจังหวะ เวลาที่จะมีเสียงกัง ตึกๆๆ) นางพื่อนจะรำเข้ากบจังหวะกลองตึงโนงนี้ ซึ่งเมื่อเวลาบรรเลงจะมีเสียง...ตึงโนง..ตึกตึงตึกตึง ตึกตึงโนง..และด้วยเหตุนี้เองจึงเรียกว่า กลองตึงโนง นอกจากกลองตึงโนงก็มีกลองเท่งบ๋อม กลองเงี้ยว หรือกลองสับชักชัย ตามแต่ทางวัดจะหาได้ ช้องกลองนี้จะมีไว้ทุกวัด และภายในวัดยังมีกลองใหญ่อีก เรียกว่า “กลองบูชา” (ออกสำเนียงเมืองเหนือเป็น กลองปู่จา) ใช้ตีในเวลาจะลงทำวัตรเช้าเย็น และเวลามีการเทศน์ เมื่อเทศน์จบกัณฑ์ก็มีการตีกลองบูชาครั้งหนึ่ง แต่ปัจจุบันไม่นิยมใช้กัน ลางวัดใช้ระฆังเป็นเครื่องสัญญาณลงโบสถ์และเทศน์จบ

พิธีการทำบุญปอยหลวงนี้ ก่อนหน้าวันปอย ๑ วัน ก็จะมีการเตรียมของเรียกว่า “วันดา” (วันสุกดิบ) วันนี้ คณะศรัทธาจะนำของมารวมกันเรียกว่า “ฮอมกรว” และในวันแรกของงานปอย ก็จะมีการทานธงแบบต่างๆ ซึ่งทางเมืองเหนือเรียกว่า “คุง” และ “ช่อ” (จ้อ) คุงยาวและจ้อจ้าง (ช่อจ้าง) นี้ เขาจะนำเอาไปปักไว้บนเสาไม้ไผ่ (ใช้ไม้ซาง) ไว้สองข้างทางที่จะเข้าไปสู่วัดที่จัดให้มีการทำบุญ

ปอยหลวง กุงและช่อนี้ใช้ทำถ้วยผ้าแพรสีต่างๆ อย่างสวยงาม และในเวลาเย็นวันเดียวกันนี้ก็จะมีการนิมนต์พระมหาเถรอุปคุต ไปจากเกาะทรายที่ทำน้ำที่ไกล้วักมาไว้ที่หออุปคุต หอนี้ทำสูงแบบศาลเพียงตา จะมีเสื่อผืนหมอนใบ น้ำตั้น ชันคอกไม้รูปเทียน และก้อนหินที่เอามาจากแม่น้ำซึ่งสมมุติว่าเป็นองค์พระอุปคุต การนิมนต์พระอุปคุตมาไว้ที่หอนี้ โดยเชื่อกันว่าท่านสามารถคุ้มครองงาน ให้รอดปลอดภัยจากเหตุร้ายต่างๆ ได้ พระอุปคุตนี้ เมื่อเสร็จงานแล้วก็ต้องนิมนต์ท่านกลับไปยังเกาะกลางแม่น้ำตามเดิม

นอกจากนี้ ทางวัดที่จัดงานก็จะมีมหรสพต่างๆ เช่น ลิเก ภาพยนตร์ ซะเมือง และช่างฟ้อนที่ฟ้อนคอยรับครัวทานเข้าวัดไว้ และมีการเลี้ยงอาหารแด่ห้วัดที่แห่ครัวทานมาในเวลาก่อนเพล ส่วนครัวทานที่แห่มาในตอนบ่ายก็มีการเลี้ยงน้ำร้อน น้ำเย็น หมากเมี่ยงบุหรี ซึ่งพวกศรัทธาจะช่วยเตรียมไว้ทุกวันจนเสร็จงาน ในก้านพระสงฆ์ที่มาในขบวนแห่ครัวทานของห้วัดต่างๆ นั้น ทางวัดที่จัดงานปอยหลวงก็จะเตรียม “กัณฑ์รับห้วัด” ไว้ถวาย บอกบุญไปก็วัดก็เตรียมไว้ตามจำนวนวัด รวมทั้งพระที่มาร่วมทำพิธี

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๒๓๓

“สวดเบิก” ในวันสุดท้ายด้วย และเมื่อหัววัดที่แท้เครื่องไทยทานมาถวายจุดบั้งจัญเครื่องไทยทานแล้ว พระที่คอยต้อนรับก็จะมีการให้ศีลให้พรตามธรรมเนียม พระที่นั่งคอยให้ศีลให้พรนี้ ส่วนมากมักจะเป็นพระอาวาสหรือพระที่ชาวบ้านเคารพนับถือ ในสมัยเมื่อครุบาทวีชัยสร้างถนนขึ้นคอยสุเทพ เล่ากันว่าครุบาทวนต้องนั่งให้ศีลให้พรจนเสียงแทบไม่มี เพราะหัววัดใดมาก็ต้องการรับศีลรับพรจากครุบาท พระผู้อื่นให้ก็ไม่เอา

ในงานปอยหลวง ลางวัดนอกจากมีการมหรสพสมโภชแล้ว ก็มีการจุดบั้งไฟเป็นพุทธบูชาด้วย และลางวัดก็อาจมีการประกวดประชันกันด้วย บั้งไฟที่จุดเป็นพุทธบูชา มีชนิดที่เรียกว่า “บอกไฟเทียน” “บอกไฟดาว” และ “บอกไฟจางฮ้อง” เป็นต้น

ในวันสุดท้ายของงานปอย จะสนุกสนานเป็นพิเศษ และในวันนี้ คณะศรัทธาในหมู่บ้านนั้น จะแห่ “กรัwthาน” เข้าไปร่วมทำบุญ “กรัwthาน” ของคณะศรัทธาในหมู่บ้านนี้อาจจะเป็นบ้านละ ๑ คัน หรือหากเป็นผู้ที่ไม่มีทรัพย์มากหรือเป็นญาติพี่น้องกัน ก็อาจหลาย ๆ หลังกรัwthาน ๑ คัน

ก็ได้ ครวาทานของศรัทธาชาวบ้าน มักจะแห่กันตอนเย็น และพวกหนุ่มสาวก็จะเข้าร่วมขบวนแห่อย่างสนุกสนาน ในคืนสุดท้ายนี้ ทางฝ่ายสงฆ์ก็จะมีการเจริญพระพุทธมนต์และมีการสวดคอบรมสมโภช เรียกตามแบบเมืองเหนือว่า“สวดเบิก” ซึ่งเป็นการสวดที่ไพเราะน่าฟังมาก และมีการฟังเทศน์อันสังสการก่อสร้าง ในวันรุ่งขึ้น ก็มีการชักบาตรถวายภัตตาหาร และมีการกล่าวโอกาสเวนทานสิ่งปลูกสร้างนั้น เสร็จแล้วถวายไทยทานพระสงฆ์ที่มาร่วมพิธี พระให้ศีลให้พรเป็นเสร็จพิธี.

ปอยน้อยหรือปอยบวชลูกแก้ว

นอกจากประเพณีปอยหลวง ก็มีการบวชพระหรือบวชเณร เรียกว่า“ปอยน้อย” หรือ “ปอยบวชลูกแก้ว” ไม่ได้เรียกว่า “บวชภาค” เช่นทางภาคกลาง “ปอยบวชลูกแก้ว” นี้มี ๒ อย่าง ทางเมืองเหนือเรียกว่า“บวชพระ” คือ บวชสามเณร และ “บวชเป็กข์” คืออุปสมบท การทำบุญบวชพระหรือบวชลูกแก้วนี้ หากผู้มีฐานะดี และ

แห่ลูกแก้วในงานปอยน้อยที่บ้านศรีงาม

บริเวณบ้านกว้างขวางก็อาจจะทำการแต่งคาที่บ้าน มีการสร้างปรา (ทางเมืองเหนือเรียกว่า ผาม) ขึ้นกลางบ้าน และอาจมีขอเมืองไว้ให้ผู้มา “ฮ่อมกรั้ว” นั่งเพลิน ๆ สักวงหนึ่ง ลางแห่งก็จัดมหรสพอื่น ๆ เช่น ภาพยนตร์กลางแปลง ลิเก ฯลฯ

แอ้วพระอ๋ม

ก่อนจะมีการทำบุญ “ปอยน้อย” นี้ เจ้าภาพก็จะต้องปรึกษานาคีพี่น้องเสียก่อนว่า ใครจะรับถวายเครื่องอะไรบ้าง ในจำนวนเครื่องอัฐบริหารทั้งหมด เช่น มั่ง บาคกร ย่อม พัก ผ้ายสบง จีวร เทียนนอน ผ้าห่ม ฯลฯ หากใครจะรับอะไร ก็เอาสิ่งนั้นมาให้ก่อน เพราะสิ่งของเครื่องอัฐบริหารจะต้องเตรียมไว้ก่อน หากเจ้าภาพเป็นผู้ที่มีฐานะดี ก็ไม่จำเป็นต้องบอกใคร จัดหาเองทั้งหมด เมื่อเตรียมเครื่องอัฐบริหารพร้อมแล้ว ก็จักพิมพ์ใบบอกบุญแก่บุคคลแจกจ่ายไปตามบ้านญาติมิตรสหาย ตามธรรมเนียมสมัยใหม่ แต่ในสมัยก่อนนั้น มีการไปบอกบุญด้วยปาก เรียกว่า “แอ้วผ้ายอ๋ม” หรือ “แอ้วพระอ๋ม” คือ เอาผ้ายสบง จีวร

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๒๓๗

หรือหมวกที่พระใส่เรียกว่า “ว่อม” ใส่ไปในภาคหรือใส่พาน แล้วให้คนถือไปบอกตามบ้านญาติสนิทมิตรสหายทั่วไป และบอกกำหนดวันให้ทราบด้วย ซึ่งผู้ได้รับทราบก็จะได้เตรียมสิ่งของเงินทองมาร่วมทำบุญด้วย.

วันดา

การงานปอยบวชนี้ มักจะมีกัน ๒ วัน วันแรกเรียกว่า “วันดา” (คือวันสึกบิ) วัน^{นี้} ทางบ้านเจ้าภาพซึ่งเมื่อจัดสถานที่แล้ว ก็จะเอาเครื่องอัฐบริขารของพระใหม่ไปตั้งไว้ เช่นมีเตียงนอน หมอน มุ้ง ฯลฯ และจะมีผู้เฒ่าผู้แก่คนหนึ่งคอยนั่งต้อนรับและคอยให้ศีลให้พรผู้ที่มา “ซอมครว” ซึ่งในวัน^{นี้} จะมีญาติสนิทมิตรสหายที่ได้รับใบบอกบุญ จะเอาสิ่งของหรือเงินใส่ซองมาร่วมในการทำบุญ ซึ่งเจ้าภาพจะจัดให้มีคนคอยรับเงินลงบัญชีไว้เป็นราย ๆ ไป เงินที่เขา “ซอม” นี้ เรียกว่า “เงินดาก” ซึ่งเจ้าภาพจะเป็นผู้เก็บไว้ใช้จ่ายในการทำบุญ ซึ่งเจ้าภาพจะลงทุนไปก่อน และถอนทุนคืนจากคนที่มา “ซอม” นี้เอง มหรรสพ

เช่น ซอเมือง ลีเก มักจะเล่นกันวันนี้ ในวันรุ่งขึ้น
เป็นวันบวชตามพิธีสงฆ์ บัจุบัน เพื่อเป็นการประหยัด
เวลาและการใช้จ่าย มักจะแต่งคาตอนเช้า พยคยนบ้ายก็
ทำพิธีบวชให้เสร็จภายในวันเดียว จะได้ไม่ต้องเสียเวลา
และเสียเงินในการเลี้ยงดูชาวบ้านที่มา “ซอมคร้ว” และร่วม
ในการทำบุญถวายหลายครั้ง

ในวันแต่งงาน จะต้องเตรียมเครื่องไทยทานไว้
ถวายพระที่นิมนต์มาร่วมในพิธีบวชนั้นด้วย ส่วนผู้ที่บวช
นั้น ในวันนี้ จะต้องโกนผม นุ่งขาวห่มขาว ไว้แล้ว และ
ในวันรุ่งขึ้นก็จะมีการแห่ناقหรือเรียกกันว่า “แห่ลูกแก้ว”

แห่ลูกแก้ว

การแห่ลูกแก้ว ก็คือแห่ناق ผิดกับทางภาคกลางก็
แต่ว่า นาคทางภาคกลางนั้นนุ่งขาวห่มขาว แห่ลูกแก้วทาง
เมืองเหนือนั้น แต่งตัวเป็นกษัตริย์ โดยไปเช่าเครื่องแต่งกาย
มาจากพวกลิเก การแต่งก็แต่งแบบลิเก สวมชฎา การแต่งตัว
เช่นนี้ คงถือคติว่า พระพุทธองค์ทรงมีวรรณะเป็นกษัตริย์
เมื่อจะออกบวชก็ทรงม้ากัณฐกะออกบวช ฉะนั้น การแห่

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๒๓๙

ลูกแก้วของทางภาคเหนือ จึงแต่งตั้งเป็นกษัตริย์ และมีม้า และมีการแห่แหน “ลูกแก้ว” จากบ้านไปยังวัดเมื่อไปถึงวัดแล้วก็มีการ “ฮ้องขวัญลูกแก้ว” คือมีการเรียกขวัญนาคนั่นเอง โดยจะมี “อาจารย์” ที่มีสติลาการเรียกขวัญอย่างไพเราะเพราะพริ้งกินใจ เป็นทำนองเมืองเหนืออย่างน่าฟัง ในระหว่างเรียกขวัญก็มีการผูกมือให้ลูกแก้วด้วย เมื่อทำพิธีเรียกขวัญเสร็จแล้ว พระสงฆ์จะทำพิธีบวชเป็นสามเณรหรืออุปสมบทเป็นพระภิกษุให้สมปรารถนา เมื่อบวชหรืออุปสมบทแล้ว พระใหม่ก็จะเทศน์อานิสสการบวช ซึ่งเป็นคัมภีร์พื้นเมืองจารึกอักษรไทยวน ให้บิดามารดาซึ่งพระจะเรียกว่า “พ่อออก-แม่ออก” และญาติโยมฟัง หลังจากนั้นจะมีการถวายของแก่พระใหม่ๆ ก็จะทำให้ศีลให้พรตามธรรมเนียม พระบวชใหม่นี้ จะต้อง “อยู่กรรม” ถือนอนตามลำพัง ๓ วัน จึงจะเข้าร่วมกับพระบวชก่อนได้ในระหว่างที่ “อยู่กรรม” นี้ก็จะสวดมนต์ภาวนาไป เป็นการเตรียมจิตใจให้เข้าอยู่ในสมณะเพศ

การบวชลูกแก้วของภาคเหนือ นิยมบวชกันแต่เล็กๆ อายุ ๑๒-๑๔ ปี เด็กๆ ที่บวชนี้ จะต้องไปรับการ

อบรมจากเจ้าอาวาสวัดที่จะบวชนั้น อย่างน้อย ๑-๒ ปี เพราะจะต้องเรียนอักษรไทยกลางอย่างน้อยจบประถมปีที่ ๔ และจะต้องเรียนอักษรไทยยวนหรือที่เรียกว่า “ตัวเมือง” ก้วย เพราะคามชนบทบ้านนอกยังนิยมการพึ่งเทศน์แบบพื้นเมืองอยู่ และส่วนมากเป็นธรรมประเภทมุกคละสาธุฐาน ลางเรื่องจะฟังกันหลายสัปดาห์ วันพระไหนก็เทศน์กันตอนหนึ่งหรือผูกหนึ่ง และฟังติดต่อกันไปจนจบ ดังนั้นคณะสงฆ์ภาคเหนือ จึงบังคับให้ผู้จะบวชต้องเรียนผู้หนังสือเมือง

เขียนมาถึงตรงนี้ เกิดปัญหาว่าเหตุใดใน ทางเมืองเหนือจึงเรียก “นาค” ว่า “ลูกแก้ว” ลางท่านก็ว่า ลูกแก้วนั้นหมายถึงลูกที่เปรียบเสมือนดังดวงใจ เพราะคนเมืองเหนือชอบเรียกลูกที่รักว่ารักดัง “แก้วแก่นคำ” คือรักเสมือนดวงตา แต่ผู้เขียนเข้าใจว่า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์^๕ นี้ เราเปรียบเสมือนพระรัตนตรัย หรือแก้วสามประการ ดังนั้น เมื่อผู้ใดได้เข้าบวชเรียนในพระบวรพุทธศาสนา ก็เปรียบประหนึ่งได้อยู่ในดวงแก้วสามประการ คำว่า “ลูกแก้ว” อาจจะมาจากคำว่า ‘ลูกแก้วสามประ

การ” ก็ได้แต่เรียกย่อลงว่า “ลูกแก้ว”

ผู้ที่จะเป็น “ลูกแก้ว” นี้ ไม่จำเป็นจะต้องเป็นบุตรในไส้เสมอไป แม้ผู้เป็นเจ้าภาพไปรับเอาเด็กลูกผู้อื่นมาบวช เด็กผู้นั้นก็ได้ชื่อว่าลูกแก้วด้วย และจะเรียกผู้ที่เป็นเจ้าภาพบวชให้ชื่อว่า “พ่อออก-แม่ออก” และให้การเคารพนับถือเสมือนหนึ่งบิดามารดาที่แท้จริง และมี ‘ลูกแก้ว’ หลายคนที่เมื่อลาสิกขาบทแล้ว ก็ไปอยู่กับ “พ่อออก-แม่ออก” รับใช้ตอบแทนบุญคุณการบวช “ลูกแก้ว” นิยมกันอยู่ทั่วไป กระทั่งทุกวันนี้ เพราะถือว่ามีอานิสงส์มาก เป็นการสืบอายุพระพุทธศาสนาให้ยืดยาวออกไป.

ปอยเข้าสังฆ์

ปอยเข้าสังฆ์นี้ เป็นการทำบุญปอยอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย ถึงแก่กรรมด้วยการคลอขบทร ซึ่งถือกันว่าผู้ตายอย่างนี้มีบาปกรรมมาก วิญญาณของผู้ตายอาจไม่ได้ไปสุคติไปเกิด วนเวียนอยู่แต่ในห้วงแห่งกรรม จึงต้องทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้เป็นการใหญ่ จึงจะรอกพ้นห้วงกรรมไปได้

ชาวเหนือเชื่อกันว่า ผู้ที่ตายด้วยการกลดคบุตรนั้น จะต้องไปรับกรรมอยู่ที่แห่งหนึ่ง ได้รับความทุกข์ลำบาก เป็นอันมาก และต้องไปคอยหาปลากินที่หนองน้ำใหญ่ เพราะไม่ได้รับของทานจากญาติพี่น้อง วิญญาณจึงยังไม่ไป ผุดไปเกิด เฝ้าแต่รับกรรมอยู่ที่นั่นเอง ซึ่งบรรดาญาติพี่น้องจะต้องจัดการทำบุญที่เรียกว่า “ปอยเข้าสังฆ์” นี้ให้ มีการนิมนต์พระมาสวดมนต์และฟังเทศน์ที่บ้าน สิ่งของที่จักถวายพระนี้ มักจะเป็นรูปเรือนเล็ก ๆ (คล้ายพิธิกงเต็ก) หรือเรือสำเภา มีเข้าของต่าง ๆ เช่น เสื้อผ้า เครื่องใช้ เช่น หม้อน้ำ ถังตักน้ำ กระบอก หวี ฯลฯ สิ่งของต่าง ๆ เท่าที่เห็นว่าจำเป็นแก่การครองชีพของมนุษย์ เพราะถือว่าผู้ตายก็เป็นมนุษย์ เมื่อวิญญาณออกจากร่างไปแล้ว วิญญาณนั้นก็ย่อมจะต้องการในสิ่งที่มนุษย์ต้องการ แต่ส่วนมากมักจะ เป็นสิ่งของที่ผู้ตายเคยใช้และชอบใช้ในเมื่อยังมีชีวิตอยู่ เมื่อจัดการถวทานทานดังกล่าวแล้ว เชื่อกันว่าจะสามารถช่วยนำ วิญญาณของผู้ตายพ้นจากห้วงกรรมไปได้ ในจำนวนเครื่องไทยทานนี้ จะมีไม้สามอันทำเป็นสพานเล็ก ๆ เรียกว่า “ขัว” ไว้สำหรับให้ดวงวิญญาณเอาพาตไต่ข้ามจากห้วง

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๒๔๓

กรรมอีกค่าย

งานปอยคังกล่าวมานี้ ยังมีปอยอีกอย่างหนึ่ง เกี่ยว
กับงานศพของพระสงฆ์ แต่เป็นประเพณีของพวกไทย
ใหญ่ เรียกว่า “ปอยลื้อ” ทางเมืองเหนือเรียกว่า
“ลากปราสาท”

๒๑ ธ.ค. ๐๙

พิธีขอฝน

ประเพณีขอฝนของทางภาคเหนือ ก็ไม่แตกต่างจากภาคกลางและภาคอีสานเท่าใดนัก นอกจากจะมีการแห่นางแมวและแห่พระเจ้าฝนแสนห่า ก็จะมีการฟังพระธรรมเทศนา เรียกว่า “ฟังธรรมปลาช่อน” หรือทางภาคกลางเรียกว่า “มัจฉะชาดก” พิธีการขอฝนนี้ ไม่ทำกันเป็นประจำทุกปี เช่นประเพณีอื่นๆ หากจะทำต่อเมื่อปีใด ฝนแล้ง ฝนฟ้าไม่ตกต้องตรงฤดูกาล เป็นเหตุให้การทำนาทำไร่ไม่ได้ผล ก็จะมีการทำ พิธีขอฝน

แห่นางแมว

การแห่นางแมวของทางภาคเหนือ ก็ไม่ผิดแผกแตกต่างจากทางภาคกลางและภาคอีสาน ก็จับแมวมาใส่ในชโลมหรือตะกร้า ประดับประดากวักด้วยดอกไม้ แล้วก็หามตะกร้านั้นออกแห่แห่นไปทั่วหัวบ้านท้ายบ้าน ใครมีช้าง

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๒๔๕

กลองอะไรก็เอาบรรเลงกันให้เสียงอีกทีกโกลาหลกกันไป ให้เป็นขบวนแห่ และเมื่อแห่ผ่านไปทางบ้านใคร เขาก็จะเอาน้ำมาสาคนางแมวๆ ก็จะร้องขึ้น เพราะแมวเป็นสัตว์ที่เกลียดน้ำอยู่แล้ว การแห่นางแมวนี้ ส่วนมากก็เป็นผู้ชาย และเด็ก ๆ เท่านั้นเอง.

แห่ปลา

นอกจากการแห่นางแมว ก็จะมีการแห่ปลา ๆ ที่นำมาแห่นี้ ไม่ใช่ปลาจริง ๆ แต่เป็นปลาที่แกะด้วยไม้ ทำเป็นรูปปลาตะเพียนหรือปลาอะไรก็ได้ ไม้ที่เขาเอามาแกะเป็นรูปปลา ต้องเป็นไม้ขนไหล่น้ำในเวลาน้ำนอง ไม่จึกกว่าจะเป็นไม้อะไร แต่ต้องเป็นไม้ที่ไหลมาในลักษณะกั้นขึ้น เขาจะเอาไม้นั้นมาแกะเป็นรูปปลาตะเพียน ๒ ตัวสำหรับไว้ในพิธีขอฝน

การแห่ปลานี้ เขาจะเอาอ่างใหญ่ หรือถังแปล เอาน้ำมันส้มบ้อย ที่พวกชาวบ้านเอามารวมกันนั้น เทใส่ลงไป และจะเอาพวกหอย ปู และกอกบัวลอยลงไปด้วย

และเขาจะแกะรูปสัตว์จำพวกนกยาง กบ วา่งไว้รอบๆ ซามอ้างหรือดั่งแปลที่บรรจูปลาไว้ การแห่ปลานี้ หากจัดในเมืองก็จะแห่ไปรอบๆ เมือง หากจัดตามหมู่บ้านก็จะแห่ไปตามหมู่บ้าน แล้วก็วกไปยังวัดหรือสถานที่ๆ จัดไว้สำหรับการพึ่งเทศน์ หรือทางเหนือเรียกว่า “พึ่งธรรมปลาจ้อน”

การพึ่งธรรมปลาจ้อนหรือปลาช่อนนี้ จะต้องพึ่งกันกลางแจ้ง มีการขักราชวัตร ประดับด้วยต้นกล้วยต้นอ้อย และมีที่สำหรับวางน้ำพระพุทธรูป และเอาดั่งแปลหรือซามอ้างที่บรรจุน้ำมนต์สั้มบ้อยและปลาไปวางไว้ที่หน้าพระพุทธรูปนั้น กรันแล้ว พระก็จะแสดงพระธรรมเทศนา หรือที่เรียกว่า “ธรรมปลาช่อน” ชาวบ้านก็จะนั่งประนมมือ ฟังจนจบแล้ว ก็มีการประพรมน้ำมนต์ เป็นเสร็จพิธี

แห่พระฝนแสนห่า

พิธีการขอฝน นอกจากจะมีการแห่นางแมวและแห่ปลา ก็จะมีการแห่พระพุทธรูปสำคัญองค์หนึ่ง เรียกว่า “พระเจ้าฝนแสนห่า”ๆ นี้ ไม่ใช่มีองค์เดียว นอกจากที่

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๒๔๗

เชียงใหม่ ก็เห็นมีที่วัดคอยลำเบียงอีกองค์หนึ่ง เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย แบบเชียงแสน เข้าใจว่าพระเจ้าฝนแสนท่านนี้ คงทำกันไว้หลายแห่ง เพื่อประกอบในพิธีการขอฝน โดยแห่พระพุทธรูปนี้ไปตามที่ต่าง ๆ ตลอดทางชาวบ้านชาวเมืองก็จะเอาน้ำขมิ้น ส้ม บ่อย มา สรง องค์ พระเมื่อแห่ไปรอบ ๆ แล้ว ก็จะนำกลับคืนมายังวัด และตั้งไว้ให้ประชาชนสรงน้ำตามประเพณี

ที่เชียงใหม่ เมื่อมีการแห่ขอฝน มักจะแห่และสรงน้ำพระพุทธรูปองค์ หรือพระสิงห์ ที่วัดพระสิงห์ด้วย เพราะเชื่อในพุทธานุญาตว่า อาจคลบบันดาลให้ฝนตกตามฤดูกาลได้ และเมื่อถึงเทศกาลสงกรานต์ ก็มีประเพณีสรงน้ำและแห่พระพุทธรูปองค์หรือพระสิงห์เป็นประจำทุกปี.

ประเพณีจุดบั้งไฟ

ประเพณีจุดบั้งไฟ หรือตามภาษาชาวเหนือว่า “จิบอกไฟ” นี้ มีทั่วไปในภาคเหนือ ที่เชียงใหม่ มีการจุดบั้งไฟเป็นพุทธบูชาที่วัดพระนอนขอนม่วง และ วัดพระนอนป่าเก็ดถี่ ทำกันเป็นการใหญ่ทุกปี มีการประกวดประชันชิงรางวัลกัน และ มีผู้ทำบั้งไฟเข้าแข่งขันเป็นจำนวนมาก จุดกันตั้งแต่บ่ายจนค่ำ ประเพณีนี้เริ่มในเดือน ๙ เหนือ แรม ๑๕-๑๕ ค่ำ รวม ๒ วัน

ก่อนที่จะนำบั้งไฟไปจุด เขาจะแห่แห่นกันไปอย่างสนุกสนาน ไปยังสถานที่ที่เตรียมไว้ ซึ่งจะต้องห่างจากหมู่บ้าน เพราะเกรงจะเกิดอันตรายจากบั้งไฟเกิดระเบิดหรือตกใส่หลังคาบ้าน เมื่อแห่ไปถึงสถานที่ที่เตรียมไว้ เขาจะทำวันหรือค้าง สำหรับจุดบั้งไฟ ร้านหรือค้าง

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๒๕๙

จะสูงกว่ายอดไม้ เวลาจะจุดเขาจะเอาบ้องไฟไปวางไว้บน
ค้ำง โดยหันทางหัวขึ้น เวลาจุดบ้องไฟก็จะพุ่งขึ้นสู่ท้องฟ้า
สูงลิ่ว จนหมดแรงดันก็จะตกลงมา บ้องไฟชิ้นนี้หลังจาก
เขาจะให้เป็น ๒-๓ ท่อน กล้ายจรวด เมื่อท่อน ๑ ตกลง
มาก็มีท่อนสอง ๒ พุ่งขึ้นไปอีก จนหมดแรงกัน

ก่อนที่จะจุดบ้องไฟ เขาก็จะมีการกล่าวลำนํ้า “ฮ้า
บอไฟ” ดังนี้

“สาธุการ ยกมือหวานไหว้ พุทธะเทพไท้ กัน
สัพพะัญญู ชุมหมุ่ข้าตู่ ตกแต่งแบ่งสร้าง ปอกไฟขึ้นค้ำง
(ค้ำง) จิ (จุด) เป็นบูชา (บูชา) หื้อหันกัคำ ขึ้นปล้อม
เมฆผ้า บ่าวสาวแหงนหน้า คำป้อมีคัมว เสี่ยงโหวกักรัว
ปานคอยจะปัน ฮ้างสาวท้าวคั้น สลบไสล ยอดสุดสายใจ
ผ่อควยเนอเจ้า สล่ำพ้อเฒ่า ปู่หนานก้าวงศ์ แต่งแบ่งยีนยง
พระธาตุเพ็นเจ้า ฯลฯ

แล้วก็นำบอไฟไปขึ้นค้ำง ก่อนจะจุดเขาก็จะประ
ภาศว่าเป็นบ้องไฟของวัดไหน การประกาศชื่อเจ้าของนี้
แต่ก่อนกล่าวเป็นคำกลอน (คำคำว) แต่ปัจจุบันใช้คำพูด
ธรรมดา

การทำบ้องไฟ

การทำบ้องไฟขั้นนี้ ใช้อุปกรณ์ในการทำคือ ไม้ไผ่ (ใช้ไม้ซางหรือไม้สีตุก) ไม้เขี้ย กินประสิว ถ่านและหวาย กินประสิวจะมากน้อยตามขนาดของบ้องไฟ ทำกินประสิวกับ ถ่านให้ละเอียดอย่างดินปั้น แล้วบรรจุลงไปในการบอกล ไม้ไผ่ กระทั่งให้แน่นจนได้ที่ ตอนปลายของการบอกล ไม้เหลือที่ไว้ประมาณ ๑ ศอก ใช้ดินเหนียวผสมบรรจุ ลงในการบอกลไม้ที่เหลือ กระทั่งให้แน่นทับดินปั้น ใช้ เหล็กจี่ (เหล็กปลายแหลม) ขนาดต่างๆ เจาะเนื้อดินเหนียว และดินปั้นที่บรรจุไว้ในกระบอก ตลอดทั่วจรดหัว แล้ว ตักไม้เขี้ยเป็นท่อนๆ ตามลำดับตามปล้องสั้น ยาวลดหลั่นกัน มากน้อยตามขนาดของบ้องไฟ ตรงปากกระบอกไม้ทำเป็น รูปปากฉลาม ทั้งหมดนี้เรียกว่า “โหว้” ส่วนหางของ บ้องไฟใช้ไม้เขี้ยยาวและตรง ผูกติดกอนหัวของไม้เขี้ย ทำเป็นรูปปากฉลาม เรียกว่า “โคน” แล้วเอา “โหว้” กับ “โคน” มาประกอบกันเอาหวายมัดให้แน่น ติดกับลำ ทัวของบ้องไฟ เมื่อบ้องไฟพุ่งขึ้นไปบนอากาศจนหมดกำลัง

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๒๕๑

ตั้งแล้วก็จะหันหัวตกลงมาสู่พื้นดิน “ โห้ว ” และ “ โทน ” ที่ผู้ตกคนนั้นจะทำให้เกิดเสียงดัง หากของใครตกก็จะได้ รับการชมเชย ในระหว่างที่จุกบ้องไฟ ก็จะมีการบรรเลง ม้องกลอง และมีการพ้อนรำด้วย

ประเพณีการจุกบ้องไฟนี้ ทางภาคอีสานทำเป็น การใหญ่ที่จังหวัดหนองคาย และราชอาณาจักรลาว ประเพณีนี้ ว่าเป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับความเจริญงอกงาม และทำให้ฝนฟ้าตกตามฤดูกาล ทำให้พืชผลได้ผลดีและ เป็นการจุกเพื่อเป็นพุทธบูชาด้วย บ้องไฟที่จุกเป็นพุทธ บูชานี้ นอกจากจะมีบอกไฟชิ้นนี้แล้ว ยังมีจำพวกบอก ไฟรางร้อง บอกไฟเทียน, บอกไฟดาว, อีกด้วย บอก ไฟหรือบ้องไฟดังกล่าวนี้ นิยมจุกกลางคืน เพราะมี แสงไฟสวยงามมาก.

เฮือนเย็น

เฮือนเย็น เป็นภาษาพูดของชาวเหนือ หมายถึง บ้านศพ ที่เรียกว่า เฮือนเย็น อาจจะหมายถึงความโศรกเศร้าสลด ว่าเหวใจก็ได้ เพราะคำว่า “เย็น” มีความหมายได้หลายทาง เช่นคำว่า ดักเย็น หมายถึงว่า เจ็บปวดอย่างวังเวง

เฮือนเย็น^๕ ทางลำพูนเรียกว่า ปอยผีตาย และเรียกว่า เฮือนเย็น ต่อเมื่อเขาศพออกจากบ้านไปเผาแล้ว แต่พิธีการอย่างอื่น ๆ นั้น ก็ไม่ผิดแผกอะไรกันนัก จะรอเล่าถึงประเพณีการทำศพและเฮือนเย็นของ ชาว เมืองเหนือ พอสังเขปดังต่อไปนี้^๕

เมื่อมีคนตายขึ้นที่บ้านใด ซึ่งส่วนมากก็จะมีกำเียนเยียนกันก่อนในระหว่างที่ป่วยหนัก เพื่อนบ้านใกล้เคียงและญาติพี่น้องก็จะไปเฝ้ารักษากันอย่างไม่ยอมทอดทิ้ง หากผู้ใดไม่ไปก็ถือกันหนักว่า เวลาเจ็บป่วยไม่เห็นหน้า เป็น

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๒๕๓

การที่น่าอัศจรรย์มาก และเมื่อคุณลูกน้อยจนถึงที่สุดแห่งชีวิต ล้มตายไปตามแก่กรรมของคน บรรดาลูกเมียและญาติพี่น้อง ก็จะร้องไห้อาลัยรักใคร่ในตัวผู้ตาย ซึ่งเสียงร้องไห้อย่าง โหยหวน และเสียงพรั่นพรั่นถึงคุณงามความดีของผู้ตาย จะกัง จนเสียงนั้นเข้าไปถึงหาวบ้านใกล้เคียง ต่างก็พากัน มาเยี่ยมศพ และปลอบประโลมให้บรรดาลูกเมียญาติพี่น้อง ให้สร้างจากทุกข์โศก แล้วก็เริ่มจัดการเรื่องศพของผู้ตาย ทราบศพขึ้นทางเมืองเหนือชอบเรียกกันว่า “คาบเน่า” ก็มี ส่วนถูกเหมือนกัน และเป็นภาษาไทยเดิมแท้ๆ

การจัดการศพครั้งแรกก็คือ การอาบน้ำศพ แล้ว แต่งกายด้วยเสื้อผ้าใหม่ที่มีอยู่ ผัดหน้าทาแป้ง หวีผมให้ เรียบร้อย แล้วเอามือศพพนมที่อก มีกรวยดอกไม้ธูปเทียน เทียนถือไว้ มีคติว่าผู้ตายจะได้เอาไปไหว้พระธาตุเกษแก้ว จุฬามณีบนสวรรค์ ซึ่งเมื่อก่อนจะสนใจ บรรดาญาติหรือ ลูกเมียก็จะบอกหนทางให้คนป่วยว่า เอรังๆ และบางราย ก็มีการเอาดอกไม้ธูปเทียนไปขอขมาลาโทษผู้ป่วยหนักที่วัด ใกล้เคียง เรียกว่า “ขอขมาขันธ์แก้วตั้งสาม” (คำว่า “ขันธ์ แก้วตั้งสาม” หมายถึง พระรัตนตรัย) เมื่อผู้ป่วยสิ้นใจแล้ว

ก็จัดการศพดังกล่าว เมื่ออาบน้ำศพและจัดการแต่งกายให้ศพใหม่เรียบร้อยแล้ว ก็จะไปหาโลงมา เอาศพเข้านอนในโลงนั้น ซึ่งจะมีพวกสล่า (ช่าง) ในการนี้ จัดทำพิธีซึ่งต้องมี “ขันตั้ง” เป็นกำบูชาครู ซึ่งก็มีเหล้า ๑ ขวด และเงิน ๓ บาท หรือ ๖ บาท แล้วแต่เขาจะเรียกมา เมื่อเอาศพใส่โลงแล้ว ก็จะมีการประดับประดาโลงศพด้วยดอกไม้สด หรือตกแต่งให้สวยงาม และจัดการจัดทำตบแต่ง “ห้างลอย” คือคานหามที่จะเอาโลงเข้าไปในเวลาจะหามศพไปสู่ป่าช้าด้วย แต่ปัจจุบัน นิยมใช้รถบรรทุกศพ ชนิดใช้ลากหรือเข็น ซึ่งมีคามักทั่วไปในเวียงหรือบางแห่ง เพราะการคมนาคมสะดวก ไม่เหมือนสมัยก่อน ถนนหนทางไม่ดี ก็ต้องใช้หามหามกันไปยังป่าช้า แต่ในที่บางแห่งที่ใช้รถไม่สะดวกก็ต้องใช้หามหามเหมือนกัน

เมื่อเอาศพใส่โลงแล้ว และประดับประดาตามสมควรแก่ฐานะแล้ว ก็จะเอาศพไปตั้งไว้ที่ใดที่หนึ่งที่สมควรบนเรือน แต่ตามบ้านนอกนิยมตั้งไว้ตรงรอกซื่อ และมีการจุดตะเกียงดวงเล็กๆ ไว้ที่ตรงด้านศีรษะของศพด้วย เรียกว่า “ไฟยาม” ซึ่งจะไม่มีการดับ จนกระทั่งเอาศพ

ลงจากเรือน

ในระหว่างที่ศพยังอยู่บนบ้าน ก็มีการทำบุญศพกันทุกวัน ในกลางคืนก็มีสวดหรือมีเทศน์ ซึ่งส่วนมากผู้เฒ่าผู้แก่เป็นคนฟัง ส่วนพวกหนุ่มๆ สาวๆ ก็จะช่วยกันทำเมี่ยง (ใบชาหนึ่งแล้ว หมักจนมีรสเปรี้ยวหรือฝาด ใส่มกกับเกลือ ใส่มหลังอาหารว่ามีประโยชน์ในทางแก้่วงนอน และย่อยอาหารกินได้ ชาวเมืองเหนือมเมี่ยงกันแทบทุกบ้าน) มวนบุหรี่บ้าง บุหรี่ที่นิยมกันก็ใช้ยาสูบพื้นเมือง หรือที่เรียกว่า “ยาเมืองแพร่” ใช้ใบตองกล้วยที่นำบดด้วยเตารีดจนแห้งดี แล้วมวนเรียกว่า “บุหรืตองจ่อ” เมี่ยงและบุหรืที่ทำเป็นคำๆ แล้วห่อใบตองกล้วยไว้กับบุหรืที่มวนไว้นี้ สำหรับไว้เลี้ยงพระและเลี้ยงแขกที่มาในงาน สาวๆ ที่พ่อแม่สนิทสนมกับญาติของผู้ตายนั้นมักจะมานอนค้างด้วย เพื่อช่วยเหลือในการลุกขึ้นนั่งข้าวและทำอาหารในตอนเช้า หรือไปจ่ายกับข้าวที่ตลาด อาหารที่ทำขึ้นนั้นก็เพื่อไป “ทานขันข้าว” อุทิศให้ผู้ตายบ้าง เลี้ยงแขกที่มาช่วยบ้าง ลางแห่งต้องซื้อเนื้อกันถึงครึ่งตัว และเนื้อหมูก็ฆ่ากันเป็นตัวๆ เลย เพราะเวลามีศพแล้ว เพื่อนบ้านใกล้เคียงมักจะมาช่วยกันหมก และก็

เลือบริประทานอาหารในบ้านศพนั้นด้วยตลอดงานเลยก็มี

ในงานเขื่อนเย็นนี้ พวกหนุ่มๆ สาวๆ ก็จะได้โอกาส ได้พบปะเกี้ยวพาราสีกันไป บางรายก็ไปพบความรักเอาในบ้าน “เขื่อนเย็น” เลยก็มี และพวกผู้ชายส่วนมากที่ไปในงานศพ ก็จะมีการ “เล่าข่าว” คืออ่านหนังสือร้อยกรองเรื่องต่างๆ เช่น หงส์หิน, กำก่ำ, เก้าน้อยของกำ ฯลฯ ซึ่ง เป็นวรรณกรรมพื้นเมือง เรียกว่า “ข่าวช่อ” ให้คนอื่นฟัง และมีการ “เล่นแสง” หรือ เสียดกถ์ บ้าง ไฟสับ้าง เป็นเพื่อนศพ ส่วนมากพวกหญิงสาวและหนุ่มๆ มักจะชอบคุยหรือเล่นกันในตอนตก เพราะพวกผู้ใหญ่ ผู้เฒ่าผู้แก่ไปหลับนอนกันแล้ว ก็คงเหลือแต่พวกหนุ่มสาวนั่งเกี้ยวพาราสีกันไป ที่ไม่มีคู่หมายก็หลบไปนอนพักผ่อนก่อนก็มี การนอนที่เขื่อนเย็น พวกผู้หญิงเจ้าของบ้านให้นอนในห้อง ส่วนผู้ชายให้นอนข้างนอกที่ไว้ศพ ไม่ให้ปะปนกันเพราะเกรงจะเกิดเรื่องที่ไม่ดีขึ้น

การเอาศพไว้ที่บ้านนี้ จะเอาไว้กี่วันนั้นก็แล้วแต่ฐานะของเจ้าของบ้าน บางคนก็เอาไว้คืนเดียว บางรายก็ ๓-๗ คืน บางรายที่รวยก็เอาไว้เป็นเดือนๆ ก็มี ที่เอาไว้

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๒๕๗

๓ วัน ๗ วัน ก็จะมีการทำบุญกันทุกวัน มีสวดหรือเทศน์
ทุกคืน แต่ที่เอาไว้มันเป็นเดือนก็จะมีการทำบุญ ๓-๗ วัน
ครั้ง เพราะต้องใช้จ่ายเงินทองมาก ส่วนมากก็จ่ายในทาง
เลี้ยงดู ส่วนการจัดทำตกแต่งศพนั้น พวกชาวบ้านมาช่วย
กันทำมากกว่า แม้จนกระทั่งเผาก็ไม่ต้องเสียค่าบริการแต่
อย่างใด นอกจากค่าสุราและให้เงินสัปเหร่อบ้างเท่านั้นทาง
เมืองเหนือไม่นิยมเก็บศพไว้ที่บ้านเช่นเดียวกับภาคกลางและ
การเผาศพก็ไม่นิยมเผาในวัด เพราะเกรงเป็นบาปกรรม จึง
มีฌาปนสถานไว้ประจำหมู่บ้านเป็นแห่งๆ เรียกตามสำเนียง
เมืองเหนือว่า “ป่าเฮี้ยว” หรือ “ป่าช้า” แต่ออกเสียง ช.
เป็น จ. ไปเท่านั้น การที่เอาศพไว้ที่บ้านหลายวันก็เพื่ารอ
ญาติพี่น้องที่อยู่ห่างไกล ประการหนึ่ง และเพื่อการทำบุญ
ให้คลายจากความโศกเศร้าอาลัยอาวรณ์ประการหนึ่ง เมื่อ
ญาติพี่น้องที่อยู่ห่างไกลมาพร้อมแล้ว ก็จะกำหนดวันที่จะ
เอาศพไปเผา หรือที่เรียกว่า “เอาศพไปเสีย”

การจะเอาศพไปเผานี้ ต้องเลือกวัน เขามีวันห้ามไว้
แต่โบราณว่า “วันเก้าก่องบ่ดีเสียผี วันยี่บ่ดีเผาถ่าน”
เรื่องราวเกี่ยวกับวันฤกษ์ยามยามกึ่งของชาวเหนือนี้มีมากมาย

แก่ของคเล่าไว้ก่อน หากมีโอกาสนี้จะกันแคว้มาแล้วสู่กันฟังในวันหน้า เพราะเป็นเรื่องยืดยาวมาก จะขอกล่าวถึงประเพณีการทำศพต่อไป

เมื่อเลือกหาวันที่เหมาะสมได้แล้ว พวกผู้ชายที่ไปช่วย ก็จะไปจัดเตรียมที่ป่าช้า มีการหาพื้นมาเรียงเป็นกองจิตกาธานไว้ เพราะส่วนมากตามบ้านนอกไม่ค่อยจะทำสถานที่ไว้ ส่วนทางบ้านก็จักเตรียมการทำบุญ เรียกว่า “วันดา” ซึ่งเป็นวันก่อนวันเผาศพ ๑ วัน ในวันนี้ จะมีพวกชาวบ้าน ญาติพี่น้อง มิตรสหาย ไป “ฮอมกรว” คือเอาสิ่งของจำเป็นต่างๆ เช่น ข้าวสาร พริก เกลือ ฯลฯ บางคนก็เอาเงินแทน แล้วแต่เจ้าภาพจะไปใช้จ่ายตามที่จำเป็น สิ่งเหล่านี้ สำหรับซื้ออาหารทำบุญเลี้ยงพระ และเลี้ยงชาวบ้านด้วย นอกจากนี้ ก็ตระเตรียมของไทยทาน สำหรับถวายพระที่มีสวด และบังสุกุล

วันรุ่งขึ้น ซึ่งเป็นวันฉาปนกิจ ก่อนเช้าก็มีการไปทานขันข้าวที่วัด ก่อนสายก็จะนิมนต์พระมาสวดหรือเทศน์ และถวายภัตตาหารเพลแก่พระสงฆ์ที่มารับไทยทาน ซึ่งพระภิกษุที่นิมนต์มาชุดนี้ ในตอนบ่ายก็ต้องมาจุศพ หรือ

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๒๕๙

เดินนำหน้าศพ นำศพเข้าสู่ป่าช้า และทำการบังสุกุลด้วย
ในวันนั้น บางคนอาจมีการบวชหน้าไฟ ส่วนมากก็เป็นพวก
ลูกๆ หลานๆ ของผู้ตาย การบวชหน้าไฟนี้ ทางเมืองเหนือ
เรียกว่า “บวชจูง” ถือคติว่า อาณิสสการบวชนี้ จะช่วย
ให้ผู้ตายไปสู่สุคติได้ และการบวชก็บวชกันเพียง ๓-๗ วัน
เท่านั้น บางรายพอเผาศรีเสร็จ กลับถึงบ้านก็ลาสิกขาก็มี

เมื่อได้กำหนดเวลา ส่วนมากมักเป็นเวลาบ่าย ประ
มาณ ๑๔.๐๐-๑๕.๐๐ น. ก็เคลื่อนศพออกจากบ้านไปยัง
ป่าช้าในหมู่บ้าน เมื่อทำการฌาปนกิจเสร็จแล้ว ครอบงำ
หนด ๓ วัน ก็ไปเก็บกระดูกๆ นี้ บางรายก็จะเอาไปก่อ
เจดีย์กลางน้ำ เมื่อน้ำมากมากก็จะพัดพาไหลไปตามกระด
กกรรม ถือว่าทำให้ลูกหลานได้อยู่เย็นเป็นสุข บางรายก็ก่อ
กู่ (อนุสาวรีย์) บรรจุธูปไว้ ถึงวันปีใหม่ (สงกรานต์) ก็
ไปสักการบูชาและคำหัว ซึ่งเชื่อกันว่าจะทำให้ลูกหลาน
อยู่เย็นเป็นสุขเช่นเดียวกัน บางราย ไม่อยากให้เป็นห่วง
ในการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ ก็เอาธูปนั้นไปคำให้บ่น
ปนเข้าไปกับดินปั้น แล้วจุดไฟ ให้สูญหายไปเลย อย่างนี้
เชื่อกันว่าหมกภาระไม่ต้องคำนึงถึงต่อไปอีก

หลังจากที่ทำการเผาศพเสร็จแล้ว ก็จะกลับบ้าน ส่วนมากก็จะกลับไปที่บ้านเจ้าภาพก่อน เพื่อเอาข้าวมัน ส้มป่อยที่จัดเตรียมไว้นั้น สรรพเกล้าคำหว่าเสีย เพื่อเป็น ศิริมงคลแก่ผู้อยู่ต่อไป และมีการสวดสังกหะที่บ้าน เป็นการชำระล้างสิ่งที่ไม่เป็นมงคลออกไป หลังจากเผาแล้ว ก็จะมีเพื่อนบ้านมาอยู่เป็นเพื่อนคุยอยู่สัก ๒-๓ วัน เพื่อให้ หายเหงาเศร้าใจ เมื่อพ้นกำหนดไปแล้ว ก็จะมีการทำบุญ ๗ วันให้ผู้ตาย และต่อจากนั้น ต่างก็ไปทำมาหากินกันตาม ปกติ

ยังมีประเพณีงานศพอีกหลายอย่าง ที่จำเป็นต้องนำ มากล่าวในที่นี้ คือ การนำศพไปสู่ป่าช้าของชาวเหนือ นั้น ต้องมี “ตุงสามหาง” คือ ธงที่ตัดทำเป็นรูปมีหางสามชาย จะมีชื่อผู้ตายและอายุปักไว้บนแผ่นธง ซึ่งทำด้วยผ้าขาว ตุงหรือธงนี้ จะต้องนำหน้าศพ ถัดไปก็มีคนถือหม้อไฟ ย่อมใส่ห่อข้าว ต่อจากนั้นก็จะมีพระ และชาวบ้านลากงศพ เมื่อเอาศพออกจากบ้านแล้ว คนที่บ้านจะคว่ำหม้อน้ำทุกใบ แล้วทักใหม่ บางรายก็จะทิ้งหม้อน้ำให้แตกสักใบหนึ่ง แล้ว เอาเจลว(เมืองเหนือเรียก กาเหลว) ไปห้อยขวางไว้ที่หน้า

ระเพณีไทยภาคเหนือ

๒๖๑

ประทับบ้าน การปักเจดีย์วน^๕ ถือคติว่า ไม่ให้ผีตามกลับมาเข้าบ้านได้อีก

การทำศพทั้งกล่าวมานี้ เป็นการทำศพคนธรรมดาสามัญ หากเป็นศพของเจ้านาย หรือพระภิกษุ ก็จะจัดทำอย่างเป็นพิเศษ เรียกกันอย่างพื้นเมืองว่า “ลากปราสาท” การทำศพ หรือเขียนยันต์^๕ เมืองเหนือถือกันว่า เพื่อนบ้านใกล้เคียงหรือญาติพี่น้องต้องไปช่วยเหลือ มิได้ ละเว้น เพราะถือว่าการเป็นการตายเป็นเรื่องสำคัญ ต้องช่วยเหลือกัน ทอดทั้งกันมิได้

อานิสงส์ล่างคาบ

เกี่ยวกับประเพณีการทำศพ หรือที่เรียกกันว่า “ส่งสการล่างคาบ”^๕ นี้ มีคำอธิบายถึงความหมายในการทำพิธีต่าง ๆ ตามที่ผู้เขียนจะประมวลเอามาจากตำนานธรรมพื้นเมือง กล่าวแก้ปัญหาเหล่านี้ ซึ่งมีอยู่ในกัมภีร์ชื่อ “อมตะปัญหา หรืออานิสงส์ล่างคาบ” ดังต่อไปนี้

การแต่งกายศพ

การตกแต่งประกับประคายังศพ ก็คือการแต่งกายให้

ศพใหม่ แม้จะแต่งด้วยเสื้อผ้าใหญ่สวยงามอย่างไรก็ตาม ก็
 ไม่มีประโยชน์อย่างใดไม่ เพราะศพนั้นปราศจากวิญญาณ
 เสียแล้ว นับวันก็จะเน่าเปื่อยไปเท่านั้นเอง หากได้สวยงาม
 เช่นครั้งยังมีชีวิตอยู่ไม่

การล้างหน้าศพ

การล้างหน้าศพด้วยน้ำมะพร้าว หมายถึงน้ำใจของ
 พระพุทธเจ้า พระอรหันต์ พระปัจเจกเจ้า ซึ่งตกขาดแล้ว
 จากกิเลสทั้งมวล และนำพระทัยและน้ำใจอันบริสุทธิ์ไม่
 ชุ่นมัว

การยกหม้อน้ำขาว้างแตก

เวลายกศพลงเรือนั้น ให้ตีหม้อน้ำหรือยกหม้อน้ำ
 ขาว้างให้แตก หมายถึง รูปธรรม นามธรรม ชั้น ๕ แห่ง
 สัตว์โลกทั้งหลาย เมื่อเกิดมาแล้วย่อมสลายไป คือแตก망
 ไปเช่น หม้อน้ำนั้นแหละ

การขุดหนทาง

เมื่อเอาศพออกจากบ้านไปแล้ว ขุดหนทางนั้น มี
 ความหมายว่า เมื่อได้มาเกิดในภพทั้งสามนี้แล้ว ให้หมั่น

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๒๖๓

กระทำบุญให้ทาน รักษาศีลภาวนา ให้นึกปรารภณาเอาให้ถึงพระนิพพาน ก็จักพ้นจากภพทั้งสามนี้ ไม่ให้มัวเมาอยู่แต่ในภพสาม ซึ่งเป็นการปิดหนทางไม่ให้ถึงพระนิพพาน ให้ปิดทางโลกเสีย

สังศพไม่ให้เหลียวหลัง

การไปสังศพไปสู่บ่าช้า ห้ามไม่ให้เหลียวหลังนั้น มีความหมายว่าสัตว์โลกทั้งหลาย เมื่อยังมีชีวิตอยู่นั้น ย่อมกล่าวแต่ว่าคนนี้เป็นพ่อ เป็นแม่ คนนี้เป็นลูกเป็นหลาน และเป็นที่ยรักกันยิ่งนัก ครั้นว่าสิ้นชีวิตลงกลายเป็นผีก็สิ้นสุดการเป็นญาติกันมิให้ห่วงกัน

แบกศพรอบบ่าช้า ๓ รอบ

ส่วนการแบกโลงศพรอบบ่าช้า ๓ รอบนั้น หมายถึงถึงสัตว์โลกจะต้องเวียนว่ายตายเกิดในภพทั้งสาม คือ กามภพ รูปภพ อรูปภพ ไม่มีที่สิ้นสุด

เอาเงินใส่ปากศพ

การเอาเงินใส่ปากศพนั้น หมายถึงว่าคนทั้งหลายเกิดมาในโลกแล้วมีความโลภ ให้เข้าของเงินทองวัตถุต่างๆ

อยากมั่งมี หาได้ด้วยทางสุจริตก็มี หาทางทุจริต ช่มเห
 เอาด้วยกำลัง ด้วยอำนาจ โกงเอาด้วยประการต่างๆ แต่
 เมื่อตายไปแล้ว แม้จะเอาเงินทองใส่ปากไว้ มันก็หล่น
 ลงไปได้ไม่ ให้ละจากความโลภตัณหาเสีย

ฝ่ายผูกคอต้มมือศพ

การเอาฝ่ายผูกคอต้มมือศพนั้น หมายถึง
 บ่วงทั้งสามที่ทำให้เป็นห่วง คือ ห่วงลูกเมีย ห่วงพ่อแม่
 ห่วงทรัพย์สินเงินทอง เชือกที่ผูกไว้เป็นเสมือนห่วงทั้งสาม
 นี้มันจกตัดด้วยมีดพร้าก็หาขาดไม่ มันจกเผาไฟก็ไม่
 ไหม้ แต่จะตัดบ่วงทั้งสามนี้ได้ด้วยปัญญา และการปฏิบัติ
 ตามมรรคแปด

ยกศพลงเรือนชักฟากตามก๊ีบ

ธรรมเนียมการทำศพคนเมืองแต่โบราณ เมื่อเอา
 ศพลงเรือนแล้วก็ชักฟากออกเสีย ๓ ก๊ีบ ก็หมายถึงภพ
 ทั้งสาม ว่าเป็นที่ทุกข์เขเวทน้ายิ่งนัก เป็นที่เวียนว่ายตาย
 เกิดแก่สัตว์ทั้งหลาย การชักฟาก ๓ ก๊ีบ เอาไปเผาด้วย
 นั้นก็เพื่อไม่ให้สัตว์โลกทั้งหลายได้มาเวียนว่ายตายเกิดอีก

เอาน้ำล้างปากเรือน

ศพเอาศพลงเรือนไปแล้ว ก็มีการเอาน้ำมาล้างปาก
เรือน ได้แก่การเอามรรคแปก พรหมวิหารสี่ และไตร
ลักษณะ มาล้างซากผีอันมรณะนั้นเสีย

การจุดไฟไว้บนหัวศพ

การจุดไฟไว้บนหัวศพนั้น หมายถึงว่า ชีวิตมนุษย์
สัตว์โลกทั้งหลายนี้ก็จุจวนเช่นดวงโคม เมื่อน้ำมันหมดแล้ว
ก็ไม่อาจลุกขึ้นได้ มนุษย์เมื่อหมดกลมหายก็เท่ากับท่อน
กล้วย

อานิสงส์ส่งศพ

คัมภีร์อานิสงส์ล้างคาน^๕ หรืออมตะปัญหา เมื่อแก้ปัญ
หาต่างๆ เกี่ยวกับการทำศพก็กล่าวถึงอานิสงส์การส่งศพและ
การช่วยทำศพ^๕ หลายประการ และถือว่าการส่งศพคนตาย
ที่หาญาติพี่น้องไม่ได้นั้นมีอานิสงส์มากกว่าคนอื่นใด และอาจ
เป็นเพราะชาวไทยภาคเหนือได้รับการอบรม มาจากคัมภีร์
อันนี้เอง ที่ทำให้กลายเป็นประเพณีที่ถึงามของชาวภาค
เหนือมากราบกระทั้งทุกวันนี้

กัมภีร์อ่านสงส์ล้างคาบหรืออมตะปัญหานี้ จะหาอ่าน
ได้จากตามวัดต่างๆ ไปในภาคเหนือ ซึ่งจารด้วยอักษรไทย
ยวน (ท้าวเมือง).

ประเพณีการลากศพพระ

ประเพณีการลากปราสาทศพพระของทางภาคเหนือ ทำกันอย่างใหญ่โตมโหฬารมาก แม้จะต้องใช้จ่ายเงินทองมากมาย และเป็นการสิ้นเปลืองอยู่บ้างก็ได้ผลทางจิตใจ และเป็นการสนองคุณครั้งสุดท้ายของพระผู้มรณภาพ ซึ่งเสียสละความสุขส่วนตัวทางโลกียสุข เพื่อพระศาสนา นับเป็นบุคคลตัวอย่างที่ควรแก่การยกย่องสรรเสริญ

เมื่อมีพระสงฆ์รูปใดรูปหนึ่งถึงแก่มรณภาพลง ก็ให้นำศพไปไว้ในที่อันสมควร หากเป็นพระเถระที่แก่พรรษาหรือเจ้าอาวาส เมื่ออาบน้ำศพแล้วก็จะหาจิ๋วใหม่มาครองให้ แล้วก็ใช้ทองคำเปลวปิดหน้าตาทั้งหมด แล้วนำศพไปกั้วไว้ในวิหาร เพื่อเปิดโอกาสให้บรรดาญาติโยมและศิษยานุศิษย์รکن้ำขอมมาลาโทษศพเสียก่อน ในวันแรกนี้จะเอาศพวางไว้เฉยๆ โดยมีผ้าปิดคลุมร่างของศพ

เพื่อเปิดโอกาสให้บรรดาญาติโยมศิษยานุศิษย์ ได้คຸหน้าเป็น
 ครั้งสุดท้าย ส่วนพิธีทางศาสนาก็มีการสวดพระอภิธรรม
 แสงพระธรรมเทศนา เช่นเดียวกับทางภาคกลาง ในวัน
 ต่อไปก็นำศพลงบรรจุหีบไม้ (โลงไม้) ศพพระส่วนมาก
 มักจะเอาศพไว้เป็นเวลานานแรมเดือนและแรมปี แต่ไม่ใช่
 หมายความว่าจะต้องมีการทำบุญ สวดอภิธรรมกันทุกวัน
 ไม้ การทำบุญ และพิธีกรรมทางศาสนานั้น จะทำแต่
 เฉพาะภายในกำหนดเวลาที่เจ้าภาพจะกำหนดไว้เช่น ๗ วัน
 ๑๕ วัน ก็จะปีศศพไว้ก่อน หรือไม่ก็จะทำที่บรรจุศพชั่วคราว
 ไว้ในวัด จนกว่าจะถึงเวลาอันสมควร จึงจะทำการ
 ฌาปนกิจศพซึ่งอาจเป็นเวลา ๖-๗ เดือน หรือ ๑-๒ ปี
 แล้วแต่ทางเจ้าภาพจะเห็นสมควร

การที่รอเวลาไว้เนิ่นนานถึงเพียงนี้ ก็เนื่องจากการ
 ทำศพพระนี้จะทำกันอย่างใหญ่โตมโหฬาร ใช้จ่ายเงินทอง
 มาก เจ้าภาพจะต้องเตรียมการเป็นเวลานาน หรืออาจ
 เนื่องจากญาติโยมยังไม่พร้อมในเรื่องเงินทอง แต่บางรายที่
 พร้อมอยู่แล้วก็มักจะจัดงานกันเลยทีเดียว แต่อย่างน้อยก็
 เก็บศพไว้ทำบุญเป็นเวลาแรมเดือน เพราะธรรมชาติพระ

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๒๖๙

ย่อมมีศิษย์และญาติโยมมาก การที่เอาศพไว้ทำบุญ ๆ ก็เพื่อให้ศิษย์ และญาติโยมได้ผลัดเปลี่ยนกันทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ เป็นการตอบแทนบุญคุณของท่านครั้งสุดท้ายโดยทั่วถึงกัน

เมื่อถึงวันกำหนดการฌาปนกิจศพ ก็มักจะมีการทำบุญ และมีพิธีการทางศาสนาจะนำศพไปฌาปนกิจเป็นเวลาอย่างน้อย ๗ วัน ในการทำบุญนี้ ก็จะมีการแต่งกาเครื่องไทยทาน เปิดโอกาสให้บรรดาญาติโยม และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายได้มาบริจาคทรัพย์สินของช่วยในการทำบุญ และมีการตกแต่งปราสาทที่จะลากศพลากศพนั้น จะทำกันอย่างประณีตวิจิตรสวยงามมาก และมักจะทำเป็นรูปบุษบกที่ตั้งหีบศพไว้บนหลังรูปนักษัตรลึงค์ ซึ่งมีหัวเป็นช้างมีงามิงว หรือไม่ก็ทำเป็นรูปเบญจา รูปทรงปราสาทจตุรมุข หากเป็นพระเถระก็มีฉัตร ๕ ชั้น บั๊กไว้ทั้ง ๔ มุม ส่วนหีบศพก็จะวางไว้บนอัมพจันทร์ ประดับประดากวักดอกไม้ต่าง ๆ ปราสาทที่ใช้ลากศพของพระนั้น หากเป็นพระที่มีอาวุโสและมีผู้คนนับถือมาก ก็จะทำอย่างสวยงามมาก สิ้นเงินค่าสร้างตั้งแต่ ๕,๐๐๐ บาท ถึง ๑๐,๐๐๐ บาท หรืออาจมากกว่านั้น เงินที่นำมาใช้จ่ายใน

การนี้ ส่วนมากคณะศรัทธาเก่า (คือศรัทธาวัคค์มีฐานะดี) ก็จะแบ่งกันออก สมทบกับที่ชาวบ้านช่วยกันออกอีกคนละเล็กน้อย^๕ อีก

ก่อนที่จะถึงพิธีการทำฉาปนกิจศพก็จะพิมพ์วันกำหนดการหรือฎีกา ออกแจกจ่ายไปตามที่ต่างๆ เพื่อให้ประชาชนมาร่วมในการทำบุญด้วย พุทธถึงการทำศพพระในภาคเหนือแล้ว การทำศพของครูบาศรีวิชัยที่ลำพูน นับว่ายิ่งใหญ่ในรอบศตวรรษ^๕ มีการทำบุญติดต่อกันเป็นเวลาถึง ๑ เดือน ผู้คนหลั่งไหลไปจากจากทุกทิศในภาคเหนือ ร่วมทำบุญด้วยหลายหมื่นคน ทั้งนี้ เพราะชื่อเสียงของท่านได้เป็นที่รู้จักทั่วไปอย่างกว้างขวางในภาคเหนือ

จะได้กล่าวถึงประเพณีลากปราสาทศพพระอีกต่อไป เมื่อจัดเตรียมแต่งคาเครื่องไทยทาน และสร้างปราสาทเสร็จแล้ว ก็จะถึงวันกำหนดเอาหีบศพลงไว้บนอัมมจันทน์ ซึ่งเรียกว่า “เอาศพลงนอนไม้” ในวันนี้ ก็จะมีการทำบุญฟังเทศน์และสวดคถาธรรมคาถาปฐกิติ และต่อไปก็มีการทำบุญฟังเทศน์ทุกวัน จนกว่าจะถึงวันลากปราสาทไปยังสุสาน

ครั้นถึงวันครบกำหนดการ ก็จะมีการทำบุญเลี้ยง

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๒๗๑

พระพุทฺเทพื้น และมีการบวชพระหน้าศพ ที่เรียกว่า “บวชจูง” ซึ่งผู้ที่บวชมักจะเป็นญาติโยมและศิษย์ พระที่บวชนี้จะต้องถือผ้าสายโยง (ผ้าสายโยงนี้ ลางแห่งจะใช้ ก้ายสายสิญจ์แทน) นำศพเข้าสู่สุสาน และอาจจะบวชนาน ๓ วัน ๗ วันจึงลาสิกขา แต่ลางคนพอลากศพถึงบ้านชักกลับ ถึงวัดแล้วลาสิกขาก็มี การบวชจูงศพนี้ ถือกันว่ามีอานิสงส์ มาก และเป็นการช่วยให้ผู้ตายได้เกาะชายผ้าเหลืองไปสู่ สุกตภพ จึงนิยมกัน

ในระหว่างที่เอาศพลง “นอนไม้” หรือตั้งไว้บน บุษบกแล้ว ก็จะมีการสวดเจง เทศน์ บังสุกุล และสวด ขภิธรรมทุกวัน จนกระทั่งถึงวันประชุมเพลิง ในระหว่าง ที่ตั้งศพอยู่นี้ ก็มีศรัทธามาช่วยในการทำบุญเลี้ยงพระตลอด เวลา

ครั้นถึงวันกำหนดจะทำการประชุมเพลิง วันนี้เป็น วันสำคัญ จะมีศรัทธาประชาชนมาร่วมทำบุญและลากปราสาทกันมาก เพราะถือกันว่าการได้ลากศพพระไก่อานิสงส์แรง ใ้บุญมาก จึงจะมีทั้งผู้เฒ่าผู้แก่หนุ่มสาวไปในงานศพมากกว่าวันอื่นๆ ลางคนก็จะมาจากต่างถิ่นและทุกคนจะช่วยกัน

อย่างขยันขันแข็ง ก่อนจะลากปราสาทออกจากวัดไปยัง
 สุธานาก็มีการทำบุญเลี้ยงพระ ฟังเทศน์ ตามธรรมเนียมและ
 ก่อนที่จะลากศพออกจากวัดก็มีการขอขมาศพก่อน การขอ
 ขมาศพนั้นจะมี “อาจารย์” เป็นคนกล่าวนำเป็นคำร้อยกลอง
 แบบลานนาไทยอย่างไพเราะคล้องจอง และมีการกล่าวถึง
 คุณความดีของพระเถระผู้นั้นด้วย

เมื่อกล่าวขอขมาศพเสร็จแล้ว ก็จะเคลื่อนขบวน
 ลากศพออกจากวัดไปสู่ยังสุสานซึ่งจะมีพระนั่งสวดอภิธรรม
 นำหน้าและมีคนคอยโบกธง และก็จะให้สัญญาณในเวลา
 ลาก เพราะคนลากศพมากตัวกัน จะต้องให้สัญญาณเวลา
 หยุดหรือเลี้ยวไปตามเส้นทาง ด้านทางสุสานเขาก็จะเตรียม
 สถานที่ไว้คือใช้ไม้ไผ่ (ไม้ซาง) ยาวทั้งเล่ม ๔ เล่ม บักเป็น
 รูปสี่เหลี่ยม และเอาผ้าจีวรของพระเถระผู้มรณภาพไปขึง
 ไว้เป็นเพดาน เมื่อลากปราสาทไปถึงก็จะเอาไปตั้งไว้ในที่
 นั้น ต่อจากนั้นก็มีการโยนลูกมะนาวซึ่งจะมีเหรียญเงิน
 ใส่ไว้ในลูกมะนาวนี้ ผู้ใดได้ไปจะเก็บรักษาไว้เป็นเงิน
 กันเองว่าจะทำให้เงินทองไหลมาเทมา ชาวเหนือเรียกว่า
 “เงินขวัญถุง” ต่อจากนั้นก็ทำการบังสุกุล และประพรม

ประเพณีไทยภาคเหนือ

๒๗๓

เพลง โดยมีพระเถระผู้ใหญ่เป็นประธาน

ก่อนที่จะทำการประชุมเพลง เขาจะเปิดโอกาสให้ศรัทธาประชาชนเอาดอกไม้จันทร์ และพื้กันเล็กๆ ซึ่งเขาจะนำติดมือไปแทบทุกคน ไปสอดใส่ใต้รูปนกหัสติลิงค์หรือปราสาทศพ ครั้นได้เวลากำหนด ก็จะมีพระเถระอาวุโสเป็นผู้จุดชนวน “มะผาบ” (ทางใต้เรียกผักแก) ไฟจะติดสายชนวนไปติดเชื้อเพลิงดินกำ ซึ่งทางผู้จัดทำปราสาทจะได้จักไว้เบื้องบนมณฑป เมื่อไฟติดก็จะตกลงมาไหม้ปราสาทศพทั้งหมด ขณะที่ไฟกำลังลุกโชติช่วงอยู่นั้น ก็มีการตีกังสดาลส่งสัญญาณ และคอยดูว่าลูกไฟจะไหม้จิ้วรที่ซึ่งเป็นเพดานหรือไม่ หากมีไฟไหม้เป็นรอยช่องโหว่ ก็แสดงว่าวิญญานของพระคุณเจ้านั้นไปดีแล้ว

การจุดไฟเผาศพนี้นี้ หากไม่ทำเป็นสายชนวน “มะผาบ” ก็ทำเป็น “บอกไฟหล่อ” บอกไฟหล่อนี้จะทำเป็นรูปนกกาลังกางปีกบิน มีสายชิงไว้จากผู้จุดประมาณ ๑๐-๑๕ เมตร เมื่อจุดแล้ว “บอกไฟหล่อ” ก็จะพุ่งถึงทรงเข้าหาปราสาทศพ ไปกระทบเชื้อเพลิงลูกไหม้ศพและปราสาทเมื่อเสร็จสิ้นการเผาแล้ว ก็มีการเก็บอัฐิไปทำพิธีบังสุกุลอัฐิ

แล้วก็เอาไปบรรจุไว้ใน “กู่” (คนุสวรีย์) ซึ่งก่อเป็นแบบ
สถูปเล็ก ๆ ไว้ในวัดที่ท่านเคยจำพรรษาอยู่

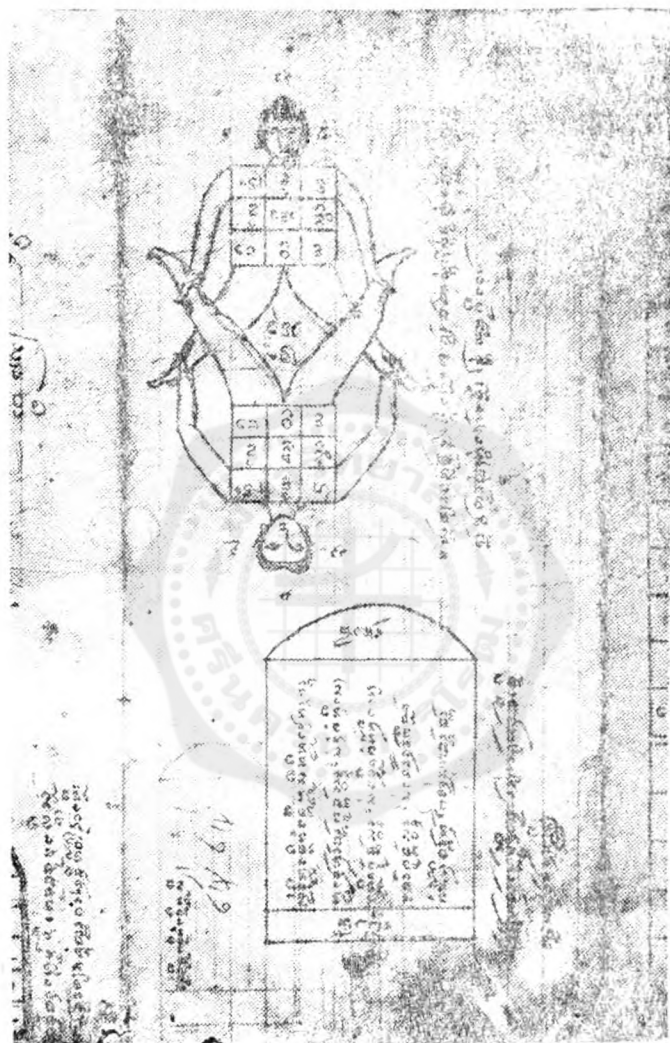
ประเพณีการชักปราสาทศพพระนี้ แม้พวกไทยใหญ่
ก็มีเรียกว่า “ปอยล้อ” แต่พิธีการของไทยใหญ่ (เงี้ยว)
นั้น จะมากกว่าของคนเมืองหรือไทยวนอยู่ก็คือ การเอา
ศพไว้ทำบุญนานถึง ๑๕ วัน และในขณะที่ทำบุญอยู่นั้น
ก็จะเอาปราสาท ซึ่งตั้งอยู่บนล้อเลื่อน ไปตั้งกลางทุ่งนา
แล้วพวกครุฑาประชาชนที่มาทำบุญ ก็จะแย่งกันลากปรา
สาท ลากกันไปลากกันมาอยู่ที่เดิม นั้น จนกว่าจะถึงวันเผ
าศพ ที่ลากกันไปลากกันมานั้น ถือว่าได้บุญมาก ส่วนสถานที่
ที่เผาศพนั้น เขาจะจัดสถานที่ฌาปนกิจกันกลางทุ่งนั้นเอง
สำหรับศพพระของชาวภาคเหนืออื่น ๆ สถานที่เขาจะไม่ไปทำ
การฌาปนกิจที่ป่าช้า หากแต่ว่าเป็นบริเวณใกล้เคียงวัดที่มี
ที่ว่างพอที่จะจัดเป็นฌาปนสถานได้ ก็จัดการฌาปนกิจ ณ ที่
นั้นเอง แต่ส่วนมากมักจะเป็นตามบ้านนอก ส่วนในเมือง
สถานที่คับแคบและจำกัด จึงต้องไปฌาปนกิจที่สุสาน

การลากปราสาทศพนี้ ไม่แต่จะทำพิธีแต่เฉพาะใน
สมัยก่อนพระสงฆ์เท่านั้น แม้แต่ศพเจ้านายเจ้าผู้ครองนคร

ก็มีการลาปราสาทเช่นเดียวกัน เพราะถือว่าเป็นบุคคล
ที่ “พิเศษ” กว่าคนธรรมดา

ธรรมเนียมการปลงศพโดยลาปราสาทนี้ เข้าใจว่า
คงจะมีมาแต่โบราณกาลแล้ว ปรากฏในหนังสือพงศาวดาร
โยนก ของพระยาประจักษ์กรจักร (แช่ม บุนนาค) ว่า

“จุลศักราช ๕๔๐ ปีขาลสัมฤทธิ์ศก เดือนอ้ายขึ้น
สิบสองค่ำ นางพระยาลิขิตเทวีผู้ครองนครพิงค์เชียงใหม่
ถึงพิราลัย พระยาแสนหลวงแต่งการศพ ทำเป็นพิมาน
บุษบกตั้งบนหลังนกหัสติรินทร์ขนาดใหญ่ ลองด้วยเลื้อนแม่
สดึง เชิญหีบพระศพขึ้นไว้ ในบุษบกนั้น แล้วอุทิศไป
ด้วยแรงศขสาร เจาะกำแพงเมืองออกไปทุ่งวัดโลกกักร
ทำฌาปกิจถวายเพลิง ณ ที่นั้น เผาทั้งรูปสัตว์และวิมาน
ที่ทรงศพนั่นด้วย จึงเป็นธรรมเนียมในการปลงศพเจ้า
ผู้ครองนครทำเช่นนี้สืบกันมา” ดังนี้.

การลงยันต์เล่นห้ตามความเชื่อในทางไสยศาสตร์

พ่อนแหบองไฟที่จังหวัดหนองคาย

- **ตำนานพิมพ์ สงวนการพิมพ์** **ขอเสนอ**
หนังสือที่น่าสนใจ ...

□ **ไทยยวน**

- ว่าด้วยประวัติและความเป็นมาของ ชน
เผ่าไทยยวน (คนเมือง) ตั้งแต่อพยพ
ลงมาจากดินแดนจีน มาตั้งอาณาจักร
โยนก และลานนาไทย ตลอดจนชีวิต
ประจำวันที่น่าสนใจของเผ่าไทยยวน.
(เล่มละ ๒๕ บาท)

□ **ประเพณี ไทยภาคเหนือ**

- กล่าวถึงประเพณีของชาวไทยภาคเหนือ
ไทยละเียยทุกท้องถิ่น ผู้เขียนใช้เวลาสืบ
ค้นมาเป็นเวลาหลายปี.

(เล่มละ ๒๐ บาท)

ท่านที่สนใจโปรดติดต่อสั่งซื้อได้ที่

สงวนการพิมพ์

๑๑๓ ถนนสุริยวงษ์ แขวงวัดกัลยาณ์ เขตธนบุรี

ในนาม นายสงวน โชติสุขรัตน์ เจ้าของ, ผู้จัดการ.